

કાચા કાનની ખરાબી

યાને

ઝંખનેઝર અને શીરીન.

નાટકગુરૂ શેકશાપીઅરના કરેલા કણ્ણારસ ખેલ
 “આથેલો” ઉપરથી દેશી શોખને અનુસરતા
 ફેરફારો સહિત ઉપખવી કાઢેલો
 નાટક ૩ અંકી.

બનાવનાર

બેહમનજી નવરોજજી કાખરાજી,
 “ખુશરો અને પરીચેડેર,” “ફરાંમઝ,” “દેલજંગ દુરે”
 ઇત્યાદિના કર્તા.

મુબઈ :

ફર્મ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં

સિન્ધુભાઈ હાહમ પ્રીટરે છાપ્યું.

કેટ, પાર્સી સમાજ ઓફિસ નં. ૧, બાપલા બીલડીંગ.

૧૮૮૬.

કાચા કાનની ખરાબી

ચાને

૧૯૭૫

ઝેખનેઝર અને શીરીન.

નાટકગુરૂ શેકશાપીઅરના કરેલા કણ્ણારસ ખેલ

“આથેલો” ઉપરથી દેશી શોખને અનુસરતા

ફેરફારો સહિત ઉપખવી કાઢેલો

નાટક ૩ અંકી.

ખનાવનાર

બહમનજી નવરોજજી કાખરાજી,

“ખુશરો અને પરીચેહેર,” “ફરંમઝ,” “દેલજંગ દલેર”

ઈત્યાદિનો કર્તા.

મુખર્ષી :

ટ્રેડિંગ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં

સેન્થુઅલ હાઇમ પ્રીટરે છાપ્યું છે.

કોટ, પારસી બજાર સીટ—નંબર ૧ લો, માપલા બીલડીંગ.

૧૮૮૪.

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭નાં ૨૫ માં કાયદા પ્રમાણે
રજીસ્ટર કીધી છે.

દીખાચો.

માહાન નાટક ગુરુ શેક્ષપીયર વરસોથી મુવેલો છતાં શીખેલી પ્રજા વચ્ચે પોતાનાં અમર નામથી હજી જીવતો અને જાગતો છે, અને એવા એક નામીયા લખનારના સર્વોત્તમ નાટકને અમોએ અમારી નાકેશ કલમ માટે પસંદ કરવાનો જોખમ ખેડ્યો છે, એટલે તે જોખમમાં અમો કેટલી હદ મુઠ્ઠી ફોતેહમંદ ઉતર્યા છીએ તે ચુકવવાનું કામ આ અમારા નાટકના મુખ્ય તપાસકારાને અમા સોંપવાની નમનતાઈ સહીત અતરે રજા આહીએ છીએ. “એથેલો” નો ખેલ તેના બારે કરજીારસ માટે શીખેલી આલમમાં પેહેલો દરજ્જો ધરાવે છે, અને તેનાં ગુજરાતી બાષાંતરો છુટાં છવાયાં થયાં છતાં અમોએ તેને નવેસરથી ગુજરાતી આલમ વચ્ચે અમારી અદના શક્તિનાં પ્રમાણમાં ખેલવાનું જો પસંદ કર્યું છે, તો તે એટલાજ માટે કે એ નામીયા નાટકકારના સમ્મલા કરજીારસ નાટકોમાંથી જેટલું શીખવાનું છે તે કરતાં ઘણું વધારે ધ્યાન આપવા જોગ એ એક નાટક માંહેથી મળી આવે છે. આ નાટકમાંથી બંને જતીવાલાં વાંચનારાઓને એકસરખી ચાનક અને એકસરખો ધડો ખેલવવાનું છે, અને દુન્યાદારીના એક ખરાં વગર સહરાગતનાં સંસારી ચિત્રવના એમાં કાંઈ નહીં અને એવું અથવા અફલ કબુલ ન કરે એવું મુશકેલ કશું જણાતું નથી. ખાવીંદ તરફની જાંદગી તુલકની વફાદારીનો એમાં એક બાનુઓએ નકલ કરવા જોગ પાક છે, અને કપડી માણસો પોતાનાં કપટકાર્યો કેટલી ભયંકાર હદ સુધી ચલાવવા છતાં અંતે શી ફેજ પોંહાંચે છે તે એમાં અમરકારક રીતે બતાવેલું છે; પણ એ સમ્મલાં કરતાં એ ખેલમાં જે મોટો ધડો લેવાનો છે તે ‘કાચા કાન’ રાખવાનાં પરીણામને લગતો છે. જેબનેઝર (એથેલો) ભલો છતાં અતીશે બેલો હોવાથી એક લુચ્છાના ફુલાદનો કાચા કાન રાખી બોગ થઈ પડે છે તે આ નાટકના સારાંશમાં આપણું અકસર ધ્યાન ખેંચે છે. અને એ સમ્મલા ત્રેજ સારાંશને ખાતર આ ખેલ વધારે લોકપ્રીય થઈ પડ્યો છે એમ અમે બરોસાથી માનીએ છીએ. એ અસલ હંત્રેજ નાટકનાં એકથી અનેક ગુજરાતી બાષાંતરો હોવા છતાં એક ખરાં બાષાંતર તરીકે નહીં પણ દેશી શોખને અનુસરતી ઢોપોર ઘણાક વધારા અને નવા ફેરફારો સહીત એ નાટક અમોએ તૈયાર કરી જે પ્રસંગે તેને નાટક તખ્તા

ઉપર રજુ કરવાની જોગવાઈ હાથ ધરી છે, તેજ પ્રસંગે એક પુસ્તક આકારે તે પરવરતાવી ખાહેર પાડવાને પણ એટલા અર્થે અમારે યથાર્થ જોયું છે.

રોક્ષણીયરૂપ નાટકોનું ગુજરાતી કરવું, અને તેની નાટકરૂપે ગુજરાતી કરવું એક ઘણું કઠીણ કામ છે, અને તોપણ અમારે એ કામ હાથ કીધું તો તે એજ ક્રીસમની અમારી એક આગલી કોશિશને નાટકની શૈક્ષીન પ્રજાએ ઘણો ખુશ થવા જોગ આશરો અને આવકાર આપી તે તરફની પોતાની પ્રસંસાની અમને એક વિશ્વાસભરી જામીનગીરી આપી છે તેથી મલેલાં ઉત્તેજનથી થયું છે. એજ ઇંગ્રેજ નાટકકારના બીજા એવાજ નામીયા એક “હેમલેટ” ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલો અમારો “કુરાંમઝ” નાટક ફેટલાક પારસી “એમરચુઅરો” એ “એમરચુઅર ઓરાસ્ત્રોઅન” નાટક મંડળીને નામે લગાર ફતેહ સહીત ભજી બતાવ્યો, અને તે જેટલીવાર નાટક તખ્તા ઉપર રજુ કરવામાં આવ્યો હતો તે સઘલી વખત નાટક શાળામાં લેક્ટીનો સારો જમાવ થતો હતો એટલુંજ નહીં, પણ આ નાટકના પડી બાગેલા અવસરમાં જે સાહેબોને નાટકની છીટ હોવી જો-એ તેવા કુલવાન ગ્રહસ્થો એકવાર તે જોઈ ગયા કેડે પોતાનાં કુટુંબની ખાતુઓ અને બચ્ચાંઓ સહિત વગર તેડવે તે ફરીથી જોવાને આવી ખીરાજી અમને માન આપી ગયા છે તે સઘલાં ઉત્તેજન માટે એક છાજતી મગ-ફરીથી અમો આ તકે આશા રાખી નમનતાઈ માથે કેહેવા માંગીએ છીએ કે “કુરાંમઝ” કરતાં આ નાટક કાંઈક વધું વિશ્વાસથી અમો પ્રજા હજુર રજુ કરી શકીએ છીએ, અને તેમ છતાં તેમાં પુશકલ ખામીઓ હશે જે ખામીઓ માટે અતરે દરગુજર ચાહવાની અમો ફરજ સમજીએ છીએ.

એક અંગ્રેજી “નાવેલ”ને આધારે ઉપજાવી કાઢેલા અમારો “પાકી-જેહ પ્યાર યાને ખુશરો અને પરીચેહેર” એ નામના સૌથી પેહેલા લખા-યલા નાટકે અમારાં અદના લખાણુની નાટકનાં સૌકીનો જોડે પેહેલી પીછાંણુ કરાવી છે, અને તે નાટક ઉપર કહેલી મંડલીએ જે સંખ્યા બંધ વખત ભજી બતાવ્યો તે સઘલો વખત ખાતુઓ અને ગ્રહસ્થોની તે જોવા પાછલ મલતી દેડે અમને એ અમારી પીછાંણુ તેમની મેહેરબાની વચ્ચે આગલ વધારવાને ઉત્તેજન આપ્યું, જે ઉત્તેજનમાં આશરો સોધતાં નાટક તખ્તા માટે તૈયાર કરેલો અમારો બીજો નાટક “કુરાંમઝ” જેટલો ફતેહ-મંદ ઉતરી શક્યો છે, તેથી લગાર વધુ ફતેહમંદ જો આ ત્રીજી કોશિશ ઉતરશે, અને નાટક તખ્તા ઉપર તેમજ આ ચોપડીના સફાઓ ઉપર તે એક

સરખો ગુજરાતી શોકીન પ્રજાનો વિશ્વાસ હાથ કરી શકશે, તો અમે
અમારી મહેતતની કદર ખુબવલી સમજી સંતોષ પામીશું.

આ નાટકમાં આવતાં ગાયણોમાં જે લાઇનો “હનવટૈડ કોમાસ”
(‘ ’)થી અમારે છુટી પાડી ખતાવીછે તે ખીજા લખનારાઓએ કરેલાં
ગાયણોના ચોકસ ભાગોના સદાખરા ઉતારાઓ સમજવા. એ ઉતારાઓ
વાંચનાર જોશે કે ઘણાજ લાગુ પડતા અને વળી એમોને પોતાને મનપસંદ
હોવાથી કરી લેવાને અમારે કરી અડચણ જોઈ નથી, અને તેમ કરતાં
અમારે એટલીજ ઉમેદ રાખવી છે કે અમે તે અસલ ગાયણોનાં કર્તાઓને
કરો ગેરહનસાફ આપતા અથવા કરતા નથી.

શોકીન ગુજરાતી વાંચનારાઓ જોડે “દેલજંગ દલેર” ની વારતા
મારફતે પીછાંજી પાડી લીધા કેડે ફક્ત એક અથવા દોઢ માસમાં આ નવાં
પુસ્તક સાથે મેલાપ કરવાને અમને ખતી આવેછે તેથી સંતોષ થાયછે, અને
તેઓ તરફના વિશ્વાસ અને આવકારને અમારી પ્રત્યેક નવી કોશિશો વચ્ચે
વધુ અને વધુ લાયક થવા અને ઠડવા અમારે સેવે ઉમેદ ધરાવીએ છીએ.

ફેબ્રવારી ૧૯૮૪.

બી. ન. કાખરાજી,

ખનાવનાર.

નાટક પાત્ર.

પસંગ.....	અમ્મનનો શાહ.
બેહરોઝ	તેનો એક તાલિવંત દરબારી—શીરીનનો બુજોરગ બાપ.
ઝેબનેઝર.....	ખાતનનો એક હબસી—પસંગનો માનીતો વડો સપેહસાબાર.
જાંહાંબખ્શ.....	ઝેબનેઝરનો માનીતો—તેના હાથ નીચેનો સરદાર.
કેકસ	જાંહાંબખ્શી ઉતરતો એક સરદાર.
જંગાવે.....	એક ભાણે જવાન—શીરીનના હાથનો ઉમ્મદવાર.
રૂસ્તમ.....	સરદાર જાંહાંબખ્શનો એક રક્ષક.
પારસ.....	તેનો નોકર.
શેહરીઆર.....	જાંહાંબખ્શનો ગામડીયો નોકર.
શીરીન.....	બેહરોઝની બેઠી—પાછલથી ઝેબનેઝરની ઓરત.
બેહરસીમીન	તણીની વિશ્વાસુ દાસી—કેકસની ઓરત.
પરીબાનુ.....	જાંહાંબખ્શની ઓરત.

એ ઉપરાંત વજીર, ગામડયા, નોકરો, સીપાઇઓ વગેરે, વગેરે.

કાચા કાનની ખરાબી

ચાને

ઝેખનેઝર અને શીરીન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ.—અમ્મમન.

[એક ખેતર.—રાતનો વખત છે, ફેટલાક ગામડયાઓ મુસાફરીએ નીકળ્યાં પડેલા થાક ખાવા અને તાડી પી લેવા ખેતરમાં બેસી ગયલા નજરે પડે છે, અને પડેલા ચઢતાં તાડી પી ગાયણ ગાતા માલુમ પડે છે.]

ગાયણ,

“કાલી ઘટા ફોયલ બન છાંઈ”—એ રાહ.

બેહો પીવા હઉ હાતે મલી હાંઈ બાઈ ખાટી મીઠી તાડી હારી,
પી ઉતારે ચડાઉ તાડીએ ચહોલી જે કાંઈ ઠાક ખુખ ભારી,
મુહાફરીએ ચાલુ મેલવું બે આ ગરમ રહુ ગલે ઉતારી.

આ તાડી હાતે હીકની ખોટી,

અને હાતે લાગી ગરમાગરમ રોટી,

રોટી ખોટી વના તાડી તો બાઈ ખોટી,

આ અહીં ગરમ ગરમ હાક, બુંજેલા કેવાખ, હાંતે તાંહ મારી,—

બાઈ ખાટી મીઠી.

આ ઉંખરયું હેકો હાંધી,

હીક હોતા હાતે લઈ રાંધી,

ને ખજુરેથી તાડી છેજી કાઢી,

ગત ગલે ઉતારવાનું કામ, ગામડીયા નામ, તાડીજે છોકી ગારી,—

બાઈ ખાટી મીઠી.

૧ ગામડીયો—(ગાયણ પુરં થતાં) હે ભાઈઓ, પણ દેક્કા તે કયાં વેર પરીને મરી રેવાના ને ? એણે ગામની પાદરે જતાં આ પગની કહરી કરી લાખેહ, ને આ તો હજી અહીંજ મરી રીએલા તો, યે !

૨ ગામડીયો—પણ હે ભાઈ ભીખા, એવડો તું હાંને એકલો એકલો તાડીની તેડે તણાઈ મરે ? આ તાડીની ગેંણ બેંણ ચઢી ગયલી એણે કરીનજ કે ? હવે હું જવાનું બાકી રીએલું ને ? આ રહતના ખેત્રાં ભણી તો આપણે આવી લાગેલા, તો હવે એણું હેરીઆર હાંવચ્ચાણું પીહું વટાડયું કે લગાર તેંથી પાછી તાડી લેઈ કરતા કે ચાલુજ મુકવાનું તો ! આ નાંખના હાંડાની કોરે તો આવી રહેલું, હવે હુંજે ?

૩ ગામડીયો—અરે પણ ભાઈઓ, રાખો. એ ભીખા એમ આવ, તું તો તે દીઠે કેજે કે મારા તો ટાંડીયાજ ની દુઃખે, ને હું તો કલાકના દહ ગાઉ ચાલું, ને બે દહ ગાઉ ચાલું તે હવે અમહથકોજ કે ?

૪ ગામડીયો—હું હા અમહથકોજ કે હું ? તું તો તે દીઠે કે કે ને કે હું તો લઈ કરીને એક તાંહે દહ ધડીયાં તાડી પીડે, ને બે તાંહે વીહ, ને ત્રણ તાંહે—(યાદ કરીને) કેટરાં ને ? ત્રણ દહે ? (ખીજને) હે ભાઈ ત્રણ દહે ?

૫ ગામડીયો—(ખીજવાઇને) પણ હું પુએછા કરે ? ગામમાં ગાયરાંની ગણતરી એમજ કરતાં હોખેલો કે ? વલી ત્રણ દહે તેતરીહ, એટરંખી ના જાંણે, ઉંઠ !

૧. ગામડીયો—યે, પણ તમે હો એ આજ દાહ્યા થવા હાંના નીકરી પડેલા ? તાડીની ખુમારીમાં થાક બાક વીહરી ગીએલા હું ? રહતે બધા હહ હહ થઈ ગીએલા તોણે કરીને તો ઇક્કા બેડી પડેલા, ને વલી દોકાં ખુનારીને હવે દાહ્યા થવા કીકાના આવેલા રે ? (૩ જાને) અને હવે તેરે ઉંઠ કોણ તું કે હું ?

૩. ગામડીયો—તું, તારો બાપ, ને તારો હલરો હાતે, જા !

૧. ગામડીયો—(જમ પાડીને) એ, એ એ એ ! માંતું હમાલ, ની તો મારીને બોઠી કરી લાખા ! હા, એજખેલો કે ? મારા હહરાનું ને હહરાની પોરીનું નામ બામ લીધું કની તો—

૩. ગામડીયો—અરે જા રે જા ! તારા હરખા તો કાંઈ જોઈ લાખેલા ! તું કોણ ને ! જા, તારા હહરાની પોરી તો ગામના પટેલ હાથે ભાગી ગીએલી, હું કહે હવે ?

૧ ગામડીયો—(ધણે ખીજવાઈ) હું? હું? હું જોલેલો? મારી લાખુ, મારા હહરાતું ને હહરાતી પોરીતું નામ હેહ માં, તે અહીં વુંને લેવા ને દેવાને હતા હું? વુંને હખ હું? તારો ઇલાકો હું?

૩. ગામડીયો—અરે એ ઇલાકાવાલા, એહે ગપમપ, કે તાડીનાં બે પાંચ બાંડા પેટમાં વધારે પડી ગરખડ કરી લાખે તેની ચગખડીમાં એકુ લપડાક ચોહરી બેહું?

૧. ગામડીયો—(વધતો ખીજવાઈ) હું? હું? અહુ મારીજ લાખુ, હવે તો (દાંત પીસી) મારીજ લાખુ. હવે જો ની માફં તો તારા બાપના હમ, હવે જો ની માફં તો ભહતામાં હુતેલી મારી માહી મરે! ખડો રે.

[સૈને ખસાડો ૩ જ ગામડીયાને વલખી પડે છે—ગરખડ થઈ રહે છે.]

૪. ગામડીયો—(બ્રુમ મારી) અરે અરે મારામારી લખે કરતા. હાંખે જુઓ હાંખે. (અંદર દોકાવી) એ ઓલ્યો કોણુ આવે? (બધા જોવા પડે છે). ઓલ્યો ઠીમચાં હરખો દખરદીંગ કોણુ આવે!

૨. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) અરે પણ કાલો ન ચોરો તો એવોં છે જે બાંણે મારા બાપની કરજેવાણુ બિંહ!

૧. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) પણ હાથે તો પાહાની પોરી દહું! ને એની દેડે ઓલ્યું લાંબું લાંબું તવરાલ લટકેહું તે જોયું કે? ચલકે કેવું. ઓ! (આંખે હાથ ધાંકી દે છે) એક એ પેટમાં ધ્રુવ દહને ધોંચો જો થાયે કની તો પેટમાંતું ઉંખર્યું હું, કે તાડી હું, કે હોતી હું—ઓ બાપરે પણ આવી પુગેલો!

૪. ગામડીયો—(અંદર દોકાવીને) અરે અરે ધને મેં ઓલખેલો, ઓલખેલો! ઓલો આવે કની એ તો માજનદરાંનના ખોતન હેરનો જંગી ઝખનઝર દેહું! એ તો અહુ જખરો જો બા! આ હેમન હેરના પાહાનો વડો હીપેહાસાર. ધને કાંઈ કાંઈ દેવાને મારેલા, ને જખરા જખરા જંગીઓને મારી હડાવેલા, હા બા!

૩. ગામડીયો—અરે પણ તેરે પેલી આ મારી છેલ્લો આંગલી હરખી પટલી કમરની ને દુધ ને દહીતરાં હરખી હફએદ રૂની પુની જોરી પોરી કોણુ એનીહે હાથપર હાથ ટેકરી ચાલે? એ કોણુ?

૪. ગામડીયો—(અંદર દોકાવી) હવે, હવે, હવે, ધનેચી મેં ઓલખેલી. એ તો કની તો આ હેરના પેહાદાર રેહેવાહી બેહરેઝની પોરી

દહું. એ આજ્યા હાતે ભાગી જતી ઓહિ જો. અરે પણ જાઓરે, તે આવેલાં.

[સઘલા ઘભરાટમાં એક રસ્તે નાહસી જાય છે, ખીજ બાજુથી ઝેબનેઝર અને શીરીન વાત કરતાં દાખેલ થાય છે.]

શીરીન—૩૫ નહીં પણ તુંજના ગુણુપર હું દેવાંની થઈ છું, અએ જંગી ઝેબનેઝર. આજ રાત્રે મારું બાપીકું શહેર ને બાપીકું ધેર તું વહાલા તરફની મારી અનહદ, અથાગ, પાક મોહબતને ખાતેર મેં મુકયું છે. આવે રાતને સમે તું વહાલાસે નાહસી આવી મારા બુજોગિવાર બાપ તરફ દગો કરી ચશમચોર ગણાવા ખાતેર મારું કોમલ કાલજીં દુઃખથી કપાઈ જાય છે. અરેરે ! તે જ્યારે સહવારે ઉઠી પોતાનાં મકાનમાં મને નહીં જોશે ત્યારે નીરાશા ને સંતાપથી તે ફાટી મરશે. (રડે છે.)

ઝેબનેઝર—મોહિબતવંતી શીરીન, હવે તો ધીરજ ધર. આ હાથેં હજારે શત્રુઓનાં શીર જમીનપર પટકેલાં છે, અને એક લેહેજમાં કાંઈક પાપી નાંખીને નાશ કરી તે મહાભારત કીર્તી પાંચો છે, તેજ હાથ તારા કઠામાં કઠા હુશ્મનથી તુંને બચાવી લેવા સદા તૈયાર રહેશે, પણ વહાલી દેલદાર, તારા ઘાટકી પીતાનાં ઘરથી નીકળવા પછીનો આ આખે રસ્તેનો તેને લગતો તારો વીલાપ હું જંગીને પણ નાહીંમત કરી નાતવાન બતાવી મેલે છે.

શીરીન—અફસોસ ! મારા પીતાનો લાલચુ ખવાસ મારી પાસે આ પાપનું પગલું લેવાડે છે. અઝીઝ ઝેબનેઝર, મારો પેદર થોડો ઘણો લાલચુ નથી. પૈસે તે પુર હોવા છતાં તે તાલેવંતોને મને નેકામાં આપી તેમના ગુણુ દુર્ગુણ પીછાંજ્યા વિના મને જીવતાં જીવત જોહાંનમના ઉંડા ગારમાં ગારવા માંગે છે, અને તેથી તે પાલણુહાર પીતાના લોભના એક કમબખ્ત ભોગ તરીકે તેના નારવા હોકમ અદ કરવા જતાં જન્મ મુધીનો રંડાપો પામવાની ધારતીએ એક ફરમાંબરદાર ધરજંદ થવા કરતાં તેને નાફરમાન થઈ સદ્યુણેથી દીપતો ને મારા તે બાપનાં બુલંદ નામને જેબ દેતો ખાવંદ શોધી તેને મારી મોહબતનો માલેક થાપવાઈ મેં મારે માથે રાખ્યું, અને તારા દીલજીત સદ્યુણેએ તુંને મારાં તનમનનો માલેક બતાવ્યો. —તને, મારા જીવણુહાર ઝેબનેઝર, તને મારો માલેક, મારો સરદાર, મારો ખાવંદ બતાવી હું તારી કમીની દાસી થઈ રહેવાને ખુશી સાથે તારીસે નોકલી પડી છું.

ઝેખનેઝર—આફરીન ! અગ્ને ખુબચેહર નાજનીન, એ તારી ભલામ ને તારા સાચ્યા પ્યારનો બદલો તે માહેબ તને આપશે, અને હું તે બદલો તને તનથી, મનથી, ધનથી, -માહેબતથી, માયાથી મીઠાશથી આપીશ મારા જીવના જીવ !

શીરીન—અરેરે, અગર મેં મારા પીતા પાસે તારા હાથની માંગણી કરી હોત તો તે સંગદીલ બાપ આ ચામડીના ફરકને લીધે મને કદી મારી એ માંગણી બખ્શત નહીં. શદીના પાક તરીકામાં ચામડીના રંગની બેઢંગી અડથી તે મારાં મનને ભાવતો આવંદ મેલવી આપવાને ધીઝરથી ના પાડતે, પણ—

દેહનો રંગ કાલો ઘોલો સૌ છે એક,
જોવું છે ખાવીંદ બુંડો, ભયો—નેક.
ખુદ ખુરશીદની ખુબસુરતીને લગાડે ઝાંખ,
ને માહતાબને પણ કદી મીંચાવે આંખ,
ખબ્બનો ધરાવે તે કહાફન સમાન,
શાહાનશાહ યધ બખ્શતો હોય જીંદગી ને જાન,
પણ ખુદ કદી હોય તે ખવાસે ખવીસ,
કરમે તે કાલો જોહાંનમનો એખલીસ,
તો રૂપ અને પૈસા, સત્તા, અધીકાર
ખાતેર હું ન કરું જીનહાર તે દેલદાર.
ખાવીંદ ન હું બનાઉં તેવાને કદી,
કેમ જોડાઈ શકે નેકીસે બદી ?

(માટે) તુંજ સદગુણ ખબ્બનો—ને રૂપ તુંજના ગુણ
માની તુંજ મારો આવંદ—માન સાચ્યા સુખન.

ઝેખનેઝર—

આફરીન તુંપે હજાર અગ્ને સદગુણી નાર,
તાલે મુજનું રોશન—અગ્ને ગુણવંત દેલદાર !
પાચ્યો ગર પ્યારી હું મોહબતબર તુંજ હાથ,
દેશ અને એશ છોડી આવી મંગાથ,
તો વિશ્વાસ મુજપે રાખજો મુજ જીવના આંધાર,
કે તુંજ મારો દોરત ને તુંજ મુજ સરદાર.
સુખન તારો ગખવામાં માનીશ હું સુખ,
વચનથી બંધાઉં છું જો મોહબતમય માહેબબ
(વચન આપે છે.)

બહાલી શીરીત, હવે આપણે પાછા ચાલવા માંડ્યું; પાસેનાં શેકેર-માં જઈ ડડાવ પ્રમાણે સતોરાત શાદીથી જોડાઈ સહવાર પડતાં તારા પીતાને પગે પડવા જઈશું, જે આપ ગમે એવો ઘાટકી ને ગમે એવો લાલચુ છતાં કદી નહીં છુટે ને કદી નહીં ટુટે એવાં નેકાના આપણાં પાક અંધનથી અંતે આજેજ થઈ આપણને આશીશ દેશે.

[તેઓ એક રસ્તે જાય છે—બીજે રસ્તે પેલાજ ચાર ગામડયા ને કેકસ વાત કરતા દાખલ થાય છે.]

કેકસ—અને ત્યારે શું તમારે તેઓને જોયાં ? આ હ્યાં ? આ જ-ગ્યાએથી જતાં ? ચારો તમે ભુજતા તો નથી ?

૧ ગામડીયો—અરે નારે હાબ, ભુજે હું જો ? કાંઈ ખદાય ખદાય કરે ! તાડીનાં ઘડીયાં ગલામાં કેટલાં ઘડાવી ઘાલ્યાં તે કદાવીને ભુલી જવાય, હમારાં ગાવરાંની ગણુવી કદીને વીહરી જરાય, પણ આમાંથી તે કાંઈ ભુલવાયું કે હાબ !

૨ ગામડીયો—બરાબર કીએલું હાબ, બરાબર ! ખાહો હપતો ખપતો કાઆઆલો દબરદીગ હરખો, લાકડી હરખી કાવલી, પતલી, ખુબહુરત પોરીને લઈને ઇફાથી નાહાડેલો તે અમે આંખે ને નાંખે બેઠએ દોડેલું ને, હુવે !

૩ ગામડીયો—જુઓની હાબ, હું હો માંડીને કહું. અમે ઇફાથી વેગલે એલું હું ? આપણું ગામલું નામ હું ? (યાદ કરીને) હા, નનામું—તે નનામે ગામથી એલે વેગલે મરેવન ખાતે બરડીયાની ખરીદી હાર જતા હતા, તેઠરાં રાતના દહિકનો અમલ થીએલો ની થીએલોને—

૪ ગામડીયો—(તેને ધમ્મા મારીને) એ આંધલા, વાત કરવા કીફાથી હીએલો ? દહનો અમલ થીએલો અને નીંખી થીએલો કે ? તે કેમ હોય ? દહ વાગેલાજ હોય તો પાછા દહ નીંખી કેમવાગેલા હોય ? ખહ, તને વાત કરતાં ની આવડે. હું કહું. (કેકસ આગલ જઈને) તે આપરે કહું જો, (યાદ કરીને) હું જો ? હું બાકો રીએલું ? હાં, બરાબર. દહનો અમલ થીએલો ને અમારાં પેટમાં ચાલતાં ચચરાત પડેલો ત્યારે પછી ફહ દેતાકે ફહડાઈ જઈને હાએખને કહું જો—(યાદ કરીને) હું જો ?

૪ ગામડીયો—ખહ, ખહ, કાંઈ યાદ ની મરે છે, ને હતાવીહ વખત તો ‘હું જો’ પુછી રીએલો, તેરે વાત કરવા હાંનો તણાઈ મરે ?

કેકસ—(અધીરાઈથી) અરેરે બાહઓ, વખત મારો સોનાનાં મુલનો

છે. તમા ખુદને ખાતેર વખત ના ખોડોવો, તમાએ શું શું જોયું તેજ બસ કહી જાઓ. તે નાહસી જતી છોકરી મારી છે.

૩ ગામડીયો—હાય હાયરે મારા બાપ, બચારાની પોરી નાહી ગમ્મીલી તો !

૨ ગામડીયો—કેવી દયા લાગે કે જાંણે તે પોરીને બદલે હવે હું એની પોરી થઈ એનીહિ પરણી જાઉં !

કેકસ—(મનસે) ઓ અદેખાં, અધીરાં જીગર જરા સખર પકડ. દુશ્મનનો દુખાલો પકડી દુઃખી કરવાનો અને જેણે મને હલકો પાડ્યો છે તેને હલકો કરવાનો આવો લાગ ફરી આવનાર નથી એ ખરું, પણ જરા ધીરજ પકડ ! (મોટે) પણ ભાઈઓ, તમારી વાત પુરી કરો.

૧ ગામડીયો—તો તો હાબને ખદા હજી ખાંચ પચીહ વરહ હલાંમત રાખે તે—

૨ ગામડીયો—બહ, ખાંચ પચીહજ ?

૧ ગામડીયો—(ચીરડાધને) હં: હં: હં: પણ એ ખાંચ પચીહ વરહમાં મરી જાહે તેમાં તારા બાપનું હું લીધું ખાધું ને તું પારાની પેરે પડેપલ વચ્ચે પુરાયા કરે ? એને ગમે તો—

કેકસ—(ચીરડાધને) એ અપટો હવે મારી ધીરજ રહેતી નથી. (૧ લાને ગરદનમાંથી પકડી મારીને) બોલી દે હે ગામટ, એકદમ કહી દે કે તેં શું શું જોયું ?

૧ ગામડીયો—(ગભરાધને) અરે કેહી દઉ, કહી દઉ હાબ મારતા લખે, હવે હડહડાટ કહી દઉં. (મનસે) એનું હત્યાનાહ જન્ય વાત કરીને લાત ખાવાનો હમો આવેલો તો ! (મોટે) પણ હાબ કેહેવાનું બાકી રીએલું હું ને હું કહું ? એટરજ ને અમે ગીત ગાઈ તાડીનાં ઘડીઆં ઉઠાવતા હતા તેટરાં એલ્યો આ રહતે આમ આવેલો, ને અમે આ રહતે આમ ભાગેલા, અને તે વિહે તમે અમોને રહતામાં વાત કરતા હાંભલી તેની તલાહ કરવા પાછા અમોને અહી ઘહડી કાઢેલા, હવે તે બીજું હું એહિ ?

કેકસ—બસ એજ ? ત્યારે ચાલ્યા જાઓ તમા તમારે ઠેકાંણે (ગામડીયાઓ ફફડતા જતા રહે છે.—એકલો) મારાથી કોઈની ચઢતી જોવાઈ શકાતી નથી. ને આખરમાં, એકદમમાં ચઢ્યો તે મારી નજરમાં પડવાનેજ ખાતર, તો આ બુરો ઝેબનેઝર શાહની અને શાનશાહતની નજરમાં ચઢ્યો જાય છે, અને એને સૌ શુરો ને દરેક વાતે પુરો માની સૌ કોઈ

એના ઉપર જાનકેશાંતી કરેછે તો મારાથી તે કેમ ખમાય ? નથી ખમાવું તેવું એજ કારણ છે એમ પણ નથી. એ મંડાલપર મને બીજોબી ખાર છે. એણે મને પોતાનો વિશ્વાસુ બનાવ્યો, ને “બહાલા કેકસ,” “માનીતા કેકસ,” એમ અવારનવાર બોલી એણે મને બતાવવા માડ્યું કે એ મને ધણો ચાહે છે, પણ જ્યારે તે ચાહની પુરવારી આપવાની તક નીકળી, એટલે જ્યારે એના હાથ નીચેનો સરદાર જામારૂપ મરણ પામ્યો, અને તે મરનારના હાથ નીચેના પેલા જવાંત જેહાંબખ્શને ખરતો કરી તે ખાલી પડેલી જગ્યા મને આપી મારી તરફ એનો પ્યાર ખરો કરી આપવાની જ્યારે તક મળી, ત્યારે એ બુરાએ હીલ્લાં બહાનાં ચલાવવા માંડ્યાં, અને જ્યારે મેં તે જગ્યાની માંગણી કરી ત્યારે (ખીચ પાડીને) “બહા કેકસ, હું તુંને ચાહું છું” તો ખરોજ, પણ જામારૂપની ખાલી પડેલી જગ્યા જેહાંબખ્શને પડતો મેલીને ધનસાફની રાહે તુંને અપાય નહીં” એવી ખોટી સમજવતોથી બચાવ કરવા પડ્યો, અને શું હું તેથી સમજી જઇશ ? ધનસાફની રૂએ જેહાંબખ્શનો હક હતો તો હું શું લાયક નહીં હતો ? શું મારી લાયકાતજ તે ઓછાપરના મારા હકના હસાબમાં આગલ નહીં આવે ? જેહાંબખ્શ મારો વડો છે તો શું થયું ? તેથી શું જેહાંબખ્શને જામારૂપની ને મને જેહાંબખ્શની જગ્યા મલે ને મારાં કરતાં તે વધ્યો જાય તે હું કંડે પેટે જોયા કરું ? બનેજ કેમ ? બનવા દેવાયજ કેમ ? (થંડો પડીને) પણ ચીંતા નહીં. આજવેર તો એ બંનેનાં પેટમાં ભરાઈ માતાંપર મીઠો થઈ એ જેહાંબખ્શને મારા વડા તરીકે માન આપવાને મેં કબુલ કીધું છે, પણ ખાતેનમાંથી જેટલો જેહાંબખ્શને હું મારા વડા તરીકે ધીકારું છું તેથી દશ હજાર દરજ્જે વધારે એ જેહાંબખ્શના વડા બેવચની એબનેઝરને ધીકારું છું. મને એ બેઉ ઉપર ખાર છે, અને આજ સુધી દાવ હાથ આપ્યો નહીં, પણ આંતે દાદારે દાદ લીધી ખરી ! પેલા બુજોર્જ બેહ-રોઝની ખેડીસે એ આજ રાત્રેનાહસી ગયો છે તો એ બંને બેમરવતોને ચકડી આપી એક ફટકે બેહરોઝનો, રાજનો અને પ્રજનો સૌનો બહાલો થવાનો અને એ મારા શત્રુને બેહોરમત બનાવાનો આ અચ્છો લાગ છે. (વિચાર કરીને) પણ સખર, પેલા બુબખ પોર્ચો જંગાવે શીરીનની ખાહબતમાં ચકચુર છે, ને તેજ સાંમેથી તેના ઘર તરફ જતો જણાય છે તેને તેડી હુલકાવીને આગલ પાડું તો કેમ ? આપણે કોરડા ને કોરડા ! (બુથહાલીથી હાથ ચોલી) હા, એ બેહતર ખ્યાલ છે. (હાંક મારીને) જંગાવે, દોરત જંગાવે, સીત ! સીત ! (જંગાવે આવે છે) કેમ દોરત, આ-

વડી મોટી રાત્રે હજી તું બાહર છે ? હું તો લગાર રાજનાં કામ સારૂ બાહર ગયો હતો તે હમણાંજ આવ્યો, પણ તું કાંઈથી આવ્યો ? પણ સખર, તું આજે એટલો ગમગીન કેમ ? શીરીનની મોહબતમાં ?

જંગાવે—દુર થા કેકસ તું, તું ઠગારો છે. શું તેં શીરીનનો હાથ નેકામાં મેલવવાની મારી ઉમેદવારીને ફલદાર બનાવી આપવામાં મદદ કરવા વચન નહીં આપ્યું હતું ?

કેકસ—હા, પછી ?

જંગાવે—પછી ? પછી તેં કંઈ મદદ આપી ?

કેકસ—(મનસે) અચ્છો લાગ ! (મોટે) તું મને ગેરબનસાફ કરે છે, રશીક જંગાવે. તારે માટે મેં દીક્ષની લુપ્ત ને રાતની ઉંઘ ખોલી છે, અને હમણાં પણ તારેજ આંતરે મેં ઉંઘ ખોલીને જોઈ કાઢ્યું છે કે તારી માથુક શીરીન તો પેલા સપેહસાહાર ઝેબનેઝર જોડે નાહસી ગઈ છે.

જંગાવે—(અચરસથી) નાહસી ગઈ ? જતી રેહી ? (ખેદકારી-થી) જયા દે.

કેકસ—(મનસે) નખખોદ ! કેટલો ખેદકાર ! કેવી ખેમરવત નાખા-યદાર મોહબત ! (મોટે) હેં તારે આંતરે મેં જેહમત ને જોખમ ખેડી એ પાપ પકડી કાઢ્યું ને હવે તું ખેદકારી બતાવે છે ? જંગાવે, એ તારી ચાલ ધણીજ ખેમ્મદખ છે. (તેને ઉસ્કેરીને) જો, જો અચ્છે જવાન, તારી માથુક ચોરાઈ જાય છે. હે બાયલા ! તારી મોહબતનો આજ મીઠાશ કે ? આવોજ તારો ખ્યાર કે ? અરે જગત થા, હજીખી તક છે. તારી તરફ જો, તારી મનમોહન માથુક તરફ જો—તેણીનાં દેહરૂપા દીદાર યાદ કર ! હજી તો અરધી રાત છે તેટલાં શોર મચાવ. તે બંને ખેમરવતોને પકડી પાડી આપણે ખેડોરમત કરી શકીશું. હજી તેઓ ધણાં દુર નહીં નીકળી ગયાં હોય. સુસ્તીના ખાખમાંથી અચ્છે જવાન તું ઉલટ પકડી ખીદાર થા. ચાલ, શીરીનના પીતા પાસે, મને શોર મચાવવામાં સહાય થા—તેના ખુદ ખાખગાહમાં ધુસી જઈ તે બીનવાંકેક બુઢાને ખીદાર કરી એ આક્તની માહીતગારી આપ, અને આપણે સઘલાં એ રાત-ભાગી જોડાંતી દુંબાલે પડતાં તેમને જરૂર પકડી પાડશું, ને તું શીરીન ને હું સરો-પાવ પામીશું.

જંગાવે—(ધણીજ ઉસ્કેરાઈ) શું એમ છે ? ત્યારે મારે કપ્પુલ છે દોસ્ત કેકસ. મને મારી શીરીન મેલવી આપ, ને હું જન્મ સુધી તારો ઉપકારી રહેવશ.

કેકસ—તો તું ક્યાંદના પોકારો મચાવ. આખમાં પડેલાં સારાં શે-
હરને જગાડી મેલ.

કેકસ— { ર્યાદ ! ચોર ! ચોર ! જંગો ! જંગો !
જંગાવે— { (બંને જુમ મારતા દોડી જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

બેહરોઝનું ઘર.

[સુવાનો ઓરડો;—બેહરોઝ સુતેલો જણાય છે. અંદરથી ગડબડ સમજાય છે.]

બેહરોઝ—(જંગી ઉઠીને) અરે ! મારાં મકાનના સદાના શાંત દરવા-
જા પર આજે આવડી રાત્રે એ શું ગડબડ ? (કાંન દબાવી સાંભળે છે.)

જંગાવે— { (અંદર) જંગો ! જંગો ! ચોર ! ચોર.
કેકસ— {

બેહરોઝ—(ધભરાટથી ઉઠીને) શું દગો ? (એક બારી આગલ જઈ)
એ કોણ બેઅદબો પોકારોથી આવી ઝાડી રાત્રે મારાં શાંત મકાન આ-
ગલ શોર મચાવાની હીંમત કરે છે ?

જંગાવે—(અંદરથી) જંગ એ અભાગ્યા બાપ, તારૂં ઘર સંભાલ !

બેહરોઝ—અને એટલી નક્રાઈથી મને જગાડીને સલાહ આપનાર
તું કોણ તુંદ નાપેકાર છે ?

જંગાવે—(અંદરથી) જુનોર્ગ બેહરોઝ, દરવાજો ખોલ. હું જંગાવે—

બેહરોઝ—(ચીરડાધને) અમ્મે બેમરવત ચોર્યા, મારી દીકરીનો
હાથ તું જેવા પીનઅડલીને માટે નથી એમ કેહેવાના ખારમાં તું અત્રે
આવી મારી આખગાહમાં ખલલ પોહોંચાડી મારાં શાંત ઘરને જગાડવાની
હીંમત ધારાવે છે, પણ તું જાણ એ મુજી પોર્યા ! કે સહવારે હું
તુંને એ તારી બદ ચાલની સજાએ પોહોંચાડીશ.

કેકસ—(અંદરથી) અમ્મે જુનોર્ગ બેહરોઝ ! તું જંગાવેને નાહક
ઠપકો આપવામાં ભુલ કરે છે. તું બારણું ઉઘાડ કે અમ્મા અંદર આવી
ખુલાસો આપે. ઉતાવળ કર, તારી ભેટી ચોરાઈ ગઈ છે. તેને લેખને
પેલો જંગી એખનેઝર નાહો છે.

બેહરોઝ—(ધણા ધભરાટથી) હેં ? શું ? (અડપથી ખારણું હંધાડે છે) અરે, આ કેવી કુનેલી ? અએ બેઅદબો, તમારી પુઠે તોલેખંધ આટલાં ખંધાં અલકાતુ લોકોને તમારા પોકારોથી ધસડી લાવવાનો શો ખાએસ ? અએમન શેહેરની હંધ આજ રાત્રે કયાં જતી રેહી ? માત્ર બેજ જણું અંદર આવો.

[કેકસ ને જંગાવે અંદર આવે છે ને બેહરોઝ ખારણું પાછું ધાંકે છે.]

જંગાવે—જા એ ધરડા પીતા, તારી બેટીનો ઓરડો તપાશ, તે બેટીએ તારા બુઢાપાપર આગ લગાડી છે.

બેહરોઝ—(ધભરાટથી) શું મારી શીરીન ? દીકરી શીરીન ધરમાં નથી ? કેમ બને તે ? (ધભરાટમાં જતો રહે છે.)

કેકસ—રશીક જંગાવે, અત્યાર સુધી તો સૌ આસાંન ઉતર્યું છે. આ બુઢો બેતાબ બની તારી જોડે તારી ખ્યારી માથુકની ખોલમાં આવશે, પણ મારાથી તારી સાથે આવી શકાશે નહીં. મારી ખતાવેલી રાહે તું એ બુઢાને સેધ જજે એટલે આખાદ પપ્પા હાથ લાગશે. હું આગલથી જાઉં છું. હજી હું તો એ મારા થતુ ઝેબનેઝરને આહાતો હોઉં એવુંજ દોલ કરીશ, માટે આગલ જઈ તેનાપર ફાટનાર વાદળની તેનો વહાલો થવા હું ખબર આપીશ, ને તેજ વેલાએ તે વધારે આગલ નીકળી નહીં જાય ને તમને વધતી મેહેનત નહીં પડે માટે તે જ્યાં હોય ત્યાં તેને રોકી રાખવાને હું મેહેનત કરીશ. તમારે તુરત આવવું, ધીલ કરવી નહીં, કદાચ અત્યાર આગમય વખત મલવે પાસેનાં એકાદ ગામડાંમાં તે ચંડાલો ધરણી પણ ચુક્યાં હોય, તોએ શું મુજકો છે ? નાહાસ ભાગના એ નેકા નારવા તરીકે સાખીટ કરી શકાશે, ને તું જરૂર એ તારી માથુક પામવાનો,—મારા ખોલપર એતખાર રાખ. (જતો રહે છે.)

જંગાવે—હું તારો ધણોજ અહેસુનમંદ છું, દોસ્ત કેકસ. (સાંમે જોઈ-એકલો) ઓ ! પણ પેલો બેહરોઝ ફાંક મેલતો અત્રે ધસ્યો આવે છે.

બેહરોઝ—(રડતો) નખખોદ ! નખખોદ ! ઓ શનેહગાર બેટી, એક સીલા એબલીસની પાપલરી મોહબતમાં બેતાબ બની તારા પાપના બુઢા-પાપર આગ પાડી ! (જહનુનથી) પણ હું તે તારા પાપી યારને ફાવવા દેનાર નથી. તે બેહુયાને પકડી પાડી તારી આંખો આગલ જીવતો વેહેરાવી નાંખીશ ત્યારેજ મારો ખાર વલશે. રે દાનાવોલું કેહેવું છે કે દીકરી તો દુરમન

છે, તે મારા બાબમાં ખરેખર છે. દુશ્મન આ જોહાંનનો—દુશ્મન પેલી જોહાંનનો કરડો અને કટ્ટો દુશ્મન છે !

જંગાવે—ભલા મદ, હવે વીલાપ કરવામાં દહાપણ નથી. રખશા તૈયાર કરાવ કે તે રાત-ભાગી યુનેહગારોની દુબાલે પડી આપણે આપણી ઝૂંગા-લમાંથી તેમને બચી જતાં અટકાવી શકશું, અને તારી ચેહરેનસુન બેટીના યુનેહગાર સાથીને પકડીને સહવાર પડતાં શાહ પસંગ પાસે ઉભા કરી તેની પાપની ફજા પુગાડશું.

બેહરોઝ—(રડતો) હા, કોઈ પકડો, કોઈ પકડો તે સીદા એબ-લીસને ! મેં જંગાવે, તું નેજ તે મારી બેટી તારાં માંગવા મુજબ નેકા-માં નહીં આપવા કાળે હવે હું ખરેખર પરતાઈ છું. પણ (ઉઠીને) આલો, તૈયાર થાઓ, હજી શું મોડું થયું છે ? નોકરો, (હાંક મારે છે) દુર ! કાલિસ ! સેલમ ! વેગો; બલતી મસાલો લેવો, અને આલો કે તે પાપી જોડાંને પકડી બુઢાપામાં બાપને રસવા કરી તેનાં બુઢાં હાડને કુળ-વનાર નારવા બેટીઓને અને મારી બેટીના સાથી જેવા કરપીણ તેમના હિમાયતીઓને સજા કરી તેમની ફરજ શીખાડીએ.

[સઘલા ગભરાટમાં જતા રહે છે.]

પ્રવેશ ૩ જો.

જોહાંખશનું ઘર.

[શહેરીયાર સુતેલો છે.]

શેહરીયાર—(ઉઠી, આંખ ચોલીને) યે ? એ આજે મારી ઉંઘ કીશ જતા રહેલી ? કોઇલે પરણી બરણી ગયલી કે હું ? આ આંખ મહલી મહલીને આટા લહણ હરખી કરી મેલેલી, ને લાલ બોટાં હરખી બની ગયલી, તોએ મને ઉંઘ કેમની આવેલી ? હોને ઉંઘ આવતી આઠે તેરે મને હું ધારે ખાધેલો ? લે, ચાલ હુઝ જા. (સુવા કરે છે.) ના, ના, ના. આજે નિંદ્રા માતની માહી મરી ગયેલી કે હું તે મને ઉંઘજ ની મરે. આજે રાત્રે છેક આઠેકને અમલે એવું હત્યાનાહ જાય જરા તરા આંખ વિંચાયેલી, તે હમણાં મારાં જોતાં જોતામાં ને દખતાં દખત અડખ દેતો કે ઉંઘડી ગયેલી છેજની ! મારા હેક જહનમખરનો હું હેરીયાર, તે મને વરો હેટનો ઉકમ કેમકે હવારે હકારામાં ઉંઘું, ને ધેરજું

કામકાજ કરી જેરે હેટ ભાલા બરછી લેધ રાજાહે લડવા જાય તેરે અમે હેટના હેટખી લગરીક બરડો નાંખીએ, ને બરડો નાંખીએ તો લગરીક ટોપયાં મીંચાએ ખરાં, પણ તે તે હું કાંધ ઉંધ? મારો હેટ મને ગામ-ડીયો ગમાર કીએ, હા ! (હસે છે) હી—હી—હી ! યે ! પણ એ આન્હે હેરમાં છે હું ? આ એમન હેરમાં આવડી ગરબડ કે રાતે થતી હતી ? મારા જેવા ઝાટા હેટ હાઉકારોની ઉંધ જાય તેની તો કોઈ હુદ્દ રાખવું જ ની દેહું તો ! [બારણું થોકાય છે.]

હેં લે ! એ વરી કોણ ? (મોઠે) એ કોણ છે રે ?

પારસ—(અંદરથી) કોઈ નહીં, બારણું ઉંધાડ.

રોહરીયાર—(ખીચ પાડી) હું “કોઈ નહીં બારણું ઉંધાડ !” બારણું થોકતો જાય, બારણું ઉંધાડવતો જાય, ને વરી કેહતો જાય ને કોઈ ની મરે ! બોલતાં કીક્ષથી હીખી આવેલો ? કોઈ ની મરે તો બારણું થોકે-કોણ ?

પારસ—(અંદરથી) અરે અરે એ તો હું છું, ઉંધાડની !

રોહરીયાર—હું તું છે ? તું છે ત તો હુંખી જાંચું, ને તુંખી જાંજો, પણ તું કોણ, તારું નામ હું ? તારા બાપતું નામ હું ને તેના બાપના બાપતુંખી નામ હું તે કેહતો આવ !

પારસ—(અંદરથી) અરે બાપુ ત સૌને તું નહીં બોલએ, ઉધાડ !

રોહરીયાર—અરે પણ જોની ઓરખું તો તો તું ધક્કા આવેલોજ હું ધકેલો આવો ? જા, જા, નીકલ, ની ઉંધાડવાનો.

પારસ—(અંદરથી) અરરર, મને વખત થાય છે તો !

રોહરીયાર—ઓ હો હો હો ! હેટ તો થોડે મઠીને આવેલા દેહું ! ગામમાં પેહવાના હાંહાં તાંહાં વરી પટેલને ધક્કા ભાધનેઉનાં પાણી ! એ મારા ભાઈ આંધલીનાં ઉઠને અંદર આવવાની વ્યૂત ની મરેછે ને હાંખો દમ મારે !

પારસ—(અંદરથી) કેમ રે એ ગમાડ ઉંધાડે છે કે ચાલી જાઉ ?

રોહરીયાર—હેં હેં હેં, એનું હત્યાનાહ થાય ચાલી જાય તો હાંખો રહતો ! ચાં પારબાર કરે છે કે હું ?—પણ હજીર, બોલ તારું નામ હું ?

પારસ—(અંદરથી) પારસ.

રોહરીયાર—(ખુબ હસીને) હું ? પારખ ! લે, એણાનું નનાખું નામખી વલી પારખ દેહું ! પણ જોરે એ પારખ તપાહને હો ! પણ હ-

પુર તું અંદર આવ (બારણું ઉંઘાડવા ભય છે.) અરે અરે પણ થોભ, હું મારો ઝાલ્યો હોટો લાવીને તું પારખને પારખું. (એક ખુણામાંથી એક લાંબી માટી લાકડી લે છે ને બારણું ઉંઘાડે છે) ચાલ આવ જોઈ કે તું કોણ પારખ છે.

પારસ—(ચીરડાઈને) કેટલો વાર બાહર ઠંડીમાં ખોટી કર્યા કીધો, દેવાના ?

રોહરીયાર—લે ! ધને વરી મારું લીધો તેર તાર વાઘ આવેલી ! પણ આ હોટાથી માંગડે તેટલી ગરમી આપા જો, હા !

પારસ—ચાલ, વાર બોલ વેહેલો, તારો શેઠ કોણ ?

રોહરીયાર—કાં, હું કામ છે ?

પારસ—કામ તારી સાથે નથી, તારા શેઠ સાથે છે.

રોહરીયાર—તો હું તે મારા હેઠનો હેટ છઉં, હઉંવે !

પારસ—શેઠનો શેઠ, એટલે ?

રોહરીયાર—એટલે તે તું પારખ છે તો પારખની ?

પારસ—અરે બાઈ મારું નામ પારખ નહીં, પારસ. જો પા-ર-સ.

રોહરીયાર—હં : હં : પારહ.

પારસ—અરે પારહ નહીં પારસ.

રોહરીયાર—તે વહી ઉં તે હું બોલેલો ને ? પારહ.

પારસ—(ખીજવાઈને) અરે હ નહીં, સ !

રોહરીયાર—તે વહી હતતો, ઉં હું કહું જો.

પારસ—(મનસે) સુવો તું ! (મોટે) પણ વાર તારા શેઠનું નામ શું ?

રોહરીયાર—જાંહાંનમખર.

પારસ—શું ?

રોહરીયાર—જાંહાંનમખર.

પારસ—(હસીને) અરે જાંહાંનમખર નહીં, જોહાંખશ.

રોહરીયાર—તે વહી તેરે મેં હું કીયેલું ને ?

પારસ—પણ વાર એ તારો શેઠ તે પેલા એખનેઝરની હાથ નીચે નો અએમનનો સરદાર તેજનો ?

રોહરીયાર—હવે, પણ તેમાં તારું હું જો ?

પારસ—(ઉતાવળથી) ને તારી બાઈનું નામ શું ?

શેહરીયાર—(ચીરડાઈ તેનાં આંગળેર જાંઘને) એ, એ ! માનું હ-
માલ, નહીં તો આ પેટમાં ધમ્મ દધને ધોંચી જો લાખા કનો તો-એ વલી
મારા હેટનું નામ કેવાનો તારાપર મેહરખાનો કરેલી તો વલી ખાધનું ખી
નામ પુછવા પડેલો કે ? ખચડેલા પગ ગલીયા હુધી હું ને ? મારી ખા-
ધનાં નામ હાતે તુંને કામ હું ? મારી ખાધ હાત એમ કરીને પરણી ખ-
રણી જવા આવેલો કે હું ?

પારસ—અરે ખાપુ તું મારું—

શેહરીયાર—અરે એ અરભંગ, ખાપુ-ખાપુ હું કરીઆ કરે ?
મારું નામ કાંઈ ખાપુ ની છે, હું તો હેરીયાર છું.

પારસ—મારું શેહરીયાર તો શેહરીયાર, પણ જા જલદી તું તારા
શેઠને જગાડી લાવ.

શેહરીયાર—કાં ? તું જાગેલો, હું જાગેલો તથી મારો હેટખી જાગે
કે હું ? અરે જા-જા-જા !

પારસ—જો એમ આવ. તારા શેઠને જગાડવાની જરૂર છે. તેને
જાંઘને કેહ કે રૂસ્તમ જાંગી ને તમારો પુરાનો રશીક છે તે તમને મલ-
વા માંગે છે.

શેહરીયાર—હું ? હું ? રૂતમ જાંગી ને પુણાનો હકીમ છે તે
મરવા માંગે ? હારું ! તેની હાતે મારા હેટને હું કાંમ ને ? ને હેટને ની
તો પછો મને હું કાંમને ? ને મને ની તો તુંને હું, ને તુંને ની તો
તને હું કામને ?

પારસ—અરે તું સમજ્યો નથી યાર.

શેહરીયાર—(ખીજવાધને) યાર ! એટલે, એ કાં મરે ? છેક ફાતેલો
કે ? યાર કોણને કે ? (મારવા જાય છે.)

જેહાંખખરા—(અંદરથી) શેહરીયાર !

શેહરી—(ઓંઝીને) આવેલો હાખ. જોયું ! હેટે હાંક મારેલો ! તારી
ગરબક કાંઈ આધી ? હું તુંને એક પુછું તેનો તું તરતર હવર જવાખ
આપીને ઉભો રીએ, ને મારા હેટની તં હાંધ લીધેલી. (જતો જતો) પણ
ઉભો રહેજે, જો જતો ના. (જતો રહે છે.)

પારસ—(એકલો) કેવો ખીનઆકલી નોકર ! એના શેઠને શું મારા
શેઠની પેઠે મારા જેવા અંચલ નોકરો નહીં મલતા હશે કે એના જેવા
અનાડી, ગમાડ નોકરોસે કામ પાડે છે ? પણ વલી મારા શેઠને પોતાનાં

વતનથી હાં આવવાનું શું કામ પડ્યું હશે ? અને રાતોરાત આવી પોંહાં-
અતાંનેવાર ઉતારખાનાંમાંથી શાહની દરબારમાં કાંઈ ગડબડ છે જાણી ને-
હાંબખશ ખી જગતો હશે એવું અનુમાન કરી આ મને રાતોરાત રૂકો
પોંહાંઆડવા શાંનો માકલ્યો છે ? (જેહાંબખશ અને શેહેરીયાર આવે છે.)

શેહેરીયાર—હારે હાખ, મેં તો ના કીયેલું, કાલાવાલા કરીને, હમ-
જબી પટાવી, પગે હાથે લાગી, બાધ બાપો કરીને ના કીએલું, પણ ઓઠલા
પર ચોંટી ગીએલો કે હું તે હથેલોજ નહીં.

જેહાંબખશ—(પારસને) તું કોણ છે રે ?

પારસ—(નમીને) સરદાર સાહેબ, તમારા પુરાના રશીક રસ્તમ
જંગીએ આ રૂકો આપ્યો છે.

જેહાંબખશ—રૂકો ? આપારે ? (વાંચે છે.)

“રશીક જેહાંબખશ, હું આવતી સહવારના પોહોરમાં કાંઈક અતી જરૂરના કાંમસર તુંને
મલવા આવનાર છું. મેહરબાંની કરી મને લેટવા ધરમાંજ રહેજે.”

લાઠ ખેરાદર રસ્તમ જંગી.

(વિચાર કરીને) ઠીક છે, જા, કેહજે કે હું તાહરી રાહ જોઇશ. (પારસ
નમીને જાય છે. એકલો) આ રસ્તમની મુલાકાત પાપભરી છે. પરજોના
દોસ્તોને કુંવારા દોસ્તો વારે વારે એરી સરપતી પેટે નડેછે. મને રસ્તમની
પગલ્યા પછી મારી બાયડીની સંબાલ રાખતાં કંતાલવું પડે છે. આ
મતલબ હું પાંખી ગયો છું. એ નાપેકાર મારી મુલાકાતને મસે મારી
પરીખાંનુંને જોવા આવનાર છે, અને જે વગર જોલાવવે આવ્યો તે
નકશાઇથી એકદમ છાંથી જનાર નથી. પણ કાંઈખી તાલ તલાવતથી જ-
લદીથી એને છાંથી કાઢવોજ પડશે. અમારી અસલી મિત્રાઇને લીધે એનીસે
બગાડ કરવો તો પાલવશેજ નહીં, પણ એ નાપેકાર જ્યાંવેર હાં રહેશે
ત્યાંવેર મારી પરીન તેની નજર નહીં પડે એવી મને ગોઠવણ રાખ-
વી પડશે.

(પરીખાંનું આવે છે.)

જેહાંબખશ—ધ્યારી પરીન, મારી મરજી છે કે કાલે સહવારે તું
તારા ઓરડામાંજ રહે.

પરીખાંનું—અને એવી કઠંગી મરજી બતાવી મને કેદ કરવાનું
કાંઈ કારણ ?

જેહાંબખશ—હા બહાલી, કાલે મને એક જન મલવા આવનાર છે,
ને હું ઇચ્છતો નથી કે તું તેની—

પરીબાંનું—નજરે પડું ? વાહ, શત્પાથ ! ત્યારે તો તે કોઈ ઝો-
રત હોવી જોઈએ.

જેહાંબખ્શા—નહીં બહાલી, તું મારી ઇમાનદારીપર શક ના લાવ.
હું કસમ ખાઉં કે તે ઝોરત નથી.

પરીબાંનું—ત્યારે તો તે કોઈ મદદ હશે, ને રખેને હું તેનાસે પ્યારમાં
પડું તેની તમને ધાસ્તી લાગતી હશે. હા, આએ શું તેજ ! હવે છુપા-
વાની શું કાંઈ કોશિશ કરો છો ? અરે વાહરે ખેલિયાતુ અદેખા ખાવંદ !
પણ કાંઈ નહીં, જ્યારે મારી ઇમાનદારીપર એવો નહીં છાજતો શક
લાવી તે મને અપમાન પોંડેંઆડવાનું કીકું છે, ત્યારે તો હુંખી તો ખરી
કે જેમ બને તેમ તે તારા દોસ્તસે હસી ખુશીની વાતો કરે. પણ વાઝ
શું તે જવાંમદદ છે ?

જેહાંબખ્શા—(ચિંતાથી) હા.

પરીબાંનું—ખુશચેહર ?

જેહાંબખ્શા—કમનસીબે વલી હા.

પરીબાંનું—ત્યારે તો તે જવાનનું મીકું નામ ?

જેહાંબખ્શા—(ધભરાઈને) નામ, અં: નામ—(ધભરાટમાં હાથમાંની
ચીકી ગજવામાં મુકવા જાય છે, ને તે પડી જાય છે જેની તેને અપ્પર
રેહેતી નથી,—મેહર તે ચીકી પછવાડેથી ઉંચકી લેઈ નામ વાંચી લે છે.)
નામ—તેયું નામ સોહરાબ; તું તેને નહીં ઝોલખે.

પરીબાંનું—(હસીને) છટ, તમો છુપાવો છો. હું તેને સારી રવેરો
ઝોલખું છું. તે તો મારો બચગીનો દોસ્ત થાય, ને તેયું અજં નામ તો
રસ્તમ જંગી છે.

જેહાંબખ્શા—(ધભરાઈને) કમખખતી ! (મોટે) અરે એ બધું તે
ક્યાંથી જાણ્યું પરીન ?

પરીબાંનું—કહ્યુંની કે તે મારો બચગીનો ખેરખાહ થાય ? પણ
પ્યારા જેહાંબખ્શ, તમારી જવાંમદદી ને સરદાર તરીકેનાં જોર ઉપર એક
ઝોરતની ખેલકાદથી આટલા બાયલા બની તમને ખીડીતા જોઈ મને
હસવું આવે છે. (ધંભારતાથી) લે પ્યારા જેહાંબખ્શ, હયાં મારો કોલ
છે. મારી મોહબત ને મારો પ્યારો એકજ છે, ને તે એક તે તુંજ છે.
મને ખીજ કોઈસે કશું કામ નથી. તારા પ્યારમાં હું સુખી છું, મોટે
આ તારી અદેખાઈને તું ખેડીકર દાખી નાંખ. પોતાની ઝોરતની

પાકદામાન ઉપર વગર પાયે શકમંદ નજરે જોવું એ તેને બેવફા જાણી જોઈ બનવા કેહેવા સરખું છે. પેલા તારા દારતની તું કાંઈ ફકર ના રાખ, ને જો તે એટલો બેઅદબ છે તો મારી સામે તે એક ધડીબી ટકી શકનાર નથી.

જેહાંબખ્શ—(ખુશહાલીથી) આફરીન ! આફરીન ! પણ તે બેઅદબને નહસાડવાને તું શું ઉપાય લેશે, બહાલી ?

યરીબાંનું—તે સધલું તું મને સોંપ, તું મારી ગોઠવણની વચ્ચે ન આવતો, અને તું જોશ કે વગર અગત્યે સુખી ધણી ધણીઆંણીની શાંતી વચ્ચે આવીને માંધું મારનાર તેના સરખા બેઅદબને હું ચમટો તોડી જરૂર એક અચ્છો ધડો શીખવીશ. (એક હલકારો આવે છે.)

હલકારો—નામવર સરદાર, શાહ પતંગને રાતો રાત જંગી એખનેઝરનું કામ પડી આવ્યું છે, પણ સારાં શેહરમાં ખોલ કરતાં તે કેટલી મલી આવતો નથી, માટે તે નામવરે દરબાર ભરી તમને તુરત ત્યાં બોલાવી લાવવા મને ફરમાવ્યું છે.

જેહાંબખ્શ—શાહની ખીદમતમાં મારું સર મોજુદ છે—હું આવું છું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

દસ્તુર દીન્યારનાં ઘરનો બાગ.

(શીરીન ગાતી દાખલ થાય છે.)

ગાયણ.

“મયે તો શાહજાદેકુ ધુંડન” —એ રાહ.

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારીરે.

ન્યારી કુદરત હાજે ભારી આભારી,

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારી.

દયા દીલ લાવી—મેહર વરસાવી,

કાજ આદમ નીરંકારીરે,

અહો કુદરત કીરતાર ન્યારી.

સર જોહકાવી—શીથ નમાવી,

કબજ કરે કર કારી રે.—અહો.

(એખનેઝર ગીત પૂરું થવા બાદ હસ્તો દાખલ થાય છે.)

ઝેખનેઝર—૥૩ માને છે મારી બહાલી શીરીન તે પાક પરવરનો ? હું પણ તારી સેતાયશમાં સામેલ છું. આ ભગા દસ્તુર દીન્યારનાં પાકી-જેહ મકાનમાં તું બહાલીસે નેકાના પાક બંધથી બંધાવા પછી હું પણ તે આવંદની દરગાહમાં તેણે આપણને આપેલી રહેમદીલભરી ચારી માટે તેનો આભાર માનવાનેજ તુંથી જુદો થયો હતો.

શીરીન—હા, મારા આવંદ. આ પરહેજગાર દસ્તુર દીન્યારે રસ્તે આ પછી ખરી હકીકત સાંભળી લઇ આપણને પોતાના પાક મકાનનો આસરો આપ્યો એટલુંજ નહીં, પણ પોતાનાં—પોતાના જેવાંજ નેક કેરદાર ખેશીઓની રૂબરૂ તે દાદગરને હાજર નાજર જાણી રાતો રાત આપણા નેકા કરી આપી છેક ખોતન શેહેર સુધી જવાની આપણી મુશ્કેલીયતભરી જંગલનો અટકાવ કીધો, એ સઘલામાં તે કરીમકારસાજનો ભેદી અને છુપો હાથ છે એ દિસ્તુંજ છે, અને—

ઝેખનેઝર—અને હવે સહવાર પડતાં તારા પીતા પાસે આપણે પગે પડવા જઈશું, તેટલાં મારી બહાલી મારી ખાદેશ છે કે તું આરામ કરવા જા આજની રાતની સઘલી જંગલ તું સરખી નખલી નારને માટે જોઇએ તે કરતાં ધણી વધારે છે, અને તને હવે આરામ લેવાની ધણી અગત્ય છે માટે—પણ અરે, આ સામેથી ધર્યો કોણ આવેછે ? (જોઇને) કોણ, કેકસ ! (અચરતીથી) મારો વિધાસુ કેકસ હાં ? (કેકસ આવે છે.)

કેકસ—નામવર સરદાર, તારા એકાંતવાસમાં ખલલ પોહ્યાંચાડવા ખાતેર હું શરમીંદા છું.

ઝેખનેઝર—વક્કાદાર કેકસ, તને દરગુજર ચાહવાની કશી જરૂર નથી. હું જ્યાંથી હોઈ ત્યાં તને ગમે તે વખતે આવવાને છુટ છે. તું ભલે આવ્યો છે. પણ રાતનો મીઠો આરામ છોડી હાં તારું અચ્ચુચ કેમ આવવું થયું ?

કેકસ—અક્સોસ ! અએ ભગા સરદાર, હું મારાં કમનસીબે મહાં ખુરી ખખરનો લાવનાર છું. શેહેરે અએમનમાં શોર મચી રહ્યો છે, ને શું નાહનાં કે મોટાં સરવે દીવસ હોય તેમ આવયા પીદાર થયાં છે, અને તારી ધરપકડની ખોલ ચાલે છે. (શીરીનને નમીને) આ ખુબચેહર ખાંડના પીતાએ મોટું રમખાંણ મચાવ્યું છે. ખખર પડતી નથી કે કોણ ખુરાએ તારાં અંત્રે પધારવાની તે ખુજોર્ગને જાણ કીધી છે.

શીરીન—(ગભરાટથી ઝેખનેઝરને વલગીને) એ આકત ! ઝેખનેઝર,

મારા આવંદ આ નવા શરૂ થતા સેતમનું સેવટ શું આવશે? આ! મને તેનો ખ્યાલ કરતાં જ ધુજરાં છુટે છે.

એખનેઝર—(ધીરજ આપીને) તું નીર્ભય રહે મારી દેલરખા. સેવટ સા-
રૂં જ આવશે.

કેક્સ—નાહસી જા, અમે જંગી સરદાર, આ ભલી ખાંતુના ખચાવ ખાતેર અને તારી હોરમત તથા જાનને ખાતેર એ ખાંતુને લેઇને હયાંથી તુરત નાહસી જા. તુંને અત્રેથી ચેતાવીને નહસાડી મેલવા ખાતેરજ મને ખબર પડતાં તેઓ પેહેલાં હું અત્રે તને ખબર કરવા દોડી આવ્યો છું.

એખનેઝર—(લગાર ચુસ્સાથી) કેક્સ, આ તારી હીચકારી સલાહ મને શરમાવે છે. શીરીનનો પીતા તો શું પણ આખું અમેમન શેહર એક થઇ અત્રે ધસી આવે તોપણ હું અત્રેથી હવે હઠનાર નથી. અમે વચ્ચે બંધાઇ ચુકેલા પાક નેકાનો ગાંઠ કોઇથીની હવે તોડી શકાવાનો નથી.

શીરીન—જ્યાં મોહખત પાક અને સાફ છે, જ્યાં યકીન એક અને સાચું છે ત્યાં તે પાક કરીમેકારસાજની યારી છે. મારા આવંદ, તું કશી શીકર કરતો ના. એ મારા ધરડા ખાપને હું ધ્યાયથી સમજાવી લેવશ.

એખનેઝર—(સાંમે જોઇ) પણ એાહો! આ શું? આ સામે રો-
શનોતી દીપક શાંતી? આ તો સઘલી બલતી મસાલો છે! હા, આ શું, વ્હાલી શીરીન, તારો પેદરજ અત્રે ધસ્યો આવે છે, પણ ચીંતા નહીં. તું અત્રે ના રહે. જા એ જીગરના હાર, તું દરતુર દીન્યારને ત્યાં તેની નેક ખાંહ ઓરત આગલ નથી તે અંદર જઈ મેસ.

શીરીન—હું તાપે છું મારા આવંદ, ખુદા આપણા નેકા પછી તુરત ધેરામલાં આ આફતનાં વાદલને આસાંનીથી વીખેરી નાંખો! (જાયછે)

એખનેઝર—ભલા કેક્સ, અગર આ ખેમરવત લોકોસે મને બાહાર બાહર તુરત અમેમન શેહર હમણાં પાછું વલવું પડે તો મારી મોહરદારને તું પછવાડેથી ધીરજ આપતો ખીરે રેહીને લેઇ આવજો. એ ખાંતું હમ-
ણાંજ મુસાફરીની રંજથી લગાર ફરાગત પાંખોએ તેટલાં તેણીને તુરત પાછી લેઇ જવી સાફ નથી, માટે તેણીને મારી પેડે બાહોરમત લાવવાનું કામ હું તને સોપું છું.

કેક્સ—(નમીને) હું તારો કમીનો ફરમાનખરદાર છું, નામવર સરદાર. (મનસે) હા! એ મારાપર વિશ્વાસ રાખેછે તે વિશ્વાસજ મને કામ આવશે. તે વિશ્વાસથીજ એના પેટમાં ભરાઈ તક કાવવે એને સપાટામાં લાવીશ.

[બલતી મસાલો સહીત બેહરોઝ, જંગાવે તથા બીજાં કેટલાંક માણસો આવેછે.]

બેહરેઝ—(ધણા ગુસ્સાથી) કેમરેં અમે આદમરૂપી એબલીસ અને ચોર, મારી જીંદગીની આશા ને જીવની જોત એકની એક ખેડીને ચોરી લઈ આવી તું નાપેકાર શું હાં સુખે ભરાઈ ખેસવાનો હતો ? ના, તું પીણતન સરખો જોરેમંદ હશે તોપણ જાણ કે એક જખમી થયલા બાપની બલતી ખફગી સામે તું જીનહાર ટકી શકનાર નથી.

ઝેખનેઝર—આમોશ, અમે જુરોગી ગ્રહસ્થ, મારાં કૌવત ઉપર હું કોઈ રીતે મુસ્તાફ નથી. અમે પેદર, તારી ખફગીની નહીં પણ તારા જમાઈ-ખેટા તરીકે હું તો હવે તારા આશીરવાદ ચાહવા અંતે ઉભો છું.

બેહરેઝ—(ધણેજ ખીજવાઈને) આશીરવાદ ? પાક ખેલ્યાઈ ! અમે રૂપે અને કરમે દેવ સરીખા બદ દયાનવી મંદ, તં જોવા નાપેકર ઉપર મારી ચેહરેનમુન ખેટી જાંનફશાંતી કરે એ હું હરગીઝ માનનાર નહીં. તુંએ તારાં કાંઈ જાદુઈ એલમના જોરે મારી એ કુલ સરખી ખેડીનું, ગુલબદન હરી લીકું છે એવો મારો ખ્યાલ છે, (માણસોને) માટે અમે મારા વિશ્વામુએ જોયા શું કરે છે ? એક લુટાયલા બાપના બલતાં જીગરના ધગધગતા અંગારાની આગ થોડી ઘણીખી સંધ્યાગાથી કમી કરવા એ નાપેકારને એકદમ પકડી કેદ કરે.

ઝેખનેઝર—(ગુસ્સાથી) શું ? મારી માયા ભરી મીનતખરીઓનું આવું શરમભરેલું પરીણામ ? (તલવાર ખેંચી) કાણ નાપેકાર પોતાના જીવના જોખને એક પગલુંખી આગલ વધવાને તાકાત ધરાવે છે ? એક લોભી બાપની આપખુદ અને એકલપેટી મુખાઈ તો શું પણ આખાં અએમન શેહરની કુલે વસતી એક થતાં પણ તે મારી મેહઝુખ તરફની મારી જોહબતને એક બાલ બરાબર દગાવી શકનાર નથી. (નરમ પડીને) પણ બેહરેઝ, એક ખેટાની આંખે હજીખી હું તારા તરફ તુંને બાપ સમજી જોઈ ગુફાલુપર પડી (પડે છે) માંચું છું કે તું તારો વગર અગત્યનો ખોફ સમાવ, અને અમારાં જોડાંને આશીરવાદ દે.

બેહરેઝ—ચુપ રહે, અમે જખાંદરાજ જાદુગર ! (માણસોને) કેમ ? કોઈજ એ ખેલ્યાને હાથ કરવાની હામ ચલાવતા નથી ? આએજ તમારું ધરાંતી તોખમદાર કૌવત કે ? અમે હીચકારા જવાનો, આ તમારી નામ-દીંપર જીનતયુજીન પેહલવાન ધરાંતીઓનાં રૂખી કમકમતાં હશે ! અરે, એક નાતવાંન બાપની ચારીએ પોહાંચનાર આટલા બધાઓમાંથી શું કોઈજ

નથી? સહવારે એ મુજબ શાહ પસંગ પાસે ઉભા કરે તેટલાં એને પકડીને સલામતી ભરી જગાએ કેદ રાખનાર કોણ જુરો જવાન નથી?

એબનેઝર—તેવા જવાનની કશી જરૂર નથી. અગર તારી મકસદ મને નામવર શાહ પસંગ આગલ ઉભા કરવાનીજ છે તો સહવારે ત્યાં હાજર થવાને આ મારી તલવાર અને મારી હોરમતના કસમ સાથે હું પોતેજ ખુશીથી કબુલ કરું છું.

જંગાવે—અરે પણ આ સામે શું? એ આ બીજું કોણ ધસ્યું આવે છે?

[જેહાંખશા કેટલાક સિપાઈઓ બોડે બહતી મસાલો સાથે દાખલ થાય છે.]

જેહાંખશા—(હાજર થતાં આગળ બાજુ બોધ એબનેઝર આગલ જઈ) નામવર સરદાર, હું તારીજ ખોલમાં નીકળ્યો છું. માહતમકોહના નાપેકાર પોલાદવંદે આપણાં શેહરની શાંતીમાં વલી ખલલ પોહોંઆડવાને કસદ કરેલો જણાયો છે, માટે સહવારના પોહોરમાં આકૃતાખ તહુ થતાંજ વગર ધીલે તુંને તેની સામે અત્રેથી રવાના કરવાને નામવર શાહનો એ-રદા છે, તેથી રતોરાત દરખાસ ભરી તું જ્યાંની હોય ત્યાંથી તુંને કુડી કાઢી લેઈ આવવાનું કામ મને સપુરદ કરવામાં આવ્યું છે.

એબનેઝર—હું સમજ્યો, હું તુરત આવું છું (કેકસને બાજુએ) કેકસ, મારું ફરમાન યાદ છે? જોજે હો, મારાં કામમાં મારું ધ્યાન નથી, એ મારી દેહરૂબા નારની જીંદગીમાં મારી જીંદગી છે, માટે એના એક બાલને અલવલ પોહોંચી તો તારું તન તેજ ધડીએ તારાં શીરથી એક ઝટકે જુદું કરવાને હું જરાબી અચકીશ નહીં. (કેકસ નમે છે.)

બેહરોઝ—(ખુશાલીથી) શું એમ છે? ત્યારે તો હું પણ આવું છું શાહની દરખાસમાં. મારી ફરીયાદ કાંઈ ઓછું વજન ધરાવતી નથી, અને તે અત્યારેજ શાંબલવાને મને મનાઈ થયે નહીં. ચાલો મારા દોસ્તો.

[કેકસ સિવાય બધા બધ છે.]

કેકસ—(એકલો—જતો જતો) ચાલો એબી ઠીક છે. મં ધારું તેમ જ જીરે જકડાઈને નહીં, કુવારાપણમાં નહીં, પણ સાહેબ શોખ અને પરખા પછીબી એ દેખીતી રીતે એક બંધવા તરીકે શાહ પાસે આવ્યો ખરો, ને પસંગ બેહરોઝને એક ખુજોર્ગ દરખાસી તરીકે ધણો ચાહીને માન આપેછે, માટે એ મારા શત્રુની ગરદન જલાદને હાથ જવા વિના રેહોનાર નથી. મને શીરીનને ધીરે ધીરે લાવવા કહ્યું છે, પણ તેણીને અંદર જઈ આપણે

એવી ગભરાવશું કે તે જીવ નાંખતી જવા માંગશે. ને આપણનેથી ઉતાવલ છે એટલે સૌ સાફ જ થશે. જલદી જઈને જરા જોઈએ તો ખરા કે શાહની દરબારે એ મારા નામદાર ને વગદાર શત્રુની ફજેતીના વાવઠા કેવાકે હડી રહે છે. (જતો રહે છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

શાહા પસંગની દરબાર.—મધ્ય રાતનો વખત.

[ભારે રોશનીઓથી દીપતી દબદબાલરી દરબારમાં શાહા પસંગ વચ્ચે વચમાં એક ઉંઝા જરીત તખ્તપર બિરાજેલો નજરે પડે છે—આજી બાજી દરબારીઓ છે—રામસગરો નાચ સાથ ગાયણ ચલાવે છે—સાહેલીઓ શરોખ ફેરવે છે.]

ગાયણ

“હું તો મુનસી કહેવાઉં”—એ રાહ.

માનો શાહ એ હરદમ,

ગાયણે તો દુર થાય ગમરે—માનો.

ગાયણે તો ગમી જમી કમી જરૂર થાએરે,

ખેતાખી ખેચેની શાંત સમરે.—માનો.

ગાયણ એતા અકશીર દવા—હસ્તાંને આરામરે,

ગાયણે તો રૂઝે ઘા જખમરે—માનો.

ગાયણ એ તો સુખશાંતી—સંતાપનું નીવારણરે,

ગાયણે તો આજોડાઈ કમરે—માનો.

પસંગ—(ગાયણ પુર થતાં) બસ બસ અએ ખુશચેહર રામસગરો, તમારા એજમતી હોનરની પુરેપુરી અસર અમારાં ખાબધી ખેતાખ થએલાં મનપર થઈ ચુકી છે. અએ ચેહરે નમુન નાજનીનો, અરધા ખાબધી ખેદાર થઈ ખેદાલ હાલે અમા રાજકીય કારોબારની જરૂર અમે આવી ખેક્ષા તે ખેતાખી તમારા શીરીત હલકની ખુદાઈ અસરથી દુર થઈ અમારાં મન ખુશીથી તર થયાં છે. ખરેજ, ગાયણ ! ગાયણ ! તે કીરતારની આદમ ઉપર થએલી કુલે ખેમુલી બક્ષેશોમાં એ ખરી ‘ખુલંદ, ખરી ખેહેત્તર બક્ષેશ છે, નિર્ધન કે ધનવાન, રંક કે રાય, સુખી કે દુઃખી, સુમ કે સખી, સદ્યુણી કે દુર્ગુણી, પાક કે પાપી સર્વ સર્વ, સઘલી દુનયાનાં સઘલાં લોકોને, ભમતાં અહેવાનો ને ઉડતાં પંખેરાંઓને, જીણાં જીવન-

તુએ અને સૌને માટે ગાયણમાં એક એજમતી મીઠાશ ને અજબ અ-
સર સમાઈ રહી છે. ગાયણ તે દહીંની દવા છે, અસંતોષીને આરામ છે,
દુઃખીને રાહત છે, આલસુને ઉદ્યમ છે, સુખીને સંતોષ છે, નારવાઓ-
ને નશીયત છે, અને સંકટમાં સંધ્યારો છે. એ હોનરને ખુદાઈ ગણવા-
માં આવે છે અને તે ખરૂં જ છે, કેમકે ખુદાઈ છે માટેજ તેનાં પેદા ક-
રેલાં પ્રાણીઓ શું આદમ કે પશુ, પરંદાં કે પંખિરાં સર્વ વચ્ચે તે બેહ-
તર અને બુલંદ છે. આજે જ્યારે મારી રાંક રૈયત સુખની ઉંધે ઉંધતી
હશે, ત્યારે અમે મારા દાનેશમંદ દરબારીઓ રાજની ખટપટ આપણને
અધુરે જગાડી અત્રે રોક્યા છે ! રાજની ખટપટ ને રાજની ચિંતા
ન્યારી છે. તાજ પેહેડેલું માંથું ધારવામાં આવે છે તેટલું સુખી ને ચિં-
તાથી મોકલું નથી. કહે વઝીર, તું કાણને સુખી માનેછે ?

વઝીર—(હી-નમીને) અમે દાનેશમંદ અને દુરઅદેશ શાહ, હું
ન્યાના સાધારણ કાયદાથી ઉલટી રીતે અને ખરી આંખે જોતાં કહીએ તો
રાસ્ત છે કે એક શેહનશાહ કરતાં ગરીબ વધારે સુખી છે, પણં તોખી સ-
રીયતપનાહ શાહ, તારા અદલ ઇનસાફ વચ્ચે તું નામવર સુખને ઓછો
લાયક નથી, અને તેમ ઓછો સુખી પણ નથી.

પસંગ—ખરૂં છે, અને તોપણ દાનાવો લખી જાય છે કે સુખ
પૈસા નથી. સુખ ગરીબાઈ છે. ગરીબાઈ સંતોષ છે. જેઓને લુટાવાની
ચોરાવાની, કે બીજાને પોતાથી સરસ થઇ જવા વગેરે જેવી કશી ધારતી-
ઓ નથી તેઓ ગરીબાઈ વચ્ચે જો સંતોષી રહે તો સુખી છે. જ્યારે
મારી ગરીબ રૈયતમાંના કેટલાક વિના પોશાકે ઠંડીથી ઠઠરતા હાલે અને
કંકણ પથરા અને કાંટા કંટારીઓ વચ્ચે પણ સુખની નીંદથી ઉંધતા
હશે, ત્યારે આપણે માથે તાજ પેહેડી અને રાજની ચિંતા વસાવી ઉંધનો
પ્યારો આરામ તજી અત્રે બેઠા છીએ એજ શું બતાવે છે ?

વઝીર—અમે નેકકેરદાર શાહ, એ તારી રૈયત તરફના તારા ખરા
ચાહ ને ખરી કાલજબરી કદરની એક ખરી ઇલાંણી છે.

પસંગ—રાસ્ત છે. રૈયત મારાં ખચ્ચાં છે, અને રાજ જો રૈયતનો
પીતા છે તો પોતાનાં તે સઘણાં ખચ્ચાંઓની આશીશ વચ્ચે તે રાજ
ગમે એવી જાંબલો છતાં સુખી છે. પણ વઝીર જે જાંબલની જરૂરીઆ-
ત આ આસાધારણ અવસરે આપણને અત્રે એકઠા મલવાની ફરજ
પાડી છે તેમાં ભાગ લેવાને મારા ફરમાન મુજબ દરેક દરબારી હાજર

છે? (આગુબાગુ જોઈ) ક્યાં છે, બસા બેહરોઝ તો અત્રે જાણાતો નથી?

નકીબ—(નમીને) નામવર શાહ, ખબર મેલવતાં બુજોર્ગ બેહરોઝની ખાબકાહ ખાલી જણાઈ છે, અને તેનાં ઘરમાં કોઈ નથી.

પસંગ—એમ કેમ? પણ હશે, અને હવે અમ્મે મારા ખાલેશદીલ વિશ્વાસુઓ, માહતમકોહાના નાપેકાર પોલાવંદના પાપી કરદની ફરીથી એક વાર જાણુ થતાં કશીખી ધીલ વગર આપ્રતાખ તણુ થવા પેહેલાં તમારી સાહેતા અને સલાહથી જંગી ઝેબનેઝરને અત્રેથી રવાના કરી દેવાનો મારો ધરાદો છે, અને તોપણ (ચિંતાથી) જવાંન જાંહાંખપ્પ કેવારનો ઝેબનેઝરને ઢુંડી કાઢવા ગયો છે તે હજી—(સાંમે જોઈને) પણ અરે આ શું? જેમની વાટ જોવાની વાત કરીએ છીએ તેજ જવાંમદો અત્રે ધરયા આવે છે!

[ઝેબનેઝર અને જાંહાંખપ્પ આવે છે. જાંહાંખપ્પ શાહને નમી જઈને પાતાની જગ્યાપર બેસે છે—ઝેબનેઝર તખ્ત આગલ જઈ ચુકણુ પર શાહને નમે છે.]

પસંગ—અમ્મે જવાંમદ, ફરી તારાં જોરનું—પણુ અરે આ કોણુ? (બેહરોઝ આગલ આવી ચુકણુપર પડે છે) કોણુ? (અચરતીથી) બેહરોઝ? ચુકણુપર? કેમ બસા બેહરોઝ આવે આગ્રેદ હાલે ને ફરીઆદની ઠપે અત્યારે તું ક્યાંથી આવી લાગ્યો?

બેહરોઝ—(ઉઠીને) ફરીઆદ! ફરીઆદ અમ્મે ધનસાફના શાહ, મારી ફરીઆદ પોઊંચી મને દાદ આપ.

પસંગ—એવી તે ઉતાવળી અગત ધરાવનારી તારી શી ફરીઆદ છે? સીતાખ મેદ ખાલી જાહેર કર.

બેહરોઝ—સરીયતપનાહા શાહ, મારી એક પુરીમેટી—(ગમ ખાયછે.)

પસંગ—તારી મેટી શીરીન? તેનું શું? શું તે મરણુ પાંખી?

બેહરોઝ—તે મુઠ હતે તો બેહતર થતે, પણુ આ તો મરવા કરતાં પણુ વધારે ખરાબ છે. તે જીવે છે, પણુ મારે મન જીવતી મુએલી છે. શાહ, મારું ઘર લુટાયું છે, મારું મુખ લુટાયું છે, મારી જઈશીપર આગ પડી છે.—

પસંગ—(લગાર ચોડી) બેહરોઝ મારો વખત કીમતી છે, ને તું વાર કરે છે. હું ફરમાઉં છું જે મને એકદમ ખુલાશિવાર એહવાલ જાહીર કર.

બેહરોઝ—નામવર શાહ, મારી મેટી શીરીન જેના સદગુણો તેની

અપરંપાર ખુબસુરતીની ખુબીમાં હંમેશ વધારે કરનાર હતા તેનું મન ભાલવી એક જ્યાંદરાજ બદખાજ જખરીથી તેને મારાં પાસામાંથી આજ રાતોવાઇ છીનવી લઇ ગયો છે.

પસંગ—(ચીડથી) શું એમ છે? બલ્ક ખેહરોઝ તું ચેક્ષીકર રહે. જો સુંદર શીરીનપર અબ્બખ ગુજરશે છે તો સહવાર થતાં તે સેતમ ગુજરનારને પકડી કઢાવી તારી રૂબરૂ તેને ગરદન મરાવીશ, અને તારી ચેહ-રેનમુન ખેટી તારે હવાલે કરીશ.

ખેહરોઝ—(ખુશાલીથી) આફરીન તારા ધનસાફ ઉપર! પણ તે ગુનેહગારને સોધવા દુર જવું પડ્યાણું નથી. હુંજ તે નાપેકારની ફંખાણે પડી તેને તારી દાદખાહ હજુરમાં ધસડી લાવ્યો છું.

પસંગ—(આગુખાલુ જોઇ-ધણી અચરતીથી) ત્યારે શું તે કોઇ આ દરખાસ્ત માહેસા છે, અને તે હયાં હાજર છે?

ખેહરોઝ—હા નામવર.

પસંગ—અને તે?

ખેહરોઝ—આ બદખસલતી ઝેખનેઝર.

પસંગ—(વધતી અચરતીથી) ઝેખનેઝર! મારો વિશ્વાસુ ઝેખનેઝર! ખેહરોઝ તું શું કહે છે? તું ઉંધાય છે, તું ભુલ કરે છે.

ખેહરોઝ—નહીં નહીં શાહ, તું તારી બલાઇની ભાલાઇમાં ડગાય છે. હું ભુલતો નથી. હું ઉંધતો પણ નથી. હું તો મુવા નેવો થયો છું, અને તેથી તુજથી ધનસાફ ચાહું છું. મારી કુલ ખેટી આ સીહા એખલીસ ઉપર એવી રીતે જન ફેશાંતી કરે એ ખીલકુલ નહીં અને એવું છે, ને તેથી હું આ મારી સાંમે ઉમિલા ગુનેહમારપર બહુધ એલમના જોરે મારી ખેટીનું દીલ લુટી લેવાનો વાંક મુકી તુંથી દાદ અને દયા ચાહું છું.

પસંગ—જો ખરું હોય તો ખરીજ તાલુખીની વાત છે. (ઝેખનેઝર તરફ ફરીને) પણ અએ સરદાર, તારી સામે મેલાયલા આ વાંક માટે તું શું કહે છે?

ઝેખનેઝર—કહું શું? બોલું શું? અએ ધનશાસી શાહ,

ગર ચાહું ન પામવા તુંજની પ્યારભર પનાહ.

બદ શું? એલમ શું? હોનર શું છે એ,

માહીતગારી તેની કયાંથી હોય મને?

આલેશ મને દીલનો ખરો કરી ગાંજી,
 રૂપે નો કે સીધા તો મને તેમ ન માન.
 હકીકત છું મુજની સાંભલ દઇ પુર ધ્યાન
 કે આગલ હતો આહતો હું બાપની સમાન
 આ બેહરોઝને; અને જતો એને ધેર
 (તો) પામતો આદરમાં એના બેટાની ધેર.
 એ બાપ અને બેટી આપીને આવકાર
 મને હરદોઝ ત્યાં આવવાને કરતાં બેજાર.
 જતો હું તે રીતે તેમને ધર રોઝ દીન
 આવી ખેસતાં મુજ સોડ બેહરોઝ ને શીચીન.
 કરવા કેહતાં મુજને મુજ જેઠમતનું બ્યાંન,
 મુજ દલેરી, જન્મ અને જોરનું તમામ;
 અને વરણવતો હું ને તે આપી પુર ધ્યાન
 પુર રસથી સાંભલતાં તેઓ દહને કાંન.
 મુજ જોર અને જીકર ને જંગ ને બડાઇ,
 ને દુશ્મનો હઠાવ્યા ને કૃતેહો જે ધાઇ,
 હેરતબર્યા ખચાવ ને ફટકા, ને ધા-
 ની હકીકત સુનાવતો અએ દાનેશમંદ શાહ.
 દુશ્મનો સાથની મુજની સરપટક,
 મેદાંનો ને પાહોડો પરની મુજ ભટક—
 નાં કરતો હું બ્યાંન યાદથી ખેસી ને વાર
 બાપ સંગ સાંભલતી શીચીન શુંદર નાર.
 અજબ એ કેશીઅતમાં લેતી તેણી રસ,
 સાંભલવામાં હલટ ખતાવતી તે મસ !
 આકૃતો મુજ સુનતાં તે રડતી નમધાર,
 મુખો અને કૃતેહથી હસતી આપાર !
 સાંભલતાં મુજની તે કેશીયતને કમ્યાન,
 મુજ દલેરોનાં તે કરતી જાબજ વખાણ,
 ને પાકીજેહ પ્યારથી શીદ હું પે યાઇ,
 જાહેર કીધી એક રોઝ મુજને તે વધાઇ,
 હું પણ હતો આહતો મુજ જીંદગીની ધેર
 જે પરી પકર નારને—ન માહબતમાં ફેર

કે કસુરથી લગાર-જાહેર કરી ખાર
 બેહરોઝની રખ ચાહવા થયો તૈયાર.
 પણ જાણ્યું કે મજની અરજ થશે રદ,
 કેમકે બેહરોઝની હતી કાંઈ ખુરી મકસદ
 આપવાની શીરીનનો પાક નેકામાં હાથ
 કોઈ ધરડા બુબખ પણ તાલિવંત સંગાય.
 આજેજ થઈ અંતે અમે નાકાં આજ રાત,
 ભલા દસ્તુર દીન્યારને જઈ કંઈ સૌ વાત,
 ચાહ્યા તે અંશે મદના પાક આશીરવાદ,
 ને ખુદ ખેશીઆ રૂબર જોડી અમ હાથ
 આખ્યા તે ભલા નરે, ને પડતાં સહવાર
 પગે પડવા બેહરોઝને હતાં અમ આવનાર;
 આજીજીથી આશીશ માંગવાની મુરાદ
 હતી વસી દીલમાં નેકા થયા બાદ,
 પણ તઠલાં એ બેહરોઝ હુંડતો આવ્યો ત્યાં,
 ને મુજની સાથે પાછો દોડતો આવ્યો હયાં !
 તો જાડું શું ? એલમ શું ? અમે નેકખસલત શાહ ?
 વિચાર કરી બખ્શ તું જો હોય કાંઈ ખતા.

(અપ ઉભા રહે છે.)

પસંગ—બેહરોઝ, આ લંબાન હકીકત પછી હવે તું શું કહે છે ?
 જંગી એખનેઝરના આ મનપતીજ ખુલાસાથી હું તો ખુશી થયો છું,
 અને તને મારી ભલાંમન છે કે એવા એક નેક ખસલત મરદને તારી
 ભલી ખેટીએ માત્ર રૂપને માટે નહીં પણ તેના ખરા ગુણને માટે આખી
 જીંદગીના સાથી તરીકે જો પસંદ કરી લીધો છે, ત્યારે તો તું એ જોડાને
 તારા પ્યારભર આશીરવાદથી નવાજ.

બેહરોઝ—(ચીડથી) ગલત શાહ, એણે કહ્યું તે સંપૂર્ણ ગલત છે.
 મારી અસરાફ ખેટી એ એખલીશસે પેતાની ખાશ ખુશીથી જય એ હું
 જીનહાર માનનાર નહીં. એ જીલમગાર તેને જખરીયો ઉપાડી ગયો છે
 એ મારો એતેકાદ જો મારી તે ખેટી અત્રે હાજર હોત તો પેતાની
 સાહદતથી ખરી કરી આપત.

એખનેઝર—(અંદર જાય) અને હું ખુશી છું કે મારી કહેલી

પ્રવેશ ૫ મો.] યાને ઝેખનેઝર અને શીરીન.

૨૯

હકીકતને બોલે બોલ ખરી પાડવા તે મારી દેલદાર શીરીનજ અને આવેછે.

(શીરીન મબરાટમાં દાખલ થાય છે. પછવાડે ફેંકસ છે.)

શીરીન દોડી જઈ ઝેખનેઝરને ભેટ છે.)

બેહુરેઝ—(મનશે) અફશોસ, આ ચંડાલે કહેલું સંઘલું ખરું છે.

(શીરીન બેહુરેઝને જોઈ તેની પાસે દોડી જાય છે—તે છ'ઠણપર પડી તેના હાથ હાથમાં પકડી પ્યારથી ચુમેછે.)

બેહુરેઝ—(નરમીથી) મારી દીકરી તું દાહી છે, ને તારી દાનાઇમાં મને વિશ્વાસ છે, માટે હું પુછું છું તો મને કહે બેધડક કે આ દરબારમાં શું કોણને વધારે ચાહે છે ?

શીરીન—(ઉઠીને) મારા માયાવંત પેદર, હું તારું તામેદાર ફરજંદ છું માટે મારી મોહબતપર તારો દાવો છે એ વાત હું ના પાડતી નથી, પણ હવે મારા આજ સુધીના અખંડ પ્યારના એ ભાગ થયા છે. હયાં મારો બાપ છે, અને (ઝેખનેઝરને બતાવીને) પેલો મારો ખાવંદ છે. આજ સુધી મારા પાલનદાર પિતા હું તારે આશરે હતી, પણ આજથી મારો ખાવંદ મારી મરજનો ને મારો માલિક થઈ તેણે મને નેકાના પાક કરારથી પોતાને આશરે લીધી છે, માટે બાપ અને ખાવીંદ એ બે વચ્ચે બે ભાગે હવે મારી મોહોબત વેંહચાયલી છે.

(પસંગ તખ્તપરથી ઉતરી હેઠે આવે છે—દરબાર ઉઠે છે.)

પસંગ—પુત્રી શીરીન, એમ આવ, આ દરબાર વચ્ચે પાક ખુદાને હાજર ગણી મને કહે કે શું આ ઝેખનેઝરને તે તારી ખરી ખુશીથી અને તારા જીગરના પ્યારથીજ તારો ખાવંદ બનાવ્યો છે ? શું એની સીદા આમડીના રંગનો અને રૂપનો તને કશો વસવસો નથી ?

શીરીન—શાહ—

ગાથાણ.

“રૂ ઉતારો ભાર” —એ રાહ.

રૂ મોહોબત છે હંમેશ—ખાલેશ

માન શાહ તું સત કરી, શાણા,

શીરીન—ઝેખનેઝર

આમડીનો રંગ તે ફરક કશો ન કરે રૂ—મોહબત.

બેહુરેઝ—ગલત સંધુ ગલત,

શીરીન—(આમલ જઈ) પદર નહીં,

ઝેખનેઝર—ખુદા સહી,

બેહરોઝ—માનું કંઈ .

માનુ નહીં કદી વચન એ ખરા.

પસંગ—બેહરોઝ !

ઝેબને—પીતાણ !

શીરીન—ખરે મારા !

સતકરી માનેર

સંધા—સાચી છે નાર—મોહોખત.

પસંગ—ખસ ધણું થયું. બેહરોઝ, મારા ધનસાક સાંભળી લે. આ જંગીને તારા જમાઈ તરીકે નાકણલ સખવાને તને કશું કારણ નથી. એ જો તું ચાહે એટલા પૈસે પુર કદાચ નહીં હોય, તોપણ જેવી તારી બેટી એક ડાહ્યણુ ને સદગુણનો ભંડાર છે તેવોજ તેણીએ પોતા માટે એક લાયક ભરથાર સોધી કાઢ્યો છે એ વાત દીસતી ખરી છે. તે શું પૈસા બદલ તારી બેટીને વેચવા કાઢી છે, બેહરોઝ ? નેકાના પાક કારા-ખારમાં પૈસાની અરસ પરસ લેવડ દેવડ તે શું ? ખ્યારને માટે નહીં, સંસારને માટે નહીં પણ પૈસાને માટે પરણવા નીકલેલાં માખાપો અને પરણવા નીકલેલાં નર ચા નારીઓ ખુદાના અને સમજી આદમીઓના એક સરખા ધીકાર અને ઠપકાને લાયક થાય છે, અને એ કામ જોટલું માખાપોને હાથ રહે તે કરતાં બચ્ચાં ઉમરે પુગવા પછી એ ફરજ બચ્ચાં પોતેજ પોતાને મારે બળવે, અને પોતાના મન પતીજનો હમસરીક પોતેજ જોઈ કાઢે તો તેમાં આયંદ વધારે ક્ષયદો છે એ વાત તુંથી ના પાડી શકારો નહીં, અને તે રીતે તારી બેટીએ જે કીધું છે તે તું ખાહાલ રાખી એ જોડાને તારા આશીર આપ એવી મારી ખુશી છે.

બેહરોઝ—(નાચારીથી) શાહ, તારા આ ધનસાક આગલ હું પી-લકૂલ લાઈલાજ છું, પણ મારી નાપસંદગીના નેકાને આશીરવાદ આપવાની અણગમતી ફરજ તું મને મહેરખાંનીની રાઉ પાડશે નહીં એવી મને ઉમેદ છે. (શીરીનને) શીરીન ! આજથી તને હું મારી બેટી તરીકે પીછા-ણવા ના પાડું છું, અને તારી સામે મારાં ખારણાં મદાના ઠંકાયલાં રહેશે, હું શોકર ફરજ છું કે તારી ખીજી કોઈ બેઠેન નથી, કેમકે કોઈ હોતે તો તું તેનાપર મને જાણતો રાખી જીલમી થતાં શીખવતે. હું તને સદા સુ-ધીની છોડી જાઉં છું, અને તોપણ દીકરાખી તુંજ ને દીકરીખી તુંજ એવી તુંને છોડીને મારી એકલવાઈ હાલતમાં મારાં એકલાં ખડેલાં મકાં-

નમાં પાછો જતાં તને હું આશીરવાદ સાથે નહીં, પણ ખબતાં જીગ-
રના ખલાખ સાથની કડવાથી છોડી જાઉં છું. (જતો રહે છે.)

શીરીન—(તેની પછવાડે દાડવા કરીને) પદર, મારા મુરખખી, મને
આ પ્રમાણે મેલીને જાઓ નહીં, મને તમારી માયા મેહરબાનીમાંથી ની-
વારી મેલી નહીં.

[સ્ત્રીકાળ પડે છે, અને રડે છે—ઝેબનેઝર દીલાસા આપે છે.]

પસંગ—ખેટી શીરીન, તું દુઃખી ના થા. તારા પદરે તને જાહેરમાં
નહીં તો અંતરમાં આશીશ દીધા છે, અને મને કરો શક નથી કે ઝેબ-
નેઝર સરખા સદયુગ્મી ખાવંદ સાથે તું સદયુગ્મી સુંદરી જરૂર સુખે તારા
આકીના દન કાઢશે. તને મારા આશીશ છે. (શીરીન ઉડીને નમે છે.)

ઝેબનેઝર—ઇનસાફી શાહ, તારા અદલ ઇનસાફમાં મને પુરો વિ-
શ્વાસ હોતો, ને તે વિશ્વાસ ખીલકુલ ખરો પડ્યો છે. અને હવે મને ને
સુખપે અન્ને—

પસંગ—હા, પેલા માહતમકોહના નાપેકાર પોલાદવંદે વલી આપણી
શાંતીમાં આપણને સતાવાનો નીચ કરદ કીધો છે, ને જરાખી વગર દીલે
તેનાં સામે સહવાર થવા પેહેલાં જવાની જરૂરીઆત મને તને સમજાવવી
પડવાની નથી. મને તારાપર વિશ્વાસ છે, અને તેમજ તારી ફત્તેહમાંથીપર
પણ પુરો વિશ્વાસ છે, માટે ત્યાંથી ફતેહમંદ પાછો ફર્યા પછી હું તને
મારાં શાહપુર શહેરનો માલિક અને હાકમ યાપું છું, માટે તારાં કામ પડે
અને તને બેલાવી મંગાવવો પડે તેટલાં તારા સરદારો સાથે ત્યાં જઈ
રહી તારી આ મેહરેનમુન બાગ સાથે તું સુખે રહેજે.

[ઝેબનેઝર નમે છે—પસંગ ચાલી જાય છે તેની પુઠે સપલા દરબારોઆ જાય
છે. ઝેબનેઝર અને શીરીન પછવાડે રહે છે, બાજુએ કેકસ છે.]

ઝેબનેઝર—મારી ખ્યારી શીરીન તું ખેદ કર નહીં. ખુદાના હુકમથી
કંટાલાભર્યા હાદસાઓમાંથી જેમ તેમ ફારેશ થઈ પરણ્યા પછી તુરતજ મને
બાહેર જવું પડે છે તોપણ તું ધીરજ ધર, આવતી કાલે તું અતેથી પાસેના
શાહપુર શહેરમાં જઈ સુખે રહેજે, અને હું ત્યાંજાઈ તને આવી મલશ.

શીરીન—(દુઃખથી) ઝેબનેઝર મારા ખાવંદ, નેકાથી એક થવાને
વીલંબ નથી થયો તેટલાં તારી જુદાઈ મને કાતેલ ઝેર જેવી લાગે છે, પણ
તે દાદગરની ખુશી એવીજ છે તો જા અને ફતેહ કર, અને ફતેહમંદી-
ભર્યો હસતો પાછો ફર. તારી સોહાંમની સુરત વગર મને સુખ લાગશે,
માટે મારા બહાલા વેહેલો પાછો વાળજે.

ઝેબનેઝર—(જતાં જતાં—કેકસને) કેકસ, સહવાર પડ્યા ઘેઠલાં અ-
ત્રેથી કુચ કરી જવાની દરેક જોગવાઈ તૈયાર રખાવજે, અને મારા ગવા
પછી આ મારી મનમોહન મોહરદારને તારી પોતાની દેખરેખ અને ખાસ
સંભાલ હેઠલ શાહપુરમાં પુગાડી દેજે, અને હરરોજ તું એ નારની ખીદ-
મતમાં હું આઉં ત્યાં વેર હાજર રહેજે, એટલુંજ નહીં પણ મારી ખાસ
ખુશી છે કે તારી ભલી ઓરત મેહરસીમીનને પણ મારો શીરીનની ખી-
જમતમાં તું આજથી હંમેશ રાખે.

[કેકસ નમે છે—ઝેબનેઝર શીરીન સાથે જતો રહે છે—કેકસ બિખરેલો
પડી વિચારમાં લાબો વખત વેર ઉભો રહે છે.]

કેકસ—(લાંબો વિચાર કરી) ચિંતા નહીં. એક હારથી હારી ખેસવું
બાપલાનું કામ છે. એ મારા સપાટામાંથી એકવાર ખચ્યો તો શું થયું?
મારી ધારણા ખુલ મલી ને મેહનત ને મક્કદ એકવાર ઉધી વલી
ગધ તો પણ શું થયું? મેં ધાર્યું હતું તેમ જલાદને હાથ જવાને બદલે
એ વધવી હોરમત ને વધતાં સુખથી અત્રેથી જાય છે તોખી શું થયું?
હું સદા એની સાથે છું ને સદા એના વિશ્વાસમાં છું તો હજી મને એનું
નખખાદ વાલી મારી અદેખાઈના ધગધગતા અંગારને શાંત કરવાની તક
પુરતી ને જોઈતી છે. હવે ખીજન પાટીયાં ગોઠવશું. નવાં ચોકડાં ઉભાં
કરશું. એ સલામત ને ફતેહમંદ પાછો તો આવવાનોજ, અને આવ્યો તો જીવ
નાંખતો શાહપુર શહેરમાં જશે, અને ત્યાં આપણે એ હખસીને ભંભિરવા
માંડશું કે શીરીન અને તારી હાથ નીચેના સરદાર જાંઘાંખખશ વચ્ચે તો
આડો વેહેવાર છે, અને માંગશે તો તેના પુરાવા પેદા કરી બતાવશું, એટલે
પછી જોઈ લેઓ! એ હખસી કાચા કાનનો છે, અને કાચા કાનના આદ-
મીઓનાં મનમાં એકવાર શક પેદા તો પછી જેમ તેમ નીકલતો નથી, તેમાં
વધી મારા જોવા સાથી જુની માફક વલગેલા રહેશે એટલે તો પછી આ-
નાખરાખીના પારાવાર!

(જતો રહે છે.)

અંક ૧ લો સમાપ્ત.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ.—સાહાપુર.

[શહેરની બાહર ઝેખનેઝરનું કોતેહમંદ લશ્કર વાળંતરોના સરોદ ઉપર ગાયણ સ-
હિત કૂચ કરતું જણાય છે.]

ગાયણ.

ધંત્રેલ રાહા.

કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહનાં ગાઘાં ગાઘા,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ થઇ રૂડી આજ,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ થઇ ખુશી થાઘા,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહનાંજ વાગે વાજ !
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહના પોકાર વાગે,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ધરાંની રાજ,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહથી મેદાંન ગાજ,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ છે કેઝાંની તાજ !
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ લશ્કર ધરાંની,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ છે ખુદ વતન,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ છે દોસ્તો કેઝાંની,
કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહ ! કોતેહના છે ખુશ દન !

[ગાયણ માતા કૂચ કરી જાય છે.]

પ્રવેશ ૨ જો.

ઝેખનેઝરનું મુકામ.

[શીરીન ગીત ગાતી દાખલ થાય છે.]

ગાયણ.

“અજબ સનમકી અદાએ દેખી”—એ રાહા.

‘મોહન મારા, મન મોહન પ્યારા,

દીલ દરમ્યાંનના ખોલતા ક્યારા’—મોહન.

તલરી રહી છે ચશ્મા નોવાને,
 દેલપઝોર ને દેદાર તેહારા —મોહન.
 જુદાઇ કાપી-મેલાવી આપી,
 દુર કરે, ખુદા! દુઃખના દહારા—મોહન.
 સુરત તારી-નહીં વીસારી,
 ગયા જુદાઈના દીવસો સારા—મોહન.

(ગામણ પુરં થતાં) નેકકેરદાર મારા ભરથાર એખનેઝરની ગેરહાજરી-
 ના સીલા દાહાડામાં અગર મને સધ્યારે આપવાને ભલો કેકસ અને
 તેની તેના જેવીજ ભલી ખોરત દાસી મેહરસીમીન મારી સાથે ન હોતે તો
 મારા ફત્તેહમંદ વીરાને મારાં બહાલે વધાવાને આજે હું કદાચજ અને
 અધિરાધથી ઉભી રહી શકતે. વિશ્વાસુ કેકસ મારા ખાવંદને રાજની રૈયત
 સાથે એસ્તેકખાલ લેવા ગયો છે ત્યાંથી હજી પાછો વલ્યો નથી. (હાંક મારે
 છે) મેહરસીમીન ! [મેહરસીમીન આવે છે]

તું મને કહી ગઇ કે આપણું ફત્તેહમંદ લશ્કર શેહરની સરહદ વ.
 ટાડી ચુક્યું છે, અને તોપણ હજી મારે ખાવંદ આવ્યો કેમ નથી ?

મેહરસીમીન—ખાનું, ભરથારને મલવાને એ તે કેવીક અધીરાઈ !
 આ છેલ્લા અરધા કલાકમાં તમે મને એજ સવાલ આઠ વાર પુછી રહ્યાં.

શીરીન—દાસી, એક ભલો ભરથાર પામવાનું સુખજ ન્યારું છે.
 જેમ મારા ભરથાર વણુ મને એન પડતું નથી, તેમજ હું માનું છું કે તે
 મારે હપ્તસી ખાવંદ મારે માટે ઓછી કાલજી ધરાવી ઓછો ખેચેન હશે
 નહીં. મનપતીજ અને પસંદગીના નેકામાંજ એ ન્યારું સુખ સમાયું હોય છે.

મેહર૦—ખરું છે બાઈ સાહેબ, ભલાં માણસો પોતાની ભલાઈથી
 જુડાઓનેબી જીતે છે. શેકની આ જુશખખતી ભરી પધરાંમણીથી આજે
 સારું શેહર હરખમાં આવ્યું છે, અને પોતાના એ નવા હાકેમના નેક
 દેદાર પેહલી વાર નોવાને શેહેરનું તમામ લોક સામું ગયું છે.

શીરીન—પણ દાસી સાંભળ. બાહેર ખુશીના શોર ઉઠે છે. મારે
 ખાવંદ આવતો હશે. તું જા, અને તેને આવતા જોય કે મને આવીને
 તે વધાઇ કેહજે, હું તને નવાજશ.

[મેહર બાહેર જવા કરે છે—સાંભળી એખનેઝર હસ્તે મેહરે દાખલ થાય છે—શીરીન
 તેને ભેટી પડે છે.]

શીરીન—(આગલ દોડી જઈ) સદાના ફત્તેહમંદ મારા હોનરમંદ

આવીંદ, તારી સદા કૃતેહ યાઓ ! યુઆ તારી કૃતેહ તને સૌથી સુખારક છે.

ઝેખનેઝર—અને તે કૃતેહને માટે હું તું દેહર્યા દેહદારનોજ આભારી છું. તારી મોહખતભરી મીઠી યાદથી અને પાક યજ્ઞમાં આપેલી યારીથી આ વેલાની મારી કૃતેહ સૌથી વધતી કીર્તી હાથ કરી શકી છે.

શીરીન—અને તારી કીર્તીમાં મારી કીર્તી છે. તારાં સુખમાં મારું સુખ છે, તારાં નામમાં મારું નામ આમિજ છે. (કેકસ આવે છે.)

ઝેખનેઝર—કેકસ, મારી આ ચેહરેનમુન નાર તરફની મારી ગેરહા-જરીમાંની તારી ખાતરદારી સારૂ હું હેસાંનમંદ છું. (કેકસ નમે છે) આ-પણી કૃતેહના અવેજમાં મારી આજે ખુશી છે કે રૈયત આજનો રોઝ એક તેહેવાર તરફે પાલે, અને રંગ રામશનીથી સારૂ શેહેર ખુશખબરી-ભર્યા દેખાવ કરે. (કેકસ જવા કરે છે.) પણ સંચર, જહાંખખશ અને તું સંભાલ રાખજે કે કોઇ પોહરેગીરે કે સરદારે આ તફનો લાભ લઈ કાંઈ સરાખથી મસ્ત થઈ સુલેહનો ભંગ નહીં કરે, અને આપણી રાંક રૈયતને સતાવે નહીં. આજનો હહાડો તું અને જહાંખખશ સરાખથી એ માટે ખીલકુલ પહરેજ રહે એવી મારી ખુશીઁ. (કેકસ નમે છે—સઘલાં જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

એક રસ્તો.

(જંગાવેને કેકસ વાતો કરતા આવે છે.)

જંગાવે—પણ હું શું કરી શકું દોરત કેકસ ? તું મને શાંનો ઠપકો આપે છે ? મેં જ્યારે તોયું કે બાજી ખગડી ને આપણી ધારેલી મક્સદ ધુલ મલતાં શાહેતો સાંભી એ હખતીનીજ તરફણુ એથી, એટલે મેં ત્યાંથી શુપચુપ ચાલુ મુક્યું.

કેકસ—તું બાયલો છે, જંગાવે. તું હીચકારો છે. એક હારથી હારી ખેસવું બાયલાઓતું કામ છે. જંગાવે, મને તારી દયા આવે છે, પણ સાથે વલી ગુસ્સોની ઉપજે છે કે તારે ખાતર હું આગલ થયો, હું ખુડો થયો, મેં મહેનત કરી, અને આવી એક પરી સરખી નારને હાથ કરવાથી તું નામદની પેઠે હારી ખાઇ ગયો ! અરે જો એ ખેવકુક, તારી મનઝણ હોય તો હજીની આશા છે.

જંગાવે—(અચરતીથી) હજી? એટલે? શું શીરીન હવે પરણી ચુકી નથી? તું દેવાંતો થયો છે કેકસ, હવે શું આશા હોય?

કેકસ—(દમથી) હવે તું લાંબી ટુંકી ટે-ટે કરે છે કે પાધરી પાધરી વાત કરે છે? નહીં વાત કરવી હોય તો સાંખો રસ્તો. મારાપર પાડ ખાડ કરે છે શું?

જંગાવે—(ગભરાઇને) અરે નહીં રે દોસ્ત, તું એમ જરાજરામાં ચીરડાઇ શું પડે છે જો? પણ હજી શું આશા છે વાર? શું શીરીનનો ભરથાર નથી?

કેકસ—છે ચાર, તારાં ને મારાં કમનસીબે છે, પણ તેથી શું થયું? જો સાંભલ, (તેનાં કાંનમાં લાગી) શીરીન એટલાજ વારમાં તેના ભરથારથી કંટાળી ગઇ છે.

જંગાવે—(અચરતીથી) હેં !

કેકસ—હવે હું ને પેં એ સૌ—

જંગાવે—છટ, છટ, છટ, હું માનતો નથી.

કેકસ—પણ માનવું પડશેજ. માનવાનાં કારણો છે.

જંગાવે—(અધીરાઇથી) અને તે કારણો?

કેકસ—પણ તારી જાણવાની ખુશીજ નથી ત્યારે વચ્ચે વગર અગતે હું શું કરવા ભુંડો થાઉં? સાહેબ મેહરબાન બાઈ, મારે આગલ વાત કરવીજ નથી. (જવા કરે છે.)

જંગાવે—(તેને પકડી) નહીં તોખી વાર?

કેકસ—હવે તોખી ને ખોખી, આ આપણને તો કાંઈ ખમરજ નથી ને આપણી કહેલી વાત સાહેબનાં ધ્યાનમાં ઉતરતીજ નથી તો હવે શું? સાહેબ મેહરબાન—(જવા કરે છે.)

જંગાવે—(અધીરાઇથી) નહીં નહીં મને માફ કર દોસ્ત કેકસ. તું જાણતો નથી કે હું અસહ્યજ એવો ખેપવાહ છું? અને હવે તું મને ઉડાવા કરે છે ત્યારે મને તારી વાત જાણવાની ઘણીજ અધીરાઇ થાય છે.

કેકસ—પણ હું કેહવશ તો તું નથી માનવાનો.

જંગાવે—નહીં હવે તો માનશ, ખચીત માનશ.

કેકસ—ત્યારે એટલુંજ રે કે એમનેઝરનો ચેહરો સીદા છે એટલે શીરીન હવે તેનાથી કમકમે છે ને કંટાલે છે.

જંગાવે—પણ એ સમજું તં કેમ જાણ્યું?

કેકસ—(ઢોંગથી હસીને) હા ! હા ! હા ! નાદાંન તે નાદાંન. અરે પણ તો આપણને જોવાને જોદાએ આંખો આપી છે ની ?

જંગાવે—હા.

કેકસ—તો પછી ? વલી મેં જોધું ? અરે ચાર વાત કાંધ એટલીજ નથી-પણ ચાલ બા હવે તો મને વખત થય છે, સાહેબજી—(જવા કરે છે.)

જંગાવે—(તેને પકડી) અરે થોભ રશીક જરા થોભ. એમ શું કરેછ જો ? વાત કીધી તો તો પુરીજ કર.

કેકસ—(કંઠાલાના ડોલથી) અરે ચાર તું નહીં સમજેરે, તું નાદાન છે, વાત તારા કામની નથી.

જંગાવે—(તેને પકડી રહી) નહીં, હું સમજશ. મારેજ કામની છે, હું નહીં સમજશ તો તું મને સમજાવશે. પણ થોભ ચાર હું અરજ કરું છું જે થોભ.

કેકસ—વારું ત્યારે સાંભલ. શીરીન ઝેબનેઝરથી કંઠાલેલી કોઇ ખીજો સાધતી ફરે છે.

જંગાવે—(ખુશાલીથી) ખરેખર ? ત્યારે તો તે મનેજ કણલ રાખવાની.

કેકસ—(હસીને) અરે એમ ભરોશો જુઓ ના રૂંડે. વચ્ચે પેલા જાંહાંખશ છે ની ?

જંગાવે—હા ખરી વાત, એ પાપને કોઇ રીતે દૂર કરવું જોઇએ તેવું કેમ કરું ?

કેકસ—હવે તેખી હું તુંને શીખવું કે ? તું મને કેટલો કંઠાલો આપે છે. પણ વારું કાંધ નહીં. જો, આજે શહેરમાં ગરાગનો રોઝ છે, પણ અમો સરદારોને સરાખની સખત મનાઈ છે, તેવામાં હું તારે ખાતર જોખમ ખેડી પેલા જાંહાંખશને કોઇ ત્રાહતલાવતથી સરાખ પાછ ખુચ રોશનખાશદ કરી મેલશ, અને પછી તું આવી તેને ખીજવજે. તારે જોઇએ તો બે ચાર પાંચ ગાલ દેજે, કે પાંચ સાતેક ઠાલઠપરાક કરજે, તેનો કાંધ મુજકો નહીં.

જંગાવે—અરે પણ તે મારા કરતાં જોરાવર છે તે ?

કેકસ—પણ હેમક, સરાખ પીશે ત્યારેખી તે જોર રેહશે કે ? સારું તો લોખંડી પેહેલવાંનેખી બેઅંદાજે પીતાં નાતવાન ખુદીયા કરતાં નું ઉત્તર ખનાવી મેલે, માટે હોસ્વારી રાખ. જાંહાંખશને હાંધી જવાને

વખત થયો છે તે હવણું જશે, ને હું તેને હાંજ થોભાડી સરાખથી મસ્ત કરીશ. હું તારા સાથે ધરથી નીકળતાં સધલો સરંજામ લેતો આવ્યો છું. (એક શીશી ને બે ગ્લાસ કાઢી બતાવે છે.) જોયું આવ્યું? (એક ખીજી નાની શીશી બતાવે છે) આ શીશીમાંનાં બે ચાર ટીપાં આ શીશીમાં ભેલતાં તે એટલો જલ્દ થાયછે કે પીનારને તે ઘડીએ જ તૈયાર કરી મેલેછે.

જંગાવે—મારે ખાતર તું કેટલું કરે છે દોસ્ત કેકસ? હું તારું શું અહેસાંત જાણુસ?

કેકસ—એવી ગાંડી વાત ના કર. જા હવે અહીંથી, અને થોડેક વારે તારા જેવા બે ચાર ખોરીયા ખાપરીયાઓને લઇને હાં આવજો.

જંગાવે—અને અમે તેને ગાયણ ગાધ ખીજવશું.

કેકસ—તારે ગમે તે ને ગમે એટલું કરજો. પણ તું સાથે લાવે તેઓને બણાવી મેલજો હો કે કાંઈ ગડબડ થતાં તુરત પોખારા માખી જાય. જા હવે. (જંગાવે જાય છે.) આ છુપ્પ ઠીક હાથ આવ્યો છે. એનાથી મારું કામ સરશે. આ નવાં ઘડેલાં ચોકકાંતું શું સેવટ આવશે તે કાંઈ કેહવાઈ શકાય નહીં, કદાચ જાહાંખખશ મરે કે જાહાંખખશનાં હાથપર એ મરે, ગમે તે થાઓ પણ શું થાય છે તે જોવાની આપણને તો મજા હ છે. કોઈખી રીતે મારાં ખારીલાં જીગરનો ખાર ખાલી તો થવો જોઈએ, અને આ તેનો એક રસ્તો છે, માટે હવે આપણે તૈયારી કરીએ. (મિસે છે અને નાની શીશી કાઢે છે) અરે ઠગારા રમ જો તું જીવલેણ હતો તો તારી ઠગાઈ એાછી ગણાતે, પણ તું જીવ આપતોખી નથી કે જીવ લેતોખી નથી, પણ જીવ જોખમાવે છે એવી તારી ખુબી છે, અને તે ખુબીનો મને ખપ પડ્યો છે તો (દારમાં દારૂ ભેંસે છે) બસ, ઘણું થયું. કામ સરશે. (અંદર જોઇને) એા લેએા પેલાજ વખતસર આવે છે.

[જાહાંખખશ આવે છે.]

જાહાંખખશ—(કેકસ આગલ જઈ) કેમ રસીક કેકસ હવાં શું કરેછે?

કેકસ—(અવાચી ખાધ) આવે જરા હવામાં ખેડોછ.

જાહાંખખશ—(હસીને) ખેડોછ! એકલો! કાંએ?

કેકસ—પરં કહું તો દોસ્ત તારીજ રાહ જોતો હતો.

જાહાંખખશ—(અચરસીથી) મારી? કેમ વારં?

કેકસ—આજે રંગ રાગનો ખુશખખીમર્યો રેઝ છે.

જાહાંખખશ—હા, તેનું શું?

કેકસ—તેનું એમ જો (ખાટલી બતાવીને) આપણે જરા સાથે—

જાંહાંબખ્શ—શરાબ નોશ કરીએ ? છટ, સરાબની તો આપણને આળે સખત મનાઇ છે.

કેકસ—અરે જરારે, કાંઇ ધણો નહીં. એવો દહાડો ક્યારે ? માન તારી ને તારી ધણીઆણી ને મારી ને મારી ધણીઆણી તથા નેક સરદાર ઝેબનેઝર ને બાંનું શીરીનની સલામતી લઇએ.

જાંહાંબખ્શ—(હસીને) અરે પણ તે તો છ ડોપટાં થયાંની !

કેકસ—હા.

જાંહાંબખ્શ—ના બા આપણાથી એટલા બધો તો નહીં પીવાય.

કેકસ—(મનસે) થોડો ધણો ડોકાણે આપ્યો ખરો હો ! (મોટે વારે ચાલ ત્યારે છ નહીં ને ચાર.

જાંહાંબખ્શ—ચારખી નહીં ને ખારખી નહીં, આપણે તો તારા સુખને ખતર ખે પીજીએ તો પીજીએ.

કેકસ—વારે ખે તો ખે, ચાલ ચાર, તારાં પગલાંજ કાંહાં છે ?

[જાંહાંબખ્શ બેસે છે.]

જાંહાંબખ્શ—(હસીને) કેમ દોસ્ત, કાંઈ આળે છેક સુલીએ ચઢાવે છે ? પણ તપાસજો હો. વેક વેહેલો.

કેકસ—ગભરા નહીં, રશીક, હ્યાં ડોપ નહીં આવે. પણ લે. (સરાબ નામી આપી) આ તારી સલામતી.

જાંહાંબખ્શ—ના પેહલાં મારી નહીં. પેહલે નેક સરદાર ઝેબનેઝરની સલામતી.

કેકસ—અરે તેમ તો તેમ, ચલાવની.

[જાંહાંબખ્શ પીએ છે—કેકસ પીતો નથી.]

જાંહાંબખ્શ—(ખંખાર મારી) ધ-ધ-ધણો મ-મજનો છે. દ-દ-દોસ્ત કાંઈ ગ-ગ-ગા.

કેકસ—હા ગાઉંછું. (બાજીએ) તૈયાર બાશદ ! ગગાના પદખી એ-ટવા વારમાં મોઢે ચઢવા માંડ્યા. (મોટે) પણ લેની દોસ્ત, તું તો પીતો નથી.

જાંહાંબખ્શ—લ-લ-લેઉંછું ની. આ સ-સ-સરાબની શું છે એ-જમતી અસર કે એક પ-પ-પીએ ને બ-બીજી પસાર !

કેકસ—(ટોકારથી હસીને) હા ખીજી પસાર ! પણ પી દોસ્ત પી.

[જાંહાંબખ્શ ધ્રુમ પીએ છે.]

જાંહાંબખ્શ—પણ તું બ-બાતો (સુધારીને) અરે ગ-ગાતો નહીં કે ?

પેાદીખ-હા હા હા હા-ધરે જખ-હા હા હા હા
 ખુણામાં-હા હા હા-શુમાંની, હા હા હા હા,
 ધરે જખ ખુણામાં શુમાંની,
 મારતાં મરશે-હા હા હા હા-જંગમાં
 પેહેલવાંન-હા હા હા હા પેહેલવાંન જંગી
 ઇરાંગી-હા હા હા હા

[જાંહાંખશ ઘણો ચીરડાઈ જાય છે, તલવાર જેવી તેમનાં આગપર જાય છે.
 અને એક છોકરો લોહી લુહાણ હાલે ધોકાર કરતો નાશી જાય છે—બી-
 જાએ ગભરાઈને શોર મચાવે છે—કેકસ શોર મચાવવામાં મદદ કરે
 છે—ગભરાટ થાય છે.]

કેકસ—(દોડતો ખુબ પાડી) સિપાહીઓ! સરદારો! ખુન! ખંડ!
 તોફાન!

[ખુનના ધોકારો વાગી રહે છે—નાત્રી શમશેરો સાથે ઝેખનેઝર ને ધોડાક
 સિપાહીઓ દોડી આવે છે. જંગાવે અને બીજાઓ ગભરાઈને નાહસી જાય છે.]

ઝેખનેઝર—(દોડતો આવી) સખર! અમે નાપેકારો, આ શું,—
 (જોઈને-અચરતીથી) કોણ? જાંહાંખશ! કેકશ!

કેકસ—(નમીને) હા નામવર.

ઝેખનેઝર—શું આકત છે?

[જાંહાંખશને દારૂ ગભરાટથી ઉડી જાય છે ને ખુણામાં ઉભા રહી ધુલે છે.]
 શું ખુન? આવા ખુશીભર્યા રોજે મારા અમલને પેહેલેજ દહાડે ધોડાજ
 કલાકમાં ખુન? અને તેની મારા સરદારોથીજ! જાંહાંખશ! (જાંહાં-
 ખશ જવાબ આપતો નથી) કેકસ!

કેકસ—(નમીને) સરદાર નામવર.

ઝેખનેઝર—તું સુદ્ધિમાં છે કે તેની સરાખ પીધી છે?

કેકસ—તું નામવરના હોકમ પ્રમાણે મેં એક ટીપ્પની હોકપર મેલ-
 વાની ખેઅદખી કરી નથી.

ઝેખનેઝર—તો ખોલ સેતાબ કે એ શું ખીના ખતી? (કેકસ આ-
 નાકાંની કરે છે) કેકસ તું આનાકાતી કરે છે. કદી નહીં ને આજે મારું
 ફરમાન અદા કરતાં તું ધીલ કેમ કરે છે?

કેકસ—ધીલ કરવા જોગજ ખનાવ છે, મારા સરદાર. નહીં અકકલમાં
 ઉતરી શકે એવી વાત છે.

ઝેખનેઝર—ખુલાશાથી જાહીર કર. ઉતાવલ કર.

કેકસ—તે વાત મને પુછવાનું મોકુફ કરો મારા મેહરબાન.

ઝેબનેઝર—કાંએ, શું તે એટલી બધી માઠી વાત છે ?

કેકસ—માંડી, ઘણીજ માંડી.

ઝેબનેઝર—ને તેમાં વાંક કોણનો છે ?

કેકસ—એક રશીકનો.

ઝેબનેઝર—ને તે રશીક ?

કેકસ—મારો, તારો, શાહનો ને શાહનશાહતનો રશીક છે.

ઝેબનેઝર—(ચીડી) અને તે રશીક પણ ?

કેકસ—જાંહાંબખ્શ.

ઝેબનેઝર—જાંહાંબખ્શ ? ત્યારે શું અરેખર આ ખુન તેણે રેડ્યું ?

કેકસ—હા નામવર.

ઝેબનેઝર—અને ત્યારે જાંહાંબખ્શની દયા ખાઈ તેની તકસીર છુ-
પાવાને તું આટલી આનાકાની કરતો હતો ? કેકસ, તારી આજની ચાલથી
હું નેહાઅત ખુશ છું, ને તું ઉપરનો મારો વિશ્વાસ આજે વધીને બે-
વડો થયો છે. શરાબ નહીં પીવાનું મારું ફરમાન તેં અદા કીધું તે ઠીક
કીધું, અને હવે વીગતવાર એહવાલ જાહીર કર.

કેકસ—તો તો સાંભલ સરદાર કે હું આ રસ્તેથી જતો હતો તેટલાં
જાંહાંબખ્શ છાકટો ખુન થઈને કેડેથી હાથમાં સરાખનો શીશો લઈ નિકલી
પડેલો, ને કાંઈ દારૂની ખાહારમાં નાચે ને કુદે ને ગીત ગાય ને તોફાંણ
મચાવે. લોક તેની આજ્ઞાપાસ તુરત ભેગું થયું, અને પછી લોક કાંઈ થોભે ?
તેઓએ તેને ચીડવવા માંડ્યો અને ગીત રંગપરથી તેઓ ખોલાચાલપર
ઉતરી પડ્યા, ખોલાચાલપરથી ગાલાગાલી, ગાલાગાલીપરથી મારામારી ને મારા-
મારીપરથી વાત વધીને હયાં ખુનામરકી થઈ રહી. (ઝેબનેઝર વિચાર કરે છે.)

ઝેબનેઝર—(જાંહાંબખ્શ તરફ ફરીને) જાંહાંબખ્શ તારી તકસીર
ઘણી મોટીએ, અને જો તારી જગ્યે કોઈ ખીજો હતો તો હું તેને આ ખુન
માટે ગદન મારવાનો હોકમ ફરમાવતે, પણ તારી આગલી સઘલી સાલે-
સાઈ, ભલમણસાઈ ને ચકીનદારી મને યાદ આવે છે, અને આ તારો
વાંક મારી સત્તા હેઠલ પેહેલો તેમજ છેલ્લો છે, સમજી હું તને માફ કરું
છું, ને તને સજામાં માત્ર તારા ઓદ્ધાપરથી બરતરફ કરું છું. તું આજથી
મને તારું મોં બતાવીશ નહીં. (યુસ્સામાં જતો રહે છે.)

કેકસ—બસ ? બરતરફ ! બોચારું બોકરું વચ્ચે વિંધાઈ ગયું. ચાલો,
તેની સરજત એમજ મરવાની હશે. (જાંહાંબખ્શ આગલ જઈ) કેમ દોસ્ત
એ શું ખેલાં ? એક જુદીયા પેટે રડવા શું ઉભો છે ?

જાંહાંબખશ—(રડતા) ઓ કેકસ, મારું નખખોદ વલી ગયું. મારું નાક ગયું, મારી હોરમત ગઈ, મારે ઓધો ગયો, અને તે ઉપરાંત ઝેબનેઝર જેવા સાલેસ સરદારનો વિશ્વાસ સદા સુધીનો ઓછી દીધો ! રે સરાખે મારું ખાતું ખરાબ કીધું !

કેકસ—જરા ધીરજ રાખ, તું રડે છે તેથી મને ખી કાંઈ સુઝતું નથી. આપણે ધીરજથી કાંઈ એનો ઉપાય સોધીએ.

જાંહાંબખશ—ઉપાય ? ઉપાય છે ?

કેકસ—હા એક છે. મને હવણું વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઝેબનેઝરની ખાતું શીરીન પાસે તું જ એ સુંદરી આ સરદારનીસરદાર છે, ને ઝેબનેઝર તેને ઘણી આહતાં તેનો પડતા ખોલ ઉપાડી લેવાને હંમેશ તૈયાર રહે છે, માટે ત્યાં તું જઈને તે અખલાને ઓઝરખાલીથી તેના ભરવારને સમજાવવા કહે. એકાંતમાં વાત કરી લે. ગુઠણપર પડે—માનથી તેણીનો હાથ પાછું મળે, અને કોઈખી રીતે તે બધી અખલાને તું તારા લાભ માટે જીતી લે.

જાંહાંબખશ—(પુશ્પાલીથી) કેવી કીમતી—કેવી સારી સલાહ !

કેકસ—ઝેબનેઝરને તારી સાંખે બને એટલું મેં થોડું કહેલું છે, ને તેની એણે ઘણી જાણી પુછ્યું ત્યારેજ ફરજના માર્યાએ કહ્યું છે, માટે હવે તું જા, દીલ ના કર.

જાંહાંબખશ—હું તારે સદાનો ઉપકારી છું. (દોડી જાય છે.)

કેકસ—(એકલો) વાહ ! આએ ચોકડું આખાદ ખંગ ખેસી ગયું ! શું કરવા ધારીએ છ ને શું થઈ જાય છે. ગોયા કુદરત પોતે મને મારી મક્કસદ પાર ઉતારવામાં મારી આપવા આગલ પડે છે. જાંહાંબખશ શીરીનને એક અરજ કરશે કે તે વલી એવી ભોલી છે કે એક ખોલમાં તેના ખચાવમાં ખોલવા કબુલ થઈ જશે. વલી હું ખીજ ખાજુએથી તેણીની દાસી મારી ખોરત મેહરને તે વાતની માદ આપવા કહવા કરીશ, અને હું ઝેબનેઝરના કાંન ભરવા માંડું કે શીરીન ને જાંહાંબખશ વચ્ચે તો આડો બચ્હાર છે, ને શીરીન તેવામાં જાંહાંબખશના ખચાવમાં ઝેબનેઝરને કંટાલો આપ્યા કરશે એટલે પછી જોઈ લેઓ તમારો ! ઓ અદખાઈ ! અદખાઈ ! તું મારા જીવનો સરદાર છે, અને હું તારે ફરમાનખદાર ગુલામ છું. (જતો રહે છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

ઝેબનેઝરનું ઘર.

[શીરીન અને ઝેહરશીમોન આવે છે.]

શીરીન—હા દાસી, મારા ભરથાર વના મને એક ઘડી સોહવાનું નથી. તું તારા ભરથારના પ્યારમાં સુખી નહીં હશે તેથી મારી લાગણીએ તું કદાચને બરાબર સમજી નહીં શકતી હોય, પણ તેથી મારા આવંદની ગેરહાજરીમાં મને ઉપજતી બેચેની દુર થતી નથી. દાસી કાંઈ ગા. મારા ભલા ભરથારની સીકતમાં કાંઈ ગા અને મારું મન રીઝવ. (બેસે છે.)

ઝેહરશીમોન—હું ગાઉં છું ખાઈ.

(ગાય છે.)

ગાયણ.

“લાલ કુએસે ઝલકે”—એ રાહ.

‘તાજ શીરે ઝલકેરે હીરા જરથી’

અહો સરદાર—તાજ શીરે.

નેકી ભલાઈ સાલેસાઈમાં પુરો,

રાજ રૈયતનો આધાર—તાજ શીરે.

શેહનશાહ જેવી ઝલકે પેશાની,

દુઃખીયાંની દાદ લેનાર—તાજ શીરે.

‘રહો સલામત રોજે હસરતક’

રાખો સલામત દાતાર—તાજ શીરે.

[ખાણું થોકાય છે.]

શીરીન—દાસી સખર, આપણું ખાણું થોકાય છે, જો કોણ છે.

[ઝેહર ખાણું ઉઘાડે છે—જાંહાંબખશ આવે છે.]

જાંહાંબખશ—અએ બાલુઓની બાનું, તારા પાક એકાંતવાસમાં વગર ચેતાવવે આવી ખલલ કરવા સારું હું શરમીદો છું. મારી એક અરજ—

શીરીન—ભલા જાંહાંબખશ, તારાં અને આવવાની મક્કસદ હું પામી ગઈ છું. જ્યાંનાં દરેર હું તારાં દુઃખથી દુઃખી છું.

જાંહાંબખશ—નેક કેરદાર બાનું, તારી એટલી બધી ઝેહરખાંનીને હું કોઈ રીતે લાયક નથી. એક સમ્મેતાં ચોઘડીએ મને ઉંઘું સુજ પડ્યું, અને હું મારા ભલા સરદારનો હોકમ જુલો, પણ તે કમખખત પલથી હું આંતી હેરાન છું. ઝેબનેઝર જેવા ભલા સરદારનો પ્યાર અને વિશ્વાસ

ખોહી દેવાનું હુઃખ મને અતીશે લાગે છે. અગર તું નામવર મારા ખયા-
વમાં ખોલી મારી એ એક ખતા માફ કરાવે તો—

શીરીન—તું ખેરીકર રહે ખીરાદર. તારા સદયુગે વિશે મને હમેશ
ઉંચો વિચાર છે, કેમકે મારા ખાવંદ તારી દલેરી અને સારા યુગોની
ધણીક સીકત મારી આગલ વારંવાર કરેલી છે. તું જ અને નચીત રહે.
આવતા ત્રણ રૈઝમાં એ મારા ભરથારનો તું એ ખોહી દીધેલો ખ્યાર અને
તારો આધિ જ્યાં તુલક હું મેલવી આપીશ નહીં ત્યાં વેર હું નીરાંતે
ખેરીશ નહીં. (સામે જોઈ) પણ થોભ જવાંત, સામેથી મારો ખાવંદ અને
કેકસ આવે છે. હું હવણાંજ તારી હજુરમાંજ તારે લગતી અરજ યુગરૂં ?

જાંહાંખખશ—(ગભરાઈને) નહીં નહીં ખાનું, મારી બેહાઈ પછીથી
એ સરદારના ચેહરાસમ જોતાં મને શરૂ પેદા થાય છે, માટે મારી ગેર-
હાજરીમાં તું મેહરખાંત મારાપર દયા કરજે. હાલ તો મને રૂખસદ કર.

શીરીન—જેવી તારી મરજ.

[તને એક રસ્તે મોકલી આપે છે.—ખીજે રસ્તે ઝેબનેઝર અને કેકસ વાત
કરતા દાખલ થાય છે— કેકસ અંદર આવતાંજ ચોકવાના ઢોંગ કરે છે.]

કેકસ—(ઢોંગથી) હું એ ઠીક નહીં.

ઝેબનેઝર—શું છે કેકસ, શું ઠીક નહીં ?

કેકસ—(ખેદરકારીથી) નહીં, કાંઈ નહીં જરા—

ઝેબનેઝર—વારં હવણાં મારી શીરીન પાસેથી પેલો જાંહાંખખશ ના-
હસી ગયો ?

કેકસ—જાંહાંખખશ ? નહીં નામવર સરદાર તે એવું કરમ કરે નહીં.

ઝેબનેઝર—કેવું કરમ ? એ તું આજે સધલું શું બકે છે ?

કેકસ—(ઢોંગથી) હું સરદાર હું-હું ?— (આનાકાની કરે છે.)

શીરીન—(ઝેબનેઝર આગલ જઈ) બહાલા એ ક્યારનો એ ખુ-
ણમાં શું વાત કર્યા કરે છે ? તારી વાટ જોતાં જોતાં મારી આંખ દુઃખી
આવીને ! પણ જાંની, હવણાંજ એક અંરજદાર તું પાસથી કાંઈ માંગી
લેવા મને અરજ યુગરી ગયો છે.

ઝેબનેઝર—વારં હવણા હયાંથી ગયો તે જાંહાંખખશ હતો બહાલી
શીરીન ?

શીરીન—હા મારા ખાવંદ, અરેરે જો તે કેવો નીરાશ અને ના
હમેદ થઈ ગયો છે. તે તેનો આધિ લઈ તેના ઉપરથી તારો વિશ્વા-
સ ઉઠાડી મેલવામાં તેની આગલી ભલામણને ખચ્ચીત ગેરબનસાઈ કર્યો
છે. મને ખરેખર તેવું ધણું લાગે છે, મારા ભરથાર.

ઝેખનેઝર—(લગાર શરૂ થતા શક્ય) કોણનું ? જાંઠાંખખનું ?

શીરીન—હા જાંની. જો તે પેલા આલી જાય છે. હું તારી રજા-થી તને પાછો ખેલાઉં ? તને આજે બપોરે આપણે સાથે જમવા રાખીએ.

ઝેખનેઝર—(લગાર ઉઠાસીથી) હવણાં નહીં, બહાલી હવણા નહીં.

શીરીન—પણ હવણાં નહીં તો રાતે, રાતે નહીં તો કાલે બપોરે.

ઝેખનેઝર—નહીં બનશે, શીરીન નહીં બનશે.

શીરીન—પણ કાંએ નહીં ? ત્યારે ક્યારે બનશે ? જો બહાલા, મા-ણસ બુલ સાફ જ સરજાયું છે માટે તું એટલી એક પેટેલી તેમજ છેલ્લી-વારની તેની નમલાઈ તેને માફ કર. તું તેના પર નાહક એટલેજ ખફ ના થા તને તને પોતાને ખાતેર નહીં તો મારે ખાતેર માફ કર.

ઝેખનેઝર—જ વારું તું હક કરે છે તો તારે ખાતર તેને માફ કરશ.

શીરીન—પણ કપે દહાડે ? આજે ? કાલે ? વાર પરમદહાડે ? કપે દહાડે જાંની ? જો ત્રણ દિવસથી વધુ વીલંબ તું ના થવા દેતો.

ઝેખનેઝર—(લગાર ચીડથી) હવે તો તું મને કંટાણા ખવાડે છે, શીરીન.

શીરીન—(કુઝળી) તું મારાથી કંટાણે છે મારા ઝેખનેઝર ?

ઝેખનેઝર—(ખ્યારથી હસીને) તારાથી નહીં પણ તારાં ઘણાં ખેલ-વાથી ખ્યારી હું કંટાણું છું. (તને ખોસો લઈ) ચાલ ખસી જા. તેને કપે દને હું માફ કરી તેનો આજો તેને સપુરદ કરીશ તે હું હુવણા નથી કહી શકતો, અને હાલ મને આપણા આ ભજા કેકસ સાથે લગાર કામની વાત કરી લેવી છે માટે હાલ તો હયાંથી જા.

શીરીન—હું તાપે છું મારા આવંદ. (જતી રહે છે.)

ઝેખનેઝર—(તેની પછવાડે શક્ય ટીકીટીકીને) એ શું બનાવ છે કે-કસ ? (કેકસ વિચારમાં ઉભો રહેવાના ઢોંગ કરે છે અને જવાબ નથી આપતો) કેકશ ! (ચીરડાઈને—ખોટી) કેકસ ?

કેકસ—(ચોંકીને) જાંઠાંખનાહ-અરે (સુધારીને) સરદાર નામવર.

ઝેખનેઝર—કેમ ખેલેરા થયો છે શું ? જવાબ કેમ નથી આપતો ? ત્રણ હાંક માર્યા ને ! શું વિચારમાં છે ? એ તું મને શું કહેવા જતો હતો ?

કેકસ—હું ? નહીં કાંઈખી નહીં. (ખેલકારીથી) પણ વારું સરદાર શું આ જાંઠાંખખને તારાં ઘરમાં આવજાવ છે ?

ઝેખનેઝર—જાંઠાંખખને ? મારાં ઘરમાં ? નહીં, કશીખી નહીં. કેમ વારું ?

કેકસ—નહીં રે અમસ્થોજ. સેહજ પુછતો હતો.

ઝેબનેઝર—અમથો અને વલી સેહજ કેમ હેય ? એવું ત અમ-
થું પુછવાતું શું હેય ? કેકસ, તારાં મનમાં કાંઈ વાત છે, કાંઈ બિદબિદલી
વાત છે, તે મારે લગતી છે, અને તું મને તે કેહતાં અચકાયછે યા શરમાય છે,
પણુ રે ખોલ સેતાય. (ઉસ્કેરાઈને) તું આપણે ઘરમાં આવ્યા ત્યારે જાંહાં-
ખજીને ઘરમાંથી જતો રહેતો જોઈ ખોલ્યો કે એ ઠીક નહીં તે શું ? હ-
વાણું પણુ તું અવારનવાર મારું મન વેડેમાવનારા સવાણો કરે છે તેનો
ખાએસ શું ? શું જાંહાંખજી હમાનદાર નથી ?

કેકસ—હમાનદાર ?

ઝેબનેઝર—હા હમાનદાર. તેમાં એવડો અચરત શાંનો થાય છે ?
શું છે ?

કેકસ—શું છે ?

ઝેબનેઝર—અરેરે કેકસ, તું આજે દેવાંનો થયો છે શું ? મારા
સવાણોના પડયા કેમ તું મારે છે ? હું પુછું છું તેજ તું પાછું ચાતું ખોલે
છે ? એ કાંઈક દુઃખની અગમચેતીથી મારું હાડ ધુજવા માંડે છે. અરેરે
ખોલ સીતાય, શું મારી સામે કાંઈ દગો છે ? કાંઈ બેવફાઈ છે ?

કેકસ—ભલાં માણસો બધાંએને પોતાનાં જેવાં ભલાં અને હમા-
નદાર સમજે છે. રસ્તે જતો ચોર સામેથી આવતા સારા માણસને બાએ
વખત પોતા જેવોજ ચોર સમજી લેછે તેમ તું નામવર ભલો છે એટલે
તું સૈને ભલાં ગણે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

ઝેબનેઝર—હવે તો તું મને ખરેખરી ચીડ ચઢાવેછ કેકસ. (ચીર-
ડાઈને) શું તું નથી ખોલવાનો ?

કેકસ—પણુ ખોલું શું મારું કપાલ ? શું ખોલું ? કાંઈ ખોલવાનું
હેય તો ખોલું કે નહીં ?

ઝેબનેઝર—(ઘણા ગુસ્સાથી) હા ગુનેહગાર, મેં તુંને મારા મિત્ર-
માંની લીધો તે શું આને ખાતર ? મારી ધોર ખોદાય છે ને તું ખોલ-
તો નથી ! તારી જાંણે જાંણે મારું ઘર છુટાય છે ને તું સુપ રહે છે ?
મારી હોરમત વેચાય છે ને ત્રપણુ ખરી વાત જાહેર કરતાં તું નીચ
આનાંકાંની કરે છે ?

કેકસ—(નમીને) માંફ કર સરદાર, પણુ જે વાતમાં મારી પુરેપુરી
ખાત્રી નથી, અને અમથા હજીતો શક છે તે શક તને કેમ કહું ?

ઝેખનેઝર—અરે શક તો શક, પણ મને જાણવ કે તે શું છે?

કેકસ—પણ નામવર સરદાર તે સાંભલતાં તારું દીલ દુઃખારો, મારા ખાલી શકપરથી તું નાહક કદાચ દુઃખી થશે. તારું સુખ જતું રહેશે. તારી મોહ્યત મરણ પાંમરો. હજીખી મારું માન, ને તે શક જાણવાથી હાથ ઉઠાવ ! મારાથીખી કાંહના કાંહ તારા દેખતાં એ વાતના ધંસારા થઈ ગયા. (મનસે) જેમ ધણો તવલાવશ તેમ ધણો અધીરો પડશે, ને આંતે જો કેહવશ તે સધલું સાચુંજ માનશે. હા—હા—હા.

ઝેખનેઝર—નહીં મને કશું થયો નહીં. તે માત્ર શકોજ છે એમ માંતી હું સંતોષ પામશ. પણ ખોલ, બસ ખોલ, ગમે તે થાય પણ ખોલ.

કેકસ—ત્યારે સાંભલ કે તારી શીરીન ને જાંઘાંખજીશ વચ્ચે તો—

ઝેખનેઝર—(અધીરાઈથી) આડો વ્યવહાર છે? (ધણાંજ દુઃખથી) એ આ હું શું નવી ગજબની વાત સમજું છું ! મારા કાન કુટી નથી જતા?

કેકસ—સરદાર, એ શું પેલાં ? યાદ રાખ કે એ વાતનો મારા ખાલી શક છે. કદાંખી હજીખી એ ખોટી ઠડે. પણ ખોટી થવાનો હવે સાંભવ રહેશે તો નથી. તારી શીરીન હવણાંજ કહી ગઈ કે તેને જાંઘાંખજીશનું ધણું લાગે છે ! અને જેણે પોતાના જણુતા બાપને ઠગ્યો તે પોતાના પરણેતર ભરથારને—

ઝેખનેઝર—(ચુસ્તપથી) સુપ રેડે હેમક. (ઠંડો પડીને) પણ નહીં તને એવું ખોલવા ખાતર ઠપકો ઘટતો નથી. ઠપકો મને—મારાં હીણાં નસીબને ઘટે છે. પણ ચિંતા નહીં, હજીતો એ શક છે, તો હું મન મોટું કરું છું. (હસે છે) હા—હા—હા—હું જેવો ને તેવો સુખી અને ખુશી છું.

કેકસ—નહીં સરદાર તું દુઃખી છે.

ઝેખનેઝર—ના, કશાએ નહીં.

કેકસ—પણ તોખી તુંને દુઃખી થવાને કારણ છે ખરૂં.

ઝેખનેઝર—(દુઃખથી) આ કેવી દુઃખભરી યાદ ! કેવો દુઃખ ભરેલો દગો ! મારું મગજ ફરે છે. (આંખે હાથ ઢાંકે છે.)

કેકસ—અમથા શકપરથી શું કરવાને એટલો દુઃખી થાયછ વારું સરદાર ? તને દુઃખી થવાને તુરત વેલા કશું કારણ નથી.

ઝેખનેઝર—કારણ નહીં ? આ મારા જેવા હીણાં નસીબવાલાએને માટે કુંવારી જીંદગી એક ખરો આશીરવાદ છે. હું મારી પરણેલી અવસ્થામાં પરતાઈને દુઃખી થાઉં છું. કેકસ, તું તારી તપાસો જાની રાખજે.

જેખી તું જોય યા સાંભલે તે દરેક ખારીકમાં ખારીક હકીકત તુરત મારા આગલ આવી ખ્યાંત કરજે. હું પોતે પણ એ મારી નાપેકાર ઝોરતની દરેક હીલચાલ ઘણાં ધ્યાનથી તપાસવાને આજથી કસમ લેઉં છું.

કેકસ—અને તેમ કરવાની હવણાં એક અચ્છી તક પણ હાથમાં છે સરદાર. તું હવણાં ને હવણાં જા'હાંખજીને એલ્લિ પાછો આપતોજ ના, ને શીરીનને હાથતાલી આપ્યા કરજે, એટલે જા'હાંખજીના ખચાવમાં શીરીન થું થું ખેલે છે, અને જે જે ખેલે છે તે કેવાં જોશથી અને કેવી લાગણીઓથી ખેલે છે તે સાંભલવાથી પણ આપણે ઘણું પાપ પકડી કાઢી શકશું.

ઝેખનેઝર—એ પણ ઘણી ખેડેતર સમ્માહ છે. હું તારા આભારી છું. (સામે જોઇને) પણ તે પાછી આવે છે. આપણને હજી વાત કરતા ઉભેલા જોઇ તે કદાચ પાંખી જશે. તું આ રસ્તે જતો રહે. (કેકસ નાહસી જાય છે) તે આવે છે. ઝો ! તેને જોતાં હવે મારાં હાડ અકડી જાય છે. આવી મુંદરતામાં સલો ? આવી ખુબસુરતીમાં ફરેખ ? હું માનુંજ કેમ ? (શીરીન આવે છે.)

શીરીન—(ઝેખનેઝર આગલ દોડી આવીને) કેમ બહાલા તું હજી અંદર આવ્યો નહીં ? (તેને ગમખાર જોઇને) એ આજે શું છે ? ત્યાં ખાતું ક્યારનું ટાકું પડે છે !

ઝેખનેઝર—ખાતું મારે ખાતું નથી.

શીરીન—(દુઃખથી) કાંએ કાંએ, શું છે મારા જીવના જીવ ? શું જીવને અસુખ છે ?

ઝેખનેઝર—(ખાતુએ) કેવાં ફેલ ! કેવો ફરેખ ! (મોઢે) હા—નહીં, જરા મારું માંથું ફરે છે, મારું મગજ યુંમે છે.

શીરીન—અરેરે અફસોસ એ શું આકત ? હું શું કરું ? આ રમાલે લગાર માંથું તાણીને ખાંધ. (રમાલ આપે છે.)

ઝેખનેઝર—(રમાલ ફેંકી દઇને) છટ, ઘણો નાંધલો છે. ખસ મને અંદર જવા દે.

શીરીન—હું તારી સાથેજ છું દલજાન. તારાં જીવને અસુખ તે મારા જીવને અસુખ, તને દુઃખ તો મને દુઃખ. ઝો દાદગર, મારા બહાલાને બહાલો આરામ આપ ! (જતાં રહે છે—મેહર આવે છે.)

મેહુર—(એકલી) એ છે શું ? કાંઇ સમજ પડે ? શેઠનો મિત્રજ

અને ખેલવું ચાલવું આજ મને તો ચોર તહરાંતું લાગે છે. કાંઈ ગમ-
ગીત—પણ આ શું ? (ઉંચકીને) શેઠાણીનો રૂમાલ ? શેઠ પોતાના નેકાની
એક પાક યાદ તરીકે સદા સાથે રાખવાને બાઈ શીરીનને ભેટ કરેલો રૂમાલ !—
પણ સજ્જર એ રૂમાલ હયાંથી પડ્યો પાપો ત્યારે તો વહી મને ખીજી વાત
યાદ આવે છે. રોજ થાયછે ને પેલો મારો ખાવંદ કેકસ એ રૂમાલ કોઈ
રીતે ખાઈની નજર ચોરીને લઈ આવવાના મને કાલાવાલા કરે છે. (રૂ-
માલ ફેરવી ફેરવીને જોઈને) રૂમાલમાં એવું તો કાંઈ નથી, તો તે ખેમ-
કલીને એ રૂમાલનો શું ખપ પડ્યો હશે ? એક માટી પણ સાચી ભેટ
છે, ને તે ઉપર આ ખુંણમાં એમનેઝરતું નામ છે તે વના ખીજી તો કશું
નથી, ત્યારે એ શું કરવા માંગતો હશે ? (ખેદરકારીથી) જો હશે તે, મા-
તીદા મનીખની વાતમાં ખેરાંખેએ માયું મારવું નહીં જોઈએ. બાઈને
પાછો આપવા કરતાં જ્યારે પડ્યો પાપોછે ત્યારે તો તે માંયું ખાઈ જ્યા
કરે છે તો તેનેજ આણી કે તને નીરાંત વલે. બાઈ પુછશે ત્યારે કાને
હાય મેલશું.

(કેકસ આવેછે.)

કેકસ—કેમ મેહર હયાં શું કરે છે ?

મેહર૦—(મિજલથી) વહી શું કરે ? ધરનો ધંધો.

કેકસ—વારું તે તો હશે, પણ મેહર હજી તું મને પેલો રૂમાલ નથી
મેલવી આપતીની ! હજી તને વધારે કાલાવાલા કરાવવા છે કેમ ?

મેહર૦—પણ તે રૂમાલ હું તારે ખાતર ચોરી કરવા જઈ શું ?

કેકસ—તને ચોરી કરવા કોણ કહે છે ? પડ્યો પાપો તે આપણો
માલ. જાણું ધારકે શીરીન ખુરસીપર મુકીને બુધી ગઈ ને તે તું મને
હરસે લાવી આપે તે કાંઈ ચોરી નહીં, તે તો સાહુકારી છે ! (ખાજીએ)
સાહુ ચોરી છે.

મેહર૦—પણ વારું તે રૂમાલને લઈને તું શું કરશે ?

કેકસ—તે હું તને પછી સમજાવશ. પેહેલાં મને રૂમાલ લાવી આપ.

મેહર૦—એમ છે ? તો તો જો આ રૂમાલ. (બતાવે છે.)

કેકસ—વાહ વાહ, એજ, આપની તો પ્યારી.

મેહર૦—પણ કેકસ વારું તું શું મને ચાહે છે ?

કેકસ—સાહું છું ? અરે મારી વહાલી કામ પડે તો મારે ખાતર
તને આગમા આખી બાલીને આપ કરી નાંખું. અરે ભુલ્યો (સુધારીને)
હું તારે ખાતર બલીને આપ થાઉ, પણ આપની તો.

મેહુર૦—લે અને હવે મને જણાવ કે એનું શું કામ છે. (આપે છે.)

કેકસ—ચાલ ચાલ રાંડ ઝાકણ, કાંઈ ધરનો કામ ધંધો બલ્કો છે કેની ? નીકલ હયાંપી.

મેહુર૦—પણ મને તું કેહેવાનો હતો તે ?

કેકસ—કહ્યુંની કે કટકટ નહીં જોઈએ, રાંડ કોકટ. ને જોરે આ રમાલ તં મને આપ્યો તે જો કોઈને કહ્યું કેની તો સાંખી તુંજ ફસી મરશે, ને ચોરીના વાંક માટે સરદાર એબનેઝર તને ગરદન મરાવશે.

મેહુર૦—(જતી જતી) ઘાટકી દેવ. હું એને ખાતર નાહક ચોર થઈ અને પાપ ક્રીધું. મારી બહી શેઠાણીનેજ લઈ જઈ આપ્યો હતો તો સાચું થતે.

કેકસ—(એકલો) અંતે આ રમાલખી હાથ આવ્યો. હવે શું જોઈએ ? ખારના ફટકાઓની સઘલી તૈયારીએ થઈ સુકી છે, હવે તે લગાવવાનોજ વીલંબ છે. જ્યાં વાર છે ત્યાં વેલો વધતાં વાર લાગવાની નથી. મારી અ-દેખાઈના અંગારને હોલવીને ઠંડો પાડવા ચોપાસ સાંધણોનું ઠંડું આવ્યું છે તો હવે ચોકડું પાધરું બેસશે. એક હાથપર હું એબનેઝરને સમજાવતો રહીશ કે તે જાંહાંબખશને એટલો આપશેજ નહીં, ને બીજા હાથપર જાં-હાંબખશને શીરીનને કાલાવાલા કરતો નહીં અટકાવવાને પણ રાજ સ-મજાવશ, એટલે શીરીન પોતાની બલાઈમાં એબનેઝરને જે કંટાળો આપશે તે તે હબરી પોતાની ભાલાઈમાં જાંહાંબખશ તરફના તેણીના ખારથી થતું સમજશે. તેમાં વહી આ બક્ષીશ-રમાલ હું જઈને જાંહાંબખશના હાથમાં પડે તેમ કરું, અને એ રમાલથી કદી છુટી નહીં પડવાનો એબને-ઝરનો શીરીનને હોકમ છે એટલે તેજ રમાલ જાંહાંબખશના હાથમાં હું આલખાવશ, કે પછી તો એ હબરી ખુનપરજ ચડવાનો ! ને ખુનામરકી થશે એટલે આપણને ટાઢક વલશે. (જતો રહે છે.)

પ્રવેશ ચ મો.

જાંહાંબખશનું ઘર.

[શહેરીયાર સુતેલો દેખાય છે.]

શહેરીયાર—(ઉઠીને આંખ ચોલીને) યે ! એ હું થીજ ? હજી તો હવણાં રાત પડેલી ને જા હુતેલો ને આ ચડપ દેતી કે લઈ કરીને

આંખ ઉઘડી ગઇ તો પાછી હવારાં હવાર ! તેરે આંખે રાતે રાત પડી
એહિ કે એહિજ ની મરે ? પણ એ કાંઇ હારી વાત નથી. જો એમ
રાજ ધંધા રાતે રાત ની પરે તો પછી હુવાતું કેમ ફાવે ? (સાંધે જોઇ)
ઓ પણ એવો કાણ આવે ? (યાદ કરીને) હા હા. તે દીડે પેલો પારખ
કહી ગીએલાની જે તેનો હેઠ-કાણુ જો ?-હા એવો જંગ-જંગ-જંગલી
આવવાનો છે તે હટ જાંહનમખહને મરવા આવેલા દેહ ! (ઉઠે છે-રસ-
તમ જંગી આવે છે) આવો હાખ ! આવો હાખ ! હાખતું નામ હેટને
કેડે જે જંગલી છેની ?

રસ્તમ—(યુસ્સાથી) શું. જંગલી કાણુ ?

રોહુરી.—તે એવો તમારા હેટનો પારખ કઇ અમેલો કે એ તો મારા
હેટનું નામ છે.

રસ્તમ—અરે હેમક, મારું નામ તો રસ્તમ જંગી છે.

રોહુરી.—તેહત્તો, વલી મેં હું કીએલું તેરે ? રસ્તમ જંગલીત તો.

રસ્તમ—(તેને મારીને) નીકલ નીકલ ગમાડ, જા દોડ તારા શેઠને
જલદી મોકલી દે.

રોહુરી.—(જતો જતો-ખાજુએ) હેં લે ! એણાના તો વરી હાયના
છુટા દેહું તો ! (જતો રહે છે.)

રસતમ—(એકલો) મારો આ પુરાનો રશીક જાંહાંખજશ રાજમાં
મોટો વગ પામવા પછી પરણ્યો, અને મને ખરતો કીધો. એ પ્રથમથીજ
ધણું અદ્દજો છે એટલે એ એની ઝોરત ઉપર વીહીલો પડી જતો હશે,
પણ ખામખા એની ઝોરત કેવીક છે તે નજરે નજર જોવા અને એનો
રકાસ કરવા હું છેક હયાંવેર આવ્યો છું. એની દોસ્તીપર મને વિશ્વાસ
છે ને તેથી હું જાણું છું કે એ ગમે એવો ખોજવારો પણ કજીઓ કર-
વાનો નથી, અને એ કજીઓ કરે યા ન કરે, પણ એની ઝોરત કોણુછે,
કુવી છે તે સધલું નજરે જોઇપલીધા વના હું હયાંથી હઠનાર નથી. (જાં-
હાંખજશ આવે છે તેને) એહો દોસ્ત જાંહાંખજશ ! કેમ છે રશીક ? મને
જોઇને ખુશી તો છે ? તારી નેક કેરદાર ઝોરત કેમ છે ?

જાહાંખજશ—(ખાજુએ) ખાનું ખરાખ યાય એનું, આવતાંને વાર
ઝોરતનીજ વાત ! (મોટે) સૌ સાચું છે દોસ્ત, પણ તું ધણે કઠંગે વખતે
આવ્યો. હવણું તો તું પાછો જા.

રસતમ—કેમ કેમ દોસ્ત, હું તારાં ઘેર વેર આવ્યો તો મને પાછો
કેમ કાઢે છે ?

જાહાંબખશ—પાછો જવુંજ પડશે. મારો જીવ દલગીર છે.

રૂસતમ—(ખાજુએ) ડીક તાલ તો ગોઠવ્યો જાય છે હો ! (મોટે) કેમ વારું દોસ્ત, જીવ શાએ દલગીર છે ?

જાહાંબખશ—તો તુંને ખબર નથી ? મં મારો ઓઘો ખાહો ધીધા છે.

રૂસતમ—અને તેથી તો હું ખાશ આખો. તારી સાથે મહીના બે મહીના રહીને તને ઘીલાસો દેવા કરવા ખાતર તો હું આખો અને તું, મને પાછો કાઢે છે રશીક ?

જાહાંબખશ—(ગભરાઈને) મહીના બે મહીના ! એ તું શું કહે છે ?

રૂસતમ—હા, પણ એટલો ગભરાય છે શાંતો ? એક પુરાંના દોસ્ત મલવા આખો તો તારે એર ખુશી થતું નોઘએ. પણ વાર તારી એરત કયાં છે ? અંદર છે કે ?

જાહાંબખશ—નહીં—હા—નહીં (ખાજુએ) કોણ જાણે મહેર એ પા-પને કેમ પતાવશે ? (મોટે) રશીક થોભ હું જઈને નોઘ આઉં.

[જતો રહે છે.]

રૂસતમ—કાંઈ ઉતાવલ નથી મારા દોસ્ત. હું આ ખેડો. (બેસે છે.) આપણે હયાંનાં હયાંજ ધીએ તો ઉતાવળ શાંતી હોય ?

[પરીખાતુ આકરડીના પાશાકમાં આવે છે.]

પરીખાંતું—(ખાજુએ) મારા ભરથારના આ બેઅદબ દોસ્તને શરૂ માવીને કે ગભરાવીને હયાંથી કાઢવોજ નોઘશે. (આગલ જઈને) આએ કોણ ?

રૂસતમ—(ચોંકીને) આએ કોણ ? એરત ? ખુબસુરત એરત ! વા-હવાહરે ! પણ સાદી માદી છે. ધરની આકરડી હશે. (નફતાઈથી) કેમ મારી બહાલી કેમ છે ?

પરીખાંતું—(હસીને) ધણી સારી પેટે મારા બહાલા, પણ તારું નામ રૂસતમ જંગીની ?

રૂસતમ—(ખુશાલીથી) અરે હારે મારી ખ્યારી તજ, પણ તું મને એલખે છે શું ?

પરીખાંતું—વલી હું તને નહીં એલખું ?

રૂસતમ—બધરાં નામ મને એલખે છે હો ! સઘલાંજ મારું રૂપ નોઘને મોહી પડે છે ! હા ! હા ! હા ! (હસે છે.)

પરીખાંતું—તમાં શું થક ?

રૂસતમ—પણ મારી વાહલી તું કોણ છે ને તારું નામ શું ?

પરીખાનું—હું કોણ ? તું મને પીછાંણતોજ નથી કે મારા આંધ-
લીનાં આંધલા ? હું હયાંની આકરડી તે તારી ધણીયાંણી !

રૂસતમ—(અચરતીથી) કોણ ? મારી ધણીઆંણી ! એ રાંડ કાંહાં
ગયે પડવા આવેછે ! તારું નામ શું ?

પરીખાનું—હું: અણુબણા દેવ તું જાણતોજ નથી કે ? હું ખીન-
દેહશત ખટકી ને તું મને કરકરીયાંના ચોકમાં પરણ્યો હતો, ને દરગુર હહી
ખીન દુધપાણે આપણાં લગન કીધાં હતાં.

રૂસતમ—રાંડ બલા બકી શું મરેછે એ ? ખીનદેહશત ખટકી કોણ ?
જા, જા એ ઓરત તું દેવાંની છે. હું તને નથી પીછાંણતો.

પરીખાનું—હ: સુવા હવે તું પતરી જાય છે કે પણ મારો દાવો
સાબુત છે-

રૂસતમ—અરે રાંડ દાકણ તે કોઈ ખીજો હશે. પારકાં ઘેરમાં મને
ક્યાં ગયે પડવા આવી છે. નીકલ હયાંથી.

પરીખાનું—હ: એમ કરીને તું ફાવી જવાનો છે કે ? સુવા લુચ્છા,
ઉભા રહે તું. હવાણાં હું જઈને મારા ચેક ચેકાંણીને તેડી લાવું છું.

[ચસ્ત્રમાં જતી રહે છે.]

રૂસતમ—(એકલો) એ આમે શું પીડા ? રાંડ વગર કારણનું ર-
મખાણ મચાવીને રૂસતો કરાવશે કેમ ? હયાંથી ચોખ્ખારા માપી જઈ ? પણ
છટ છટ, હયાં વેર આવ્યો છું ત્યારે તો જાંહાંબખશની ઓરતને જોઈનેજ
જવશ. (એસે છે.)

જાંહાંબખશ—(અંદર) પણ જવુંજ પડશે.

પરીખાનું—(અંદર) પણ હું નથી જવાની, નથી જવાની, તું કોણ જો !

રૂસતમ—(ગભરાઈને) ઓ બાપરે ! અંદર જાંહાંબખશ તો એની
ઓરત સાથે મરાઈ મરે છે. એ રમખાણ સામે વધી કેમ ઠકાશે ?

[જાંહાંબખશ દોડી આવે છે.]

જાંહાંબખશ—(હાંફતો) રશીક રૂસતમ, નાહસ, નાહસ. મને તારે
લીધે નાહક મારી ઓરત સાથે કજીઓ થયો. મં કહ્યું જો મારો એક
પુરાનો દોસ્ત તું ને ખાસ મલવા આવ્યોછે તે તારે તેની આગલ જવુંજ
પડશે, તો કેહ કે બસ હું નથીજ જવાની.

રૂસતમ—હું શું તે એટલી બધી હડીલી છે ?

જાંહાંબખશ—અરે ધણીજ. હોરાએ તો બધું ભાંજકાડ કરે છે.
જા બાપુ તું જા. ખીજી વખત આવજો.

રૂસતમ—એટલી બધી ભેળં ફોટલખી !

જાંહાંબખ્શ—અરે ધણીજરે. કાંઈ કેહેવાય નહીં એટલી. મારફાડ કરવા સામું પણ જોતી નથી.

રૂસતમ—વાહ ત્યારે તો મારે ખચ્ચીત ખેસવુંજ જોઈએ. એવી ભેળંફોટલ આરત ખુબસુરતી કેવી ધરાવે છે તે મારે જાતે જોઈ લેવાને ધણીજ આદેશ થાય છે. (ખેસે છે—પરીખાનું આવે છે.)

પરીખાનું—(રૂસતમ આગલ જાળને) શેઠ.

રૂસતમ—(ખુશાલીથી—ખાલુએ) ખરેખર કેવી ખુબસુરતી ! અને વધી આપણને શેઠ કહે છે. (મોઢે) બાઈ.

પરીખાનું—પેલો દરવાજો દેખાય છે ?

રૂસતમ—હાજી.

પરીખાનું—મેહેરખાની કરીને તે—

રૂસતમ—ઠાંકું ? હા.

(જવા કરે છે)

પરીખાનું—નહીં જી, તે રસ્તે રસ્તે પકડો.

રૂસતમ—(ખાલુએ) મોંધું પડી ગયું તો ! (મોઢે) હા પણ બાઈ—

પરીખાનું—ખીજી વાત નહીં. મેહેરખાની કરીને રસ્તો પકડો.

રૂસતમ—(આનાકાનીથી) ખાનું હું ધણે દલગીર—

પરીખાનું—(વધતા યુસ્માથી) હયાંથી જાવોની તો.

રૂસતમ—ખરેખર પણ બાઈ—

પરીખાનું—(ધણીજ ખોજવાળને) નથી જતો, મુવા દેવ. હવણાં વેર હું શાંત રહી, પણ હવે નથી રેહવાની. બાઈ જાઉં, કાચોજ બાઈ જાઉં ! (દેવાંનીયતના ઢોંગ કરે છે.)

જાંહાંબખ્શ—(તેને આંચકો મારીને) જા બાપુ જા નહીં તો મારી પાડશે.

રૂસતમ—(ગભરાઈથી) કાંહાં મોકાણમાં આવી પડ્યો ! રાંડ જાંણે ડાકણ છેરાઈ છે. હયાંથી જવુંખી ભારી પડે છે, ને હજું રેહવુંખી ભારી પડે છે.

પરીખાનું—હજુર નહીં ગયો ! હવે તો હદ થઈ. મુવા દોઝખી હવે તો કુત્રો પુરશ. મારીનાંખશ, આ ધરને આગ લગાડી મેલશ (ચોંકીને) પણ અરે આએ શું ? તેજ છે—તે નથી—તેજ છે—હા એ !

[દોઝખી બેસુક થાય છે.]

રૂસતમ—અરે એને શું થયું ?

જાંહ્યાંબજા—અરે મારી ખોરત તારે લીધે મરી જશે, ચાર તું જા.
 પરીખાનું—હા મેં એને ખોલખો ! મેં એને જોયો હતો.
 જ્યારે વરસાદ વરસ્યો ને ગગડત ગગડ્યો ને વીજલી લીજલ્યો ને પવન
 પવન્યો—

રૂસ્તમ—(ધણે ગભરાઇને) અરે આ ખોરત દેવાની થઇ ગઇ છે.
 એવી રીતે તારાં ઘરમાં રહ્યા વના ચાલશે. (ગભરાઇને નાહસી જાય છે.)

પરીખાનું—(ખુબ હસીને) હા-હા-હા અતે ગયો ખરા જાહા
 જાંહ્યાંબજા. ધણીજ મળ પડી. કોઇ જખરો નશ્ટ.

જાંહ્યાંબજા—હા બહાલી જખરી મળ. હું મુશકેલાઈએજ મારું હસતું
 દાખી શકયો. કેમ કેમ ? તેજ છે-તેજ નથી-તેજ છે-હા ! હા ! હા ! (હસેછે)

રૂસ્તમ—(નીકલી આવીને) હા-હા-હા-ધણીજ મળ ! તેજ છે-
 તે નથી-તેજ છે-હા-હા-હા. (હસે છે)

પરીખાનું—(ગભરાટમાં) અરે ! (શરમાઇને જતી રહે છે)

રૂસ્તમ—હેં દોસ્ત જાંહ્યાંબજા, જખરી મળ હો ! તેજ છે-તેજ
 નથી-હા ! હા ! હા ! અરે હું પંચી છું પંચી. જવા પેહેલાં જરા વાર
 જુવાઇને સાંભળ્યું તો સઘળું કાવતરું પકડાઇ આવ્યું. હા ! હા ! હા !

જાંહ્યાંબજા—(ધણા ગુસ્સાથી) સાહેબ આએ મોટી ખેતખાની છે.
 એવી નફ્ટાઇ ગમે એવી આગલી દોસ્તી છતાં હું માંફ કરનાર નથી.

[ધણા ગુસ્સામાં જતા રહે છે.]

રૂસ્તમ—(એકલો) સઘણો સુકકો દમ છે ! હું જાણ્યું છની ને તું
 મારા સામે સખત ઉપાયો કશા લેવાનો નથી. (ખાજુએ શેહરીયાર આવેછે)

શેહરીયાર—હવે ! હેટે કીએલું ને ખોલ્યાને એ ની જુએ તમ
 પકડીને બહાર કાઢતોડેજ નો ખારણું વાહી દેઉં તો ઉં એક આખો
 પહીઓ આપા, તો એક પહીઆને માટે ઉં હું ની કરા ?

[રૂસ્તમની ફેડે જાય છે. ને તેને અજાણે મજબુત ડાંચકી લે છે, રૂસ્તમ
 બુમો પાડે છે—શેહરીયાર બાહર લઇ જઈને તુરત ખારણું ઢાંકી દેછે.]

પ્રવેશ ૬ થો.

[ઝેબનેઝર ફેકસને ધસડતો લાવે છે]

ઝેબનેઝર—ઓ મુજ, તારે લીધે હું દુઃખી થઇ ગયો છું. મારી
 ખોરતનાં ગમે એવાં પાપ અને બદફેલ છતાં જ્યાં વેર હું તે વાતથી ખીન-

વાકેફ હતા ત્યાં વેર ઝુખી હતો, પણ તે મારું સુખ તું કંગાલે લુટી લીધું છે. તુંએ મને એક વાર એ વાતથી વાકેફ કરવા પછીથી અદેખાઈને કોડા મારાં જીગરને કારીને ખાઈ જાય છે. મને મારી જીંદગી એક ભાર અને કાઠેલ ઝેર સરખી થઈ પડી છે.

કેકસ—(ગભરાઈને) નામવર સરદાર, જસપર જીટયાં! તુંએ ઘણી જીટ કીધી ત્યારેજ હું બોલ્યો ને તેથી અમસ્થા મારા શક—

ઝેખનેઝર—પણ હું દેવ, તે શક ખરા પડ્યા છે, અને તેથી મારું જીગર ધગધગતા અંગાર પેઠે ધગધગે છે. પણ તોખી સામેતી લાવ. મારી ઝોરતની બદફીલીની તારા પાસ પુરેપુરી શાહદત શી છે? બોલ સેતાખ એા બલેમ, નહીં તો આ અંજરે હવાણાં વિંધી નાંખશ.

[ખંજર મારવા જાય છે]

કેકસ—(ધ્રુવતો) સરદાર જરા ધીરજ પકડ.

ઝેખનેઝર—(ધીકારથી) ધીરજ? ધીરજ એટલે શું? મરવા પડેલાં આદમીને ધીરજ કેવી? મને ધીરજ હતી પણ તે ધીરજ લુટી લેનાર તું અર્ધાર છે તો (પોકારથી) સામેતી લાવ, બસ મારી પુરી ખાત્રી માટે એકદમ સામેતી હાજર કર.

કેકસ—(ખાત્રીએ) નાપાક ખરેખર ખુન પર ચઢ્યો છે ને વચમાં નાહક જીવ જવાનો સોદો છે. તુરત કાંઈ ગોઠવી દેવું જોઈયે. (મોટે) સરદાર દુન્યા દગાખોર છે. મેં તને ચાહીને ચોંટાણા રાખવા મારા શક બહાર કીધા તો આ શું દેવાનીયત?

ઝેખનેઝર—દેવાનીયત? રે મુજી હેવાન્યત કહે. તેં મને માણસનો હેવાન બનાવી દીધો છે, તો હું કહું છું કે સેતાખ સામેતીથી મને સંતોષ પમાડ.

કેકસ—સાંબલ તો સરદાર કે સામેતીમાં હું એટલુંજ જાણું છું કે એક દીવસ જાંહાંબખ્શને મેં મારે ધર ચાહીને જમવાનું ધજન કીધું હતું, ને તે વખતે તેણે એટલા બેઅખત્યાર યરાખ વીધો કે તેનામાં ચાલવાને પણ કૌવત રહ્યું નહીં ને મેં તેને ઉંચકીને મારાંજ ધરમાં મારા ઝોરડામાં સુવાડ્યો, તો રાત્રે ઉંઘમાં તે તહરેવાર ફાટું ફાટું બોલતો હતો. “મારી-હાલી શીરીન,” તે બોલતો, “તું તારા નાપેકાર હબસીને ધીકારે છે અને—”

ઝેખનેઝર—(ચુસ્તથી) ચુપ રહે એ મુજી. (દુઃખથી) પણ નહીં બોલ, બોલ કાંઈ બીજી વધારે સત્તાવર સામેતી જોજી છે?

કેકસ—હા એક છે સરદાર. જાંહાંબખ્શને વારેવાર સાંજને છેડે તારાં ઘરમાંથી ભરાતો ધુપાતો નીકળી જતો મેં જોયો છે, અને તે ઉપરાંત પેલો તારો એક કીમતી રૂમાલ જે તે તારી શીરીનને નેકાહની વખતે તારી માહબતની એક પાક ધધાંની તરીકે આપ્યો હતો તે આજ કેટલું થયું હું જાંહાંબખ્શના હાથમાં જોઈ છું.

જેખને૦—(દિવાના સરખો) ઓ જલેમ જમાના, હવે પાકી શી રહી? ઓ નાપેકાર શીરીન, ગુનેહગાર જાંહાંબખ્શ ચાલીસ હજાર માહતો તમારાં પાપની સજામાં મારા કીના સાડાં ઓછાં કહેવાશે. ઓ કમખત્ર ઓરત, તારા કાવાદવા હું પેહેલવાન સરખાને રડાવે છે. અરેરે તે તારાં પાપથી આજેજ થઈ એક બુધ્ધ્યા કેબાલક પેડે રડેછે. (ભાંધપર પછડાઈ પડેછે.)

ગાયણ.

“ બની બનીરે જશ ભારી ”—એ રાહ.

જોઈ જતમાં જશ ભારી,

જોહી વાતમાં વફાદારી—જોઈ.

જોર ગયું ને જીંદગી ગઈરે,

બનયો નાતવાન નાર;

દગો કીધો શીરીન ગુનેગાર

કીધો લાચાર—જુરી બદકાર—જોઈ.

હગાઈ થાઈ જો માહબતમાં તારી,

કીનો લઈશ ખુનખાર,

કીનો-કીનો મારો દોસ્તદાર,

કરશ તમને થાર—જુરાં બદકાર—જોઈ. (રડે છે.)

કેકસ—(સમજાવે છે.)

ગાયણ.

“ શાહ છોડોની એ જીત ”—એ રાહ

ધીરો થારે સરદાર કહું કસમ હું ખાઈ,

જરા સમજ—છોડી દે ના દાનાઈ.—ધીરો.

વિલાપ કરે છે કેમ બની તું ગાફીલ,

દરીઆફત કર જરા શાંત થઈ—ધીરો.

ઝેખને૦—

ગાયણુ.

“લખસે લખ અએ લાલાડુ” —એ રાહુ.

હું તો, કેકસ, આજ રોજથી ખાર ને ખોહાર છું,
 દુઃખી ને દલદર હું નાચાર છું, નાચાર છું.—હું તો
 એ ખોદા એ શું સેતમ સુખ વચ્ચે તેં વરસાવ્યો.,
 પાપ મારી ખોરતનાંથી બેજર છું, બેજર છું—હું તો

કેકસ—ખરી વાત છે નામવર સરદાર, સઘલી ખરી વાત છે, પણ
 એવા ગજબની વખતે હારી ખાઇ જવામાં મરદાઇ નથી. તારે કીનો લે-
 વો છે માટે હોશ ધર, ને જો એ ખંને પાપીઓને ધાર કરવાનું તારા
 એકલાથી નહીં બને તો મારી મીસ્કીન મદદ જોજીદ છે.

ઝેખને૦—(રડતો) કેકસ મારા વિશ્વાસુ તું મને માફ કરજે. તારી
 ચાલપર શક લાવી તને સતાવા ખાતર હું પશુમાન થઇ પસ્તાવો કરું છું.
 જાંહાંબજીની જગા મારા બહાલા રશિક આજથી હું તને સપુરદ કરું છું,
 અને તું તે ચંડાલને ધાર કરજે. મારી નાપેકાર ખોરતને તેણીનાં પાપી-
 ની ફાળે પોંઠોઆડવાનું હું મારા હાથમાં રાખું છું અને હવે તું જ—
 (જીરસાપી) બસ જ—

જા, જાઓ મુજ પાસેથી રે જાઓ કુલ જગત

રદ મને આ જીવતર અને દુન્યા સારી રદ!

રદ મને જો જીવતર—રદ મને આ જોહાન,

રદ મને જો શીરીન મારી રદ છે મારો જાન.

પણ જાન એ મુજથી જીવશ હવે જોવડાવા જશ,

જશ હું ગુજરશ તેપે થઇ જે બેવક્ષા.

ચોર—જો જીવસેણ ચોર, જેણે ચોરી મારો ખાર

જાહનમ જેનું જીવતર ને જુહી જે દેલદાર,

મારશ તેમને બેવક્ષાઇના કીનામાં હું ધાર

મરશ અને મારશ સાથે બદફૂલ નર ને નાર.

(જીરસામાં દોડી જાય છે—પછવાડે કેકસ જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

ઝેબનેઝરનું મકાન.

[શીરીન અને દાસી.]

શીરીન—(દુઃખથી) દાસી મેહેર, મારા જીવને આજ બે રોજ થયા કશુંજ ચેન પડતું નથી, ને તેમાં મારા આવંદવાલો પેલો બક્ષીય રમાલ શુમ થઇ ગયા પછીના મને કાંઈ અજબ જીસ્તાઓ થાય છે. બચ્ચાં જોવો તે મારો નિર્દોશ અને દયાલુ આવંદ એ મારી બેદરકારી માટે મારા સાથે યુસ્સે થશે તો નહીં, પણ તોખી તે જોહવાઇ ગયા પછીનું મને ચેન પડતું નથી. દાસી, તે રમાલ હું કેટલા હરખથી સાથની સાથ રાખતી હતી તે તને ખબર તો છે તો સોધી કાઢ, હજીખી ફરીથી જો.

મેહેર—પણ ખાઇ હું કેટલુંક જોઈ ? હવે કાંહાં જોઈ ? હજી તો કાલે સાંજજેજ તમારાં દૃષ્ટતાં બધું ઘેર ખોલી વધી, પણ નહીં મલે તો હશે, કેહે અવસે હાથે મુકાયો હશે તે હવણાં નહીં મલશે ને બે દીવસ રહીને મલશે.

શીરીન—અફસોસ, મને ખુશી થવાને કશુંજ કારણ જડતું નથી. મારો ભરધાર પેલા ગરીબ જાંહાંબજશની વાત પણ ઉડાંબા કરે છે, અને એ બલા જવાંનને માટે હું કશું નહીં કરી શકતી તેથી મને ખરેખર ભારે દુઃખ થાય છે.

મેહેર—જો ખાંતુ હું કહું તેમ કરો. હવે શેઠ ગમે એવી વાત ઉડાવે તોખી તમા એ એકનો એકજ ખોલ થકડી રહો, એટલે આંત કંટાલીને તેઓ તમારી મરજી માફક કરશે.

[સાંમેથી ઝેબનેઝર ગમખાર દાખલ થાય છે—શીરીન તને દોડીને સામી મ લવા બય છે— ઝેબનેઝર તેને બાજુ હકસેલી બધને ખુરસીપર બેસેછે.]

શીરીન—(પછવાડે જઇને) મારા આવંદ, આજે તારી તખીયત કેમ છે ? ખોલ મારાં જીગર, તું સુખી તો છે ?

ઝેબનેઝ—(ધીમા સાદે) જીવને તો અસુખ જેવું ને તેવું છે શીરીન, બલકે તે વધુ છે.

શીરીન—(ઘણાંજ દુઃખથી) અરેરે અફસોસ, હવે શું કરું ? કહે બહાલા હું તારી બેચેની કેમ દુર કરું ?

ઝેબનેઝ—(બાજુએ) હા ખોરત ! ખોરત ! (મોટે) શીરીન મને

કશું ગમતું નથી. આ ઘેર આને મને કરડવા આવે છે. (ધુજીને) મને ધુજરાં છુટે છે. મારાં આંગમાં તાપ ભરાય છે, તાઢ ચઢે છે. મારો જીવ ઘણો ગભરાય છે.

શીરીન—(ગભરાતી) હે દાદગર આ શું આફત ! મારા જીવે તું જીવ મારાં જીગર. ખુદા તુંને જલદી આરામ કરશે. મારું સુખ લઈ તું સુખી થા.

ઝેબનેઝ—શીરીન કાંઈ ગા, ઓરતોની બેવશાઈ વિશે કાંઈ ગા.

શીરીન—(અચરતાથી) બેવશાઈ વીશે ?

ઝેબનેઝ—હા બેવશાઈ વિશે.

શીરીન—અને ખસુસ એ બાબદ પર ગવડાવાનું કાંઈ કારણ બહાલા ?
ઝેબનેઝ—(ચુસ્તીથી) તું સવાલ જવાબ કરવા બેઠી છે કે હું કહું છું તે કરે છે ? મારી મરજી યહ તો ગા. ભરથાર તરફની બેવશાઈ ધીકારમાં અને આવીંદ તરફની યકીનદારીની વખાણમાં કાંઈ ગા. (બાજુએ) હા કસકુનમ ઓરત તારાં બદકેલ હવે મને છેતરતાં નથી. તારા અખાડાથી હવે હું ડગાવાનો નથી. (ખોટે) કેમ બીલબ શાનો ? ગાતું છે કે નહીં ?

શીરીન—હું તાબે છું મારા ભરથાર. [ગાયઝ.]

ગાયણ,

(લાવણી.)

‘અબલા જાતી કોમલ કાંતી નાર ગણતી નબલી નહીં,
સબલા છાતી શુર મદમાતી સદગુણમાં ઉભાતી રહી.’

સદગુણી નાર શોભી સંસારે સુખી રહે સદા સતવંતી,
એક ખુદા અને એકજ આવીંદરહે સદા તે જે ગણતી.

નારી તે સદગુણમાં પુરી,

સત જે સાચવે તે છે શુરી,

પર પ્રિતને જે સમજે ખુરી,

પાક વેણથી જે મધુરી,

‘સદગુણ પ્રકાશની કીરતીમાં નીચ દીન જાંદગી જાતી વહી.’

સબલા.

રૂપે રૂડી પાપે ખુડી નબલી નારી એબ ભરી
સત ખોડી સઉ ખુલ મેલવે સ્વસંસાર એક પાપ કરી.

શોભે યજ્ઞીનથી નારી જાત,
 ધરણું નહીં પણ હોય પાકજદ,
 દીપક પેરે દીપે વિખ્યાત,
 સંતોષથી સુખી દીન રાત—
 'નખરા ને નાજો અદાથી સંસાર નિભાવતી કંઠ.'

સંખલા ૦

ઝેબને—(કંઠાલાથી) બસ બસ, એથીખી આજે મારો જીવ
 કરી રાહત પામતો નથી. મારું માથુંજ ફરે છે. લાવ શીરીન તારો રૂમાલ.
 (શીરીન રૂમાલ આપે છે તે ફેંકી દીધને) એ નહીં, પેલો રૂમાલ લાવ.

શીરીન—કયો મારા આવંદ ?

ઝેબને—કયો ? તને ખબરજ નથી શું ? પેલો મારો નેકાહની
 વેલાએ આપેલો બક્ષીશ રૂમાલ લાવ.

શીરીન—અરેરે અફસોસ, વહાલા આવંદ તારી ઢપ, તારું બોલવું,
 તારી હીલચાલ સઘણું મને બદમાયણું લાગે છે. તું એવો—

ઝેબને—(ચીડથી) તું વાત ઉડાવે છે કે રૂમાલ લાવે છે ?

શીરીન—તે-તે- કમનસીબે મારા પાસ નથી મારાં જીગર.

ઝેબને—(ચોકી ઉઠીને) નથી ? એટલે ? ક્યાં ગયો તે ? કોણુને
 આપ્યો તે ? હયાં મારા વના ખીણું કોણુ આવેછે ? તું કોણુને મલે છે ?

શીરીન—આટલા બધા સવાલો એકીવારે મારા ભરથાર ? તે રૂમાલ
 કોં મુકાઈ ગયો છે, પડી ગયો છે, ખ- ખાલવાઈ ગયો છે.

ઝેબને—હા તું અચકે છે. હે કમકુનમ ઓરત, તને તારું પાપ
 અચકાવેછે. તે રૂમાલ મારી માતાનાં વરદાન સાથનો આપેલો હતો, અને
 તે ખાલતાં તું જાણુ કે તેં મને અને તારા જાંવને ખાલ્યો છે.

શીરીન—અરેરે વહાલો ઝેબનેઝર આજે તું મને ગાલ દીએછે ?
 આ નજીવી વાતપર એટલો ચીરડાઈ જાય છે ? હજી તેં પેલા જાંહાંબખ્શને
 પણ મારા માંગવા મુજબ તેનો આદર્શ પાછો સપુરદ કર્યો નથી.

ઝેબને—રૂમાલ લાવ !

શીરીન—જાંહાંબખ્શ ધણો બલો છે મારા આવંદ, તેનાંપર મને
 ધણું હેત છુટે છે.

ઝેબને—(પોકારથી) રૂમાલ લાવ !

શીરીન—આવો અસીલ, આવો બલો જવાન—

ઝેબનેઝ—(ઘણાજ ખીજવાઈ) રૂમાલ લાવ !

શીરીન—અરેરે, હજી તું એકનો એક બોલ પકડી રેહશે? એકું થું કારણ ?

ઝેબનેઝ—બેવકાઈ. હે યાપી ઝ્યારત તે રૂમાલ તેં તારા યારને આપ્યો છે.

શીરીન—(ઘણાજ ગુસ્સાથી) હેં એ હું શું સાંભલું છું, પણ ના હું તને નીહોંશ છું. બેવકાઈના છુરા ખટાનું બદકાર વેણ તારી જાખાંપર આચરીને તેં તેને પાપભરી બનાવી છે. આ ઝેબનેઝર મારા આવીંદ, તું દેવાંનો થયો છે.

ઝેબનેઝ—(રડતા) હા શીરીન તેં મને દેવાંનો બનાવ્યો છે. હું પેહેલવાનને તેં પરેસાન કીધો છે. હું હીંમતવાનને તેં આનોંદે બનાવ્યો છે.

શીરીન—(દુઃખની ચીચીઆરી પાડી) નહીં, નહીં—

હું સાફ છું—હું પાક છું રે મારા ભરથાર,
નથી ને કદી ન બનશ ચુનેહગાર.

તનેજ ગણી છાંદગી તનેજ ગણી જાન
આહયો નથી કોઈને કદી તું સમાન.

જાઉંછું તું સમ હું શરમાયા વગર,
રે કેમ કરવા દીધું શકને દીલમાં ધર ?

લાજમ નથી તને કેહેવાં આવાં વેણ,
સંભલાવાં છાન્ને નહીં કંઠણ આવાં કેહેણ.

હરજેછ મારા આવીંદ તુંજ શકપર તારી નાર
ધુલેછ થશે એથી ખરાબી અપાર,

પવિત્રાઈ ને યકીન છે મારો શણગાર,

તે શણગારને શોભાવનાર તુંજ છે દેહદાર.

તુંજ, એકલો તુંજ, સદા તુંજ છે ભરથાર,

તુંજ માહો દેલજાન—તુંજ મારો યાર.

આકૃતાબ અને માહતાબ સેતારાઓ ગમ

વગર ધુજવે જોઈને હું ખાઉંછું કસમ

કસમ હું જાઉંછું તે નામે ખુદ ખુદ.

(કે) પાકે હતી—પાકે છું ને પાકજ રહીશ સદા.

ઝેખને૦—(મનસે) અરે, આ શું ? મારું દીલ પીગલે છે કેમ ? શું કેકસ લુલતો હશે ? હા ખેશક, રે જે સુંદરીએ મારે ખાતર ખાપીકું શેહર અને ખાપીકી મેહર તણ-જેણું મને પોતાનાં સઘલાં સુખની આગલ ગણ્યો તે બેવફા ! અનેજ નહીં. (મોટે) મારી વહાલી શીરીન મને માફ કર, હું તારા અપરાધી છું. પાપી જ્યાંને મેં તને વગોવી અને હું મારું માંયું છું.

[ખારથી ભેટે છે.]

શીરીન—મારા ખાવંદ મારાં આંસુઓ વચ્ચે હસીને—

[શીરીન નહાઈને તબ કેકસ બાજુએથી ઝેખનેઝરને ઈસારત કરી તડે છે.]

ઝેખને૦—ખારી શીરીન જરા ત્યાં જતો. હું હવણું તને પાછી બોલાઉં છું.

[શીરીન હસીને જતી રહે છે—કેકસ આવોને કાંનમાં ઈસારતોએ વાત કરે છે.]

ઝેખને૦—પછી ? જાંહાંખજશ પોતે એમ કેહછે ? કસમખી ખાયછે ?

કેકસ—હા મેહરખાંત.

ઝેખને૦—ઓ ત્યારે કોણના કસમપર એતખાર લાવું ?

કેકસ—વલી એ ખુરા જાંહાંખજશને મારા આગલ જુઠા કસમ લેવાને કાંઈ કારણખી નહીં હોય.

ઝેખને૦—હા ખરું છે. આ ઝોરત મક્કર ને ખદ ફેલથી ભરેલી છે. એ પાપીએ જુઠા કસમોથી મને ઉડાવ્યો છે. તું જ ને તે ખુરાને માટે તારું સુખયું કર. [જખને પાછો ખેસેછે.]

કેકસ—(જતો જતો) આ ધણી ધણીઆંણીનો રડા કુટાનો રોટલો ત્યાં ભરાધને ક્યારનો સાંબલવાની શું મઝા પડેછે ! આપણે જોયું કે વાત ખેહકી ને ગરમ હતું તે હોલવાધને નરમ પડી ગયું કે દોડતા આવી સટકણુ પાડી લગાર પાછું વિજણયું કે બડક લખને બડકું લખ ઉઠયું છે તે હવે વલી ભગભગ ખલશે. [જતો રહેછે—શીરીન આવે છે.]

શીરીન—કેમ વહાલા મને બોલાવી નહીં ? (ઝેખનેઝર જવાખ આપતો નથી) અરેરે વલી એટલા વારમાં શું થયું ? ઓ ઝેખનેઝર તારી આ ચાલથી મારી છાતી વીંધાધ જાય છે. મારાપર દયા કર.

ઝેખને૦—(ઉઠીને) દયા ? ઓ ઝોરતોમાં ફરેખ અને ફેલથી ભરેલી ઝોરત, દયા તો હું તારાથી ચાહું છું, કે જેને તું ચાહે છે તેનાજ ખ્યારમાં તું સુખી હોય તો (આપીને) લે આ ખંજર અને બોકી દે

પ્રવેશ ૭ મો.] પાને ઝેખનેઝર અને શીરીન.

૬૫

આ હજારે ગુસ્સાથી ઉકલતી છાતીમાં, યા ફેડી નાંખ, આ ખુનથી
અમકલી સુજ અથચો કે વું સુખી રહે. (તેને આંચકો મારી) દુર થા,
નાયુઠ થા—— [જતો રહેવા કહે છે.]

શીરીન—(રડતી) ભરથાર મારા ભરથાર——(તેને પકડે છે.)

ઝેખનેઃ—ના, વું મને ચાહતી નથી ને હું તારો ભરથાર નથી.
છોડ મને. (જખરીથી છોડવીને ગુસ્સામાં જતો રહે છે.)

શીરીન—(ધણાંજ દુઃખથી) ભરથાર ! મારા ભરથાર ! પાછો
આવ, રે મારી ગોદમાં પાછો આવ ! (બેસુદ્ધ થઇ પડે છે.)

અંક ૨ જો સમાપ્ત.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

ઝેબનેઝરનું મુકામ.

(ઝેબનેઝર એકલો પડેલો છે.)

ગાયણુ.

“કેહેર તારો ધ્યજદાન આ દેખાડે રે”-એ રાહુ.

હસી હસી હસાવી અંતે રડાવે રે,

જાની દયા નહીં પણ દગો અંતે તુપે કાવેરે—હસી.

કુન્યા દગાખોર-જગત ચશમચોર

ખેવકાષથી ખેતાખ ખની ઠગાથી હસાવે,

ભાલાને ભુલાવે અને દેખતાંને નજર છતાં

ખેફામ અને ખેનજર ખનાવે !—હસી.

શીરીન તારી ચાદ મારી આંખોને રડાવે પણ

છાતી મારી કઠણ કરી કીનાથી તપાવે,

ખેવકાષ તારી માફ હૈયું ફારી જખમ કારી

કઠારીથી કલેજે કરાવે—હસી.

(રડે છે)

કેકસ—(ગાયણુ પુરું થતાં દાખલ થઈને) અએ શુરા સરદાર, આ તારા શા હાલ ! એક નાચીજ ઝોરતની ખેવકાષથી એટલી બધી હારી આઈ તું જોવા દલેર દાનાવ છતે એવી નાદાની બતાવે એ તું નામવરને કાઢ રીતે જખ દેનારી વાત નથી.

ઝેબનેઝર—(રડતા) મારા વિશ્વાસુ રફીક કેકસ, એ તું શું કહે છે ? મારા આ હેરાંન હાલપે તું અચરત થાય છે ? (જરા થોભીને) કાંઈ નહીં થાય ? તું તારી ઝોરતનાં યકીન અને પ્યારમાં સુખી છે તો ખેવકા ઝોર-તોના આવીદના ખરા દુઃખી હાલની તને કેમ ખખર પડી શકે ? પણ કેકસ, તું તારી ઝોરતનાં યકીનપર વિશ્વાસ રાખી શકે છે ? જોજે હો, હું મારાં હીણ ભાગ્યે મારા વિશ્વાસમાં ઠગાયો છું તો તું પણ તેટલોજ કમખાસ નહીં નીવડે તેની સંભાલ રાખજે. અરે રે જો મારી શીરીને મારાસ દગો કીધો છે અને મને મારો પાક મોહખતમાં ઉડાવ્યો છે તો મને માનવાને કારણ છે કે ઝોરત ખોલજ ખેવિશ્વાસ બતાવે છે.

કેકસ—(ખાનુએ) બહુજ ઠંડો !—જરા ગરમ કરવો જોઈએ—(ખાટે પણ અએ સરદાર, આજે પણ મેં પેલો રૂમાલ પેલા નાપેકાર જાંહાંબ-ખશના હાથમાં જોયો. હવે જો !

ઝેબનેઝર—(ચાંકીને) આજેખી ?

કેકસ—હા આજેખી.

ઝેબનેઝર—(ઘણાંજ દુઃખથી) રૂમાલ ? જાંહાંબખશ ? એ, કેવી દુઃખરી થઈ ! મારાં દુઃખોના ડાંખ વચ્ચે કેવો કારી ફટકો ! (ખેલુદ્ધ થઈ પડેછે.)

કેકસ—(ખુબ હસી-તેની છાતીપર કીનાથી પગ મુકીને) હા ! નાપેકાર હવેસી ! જોયો મારો ખાર ? એમજ છે. કાચા કાનના અવીચારીએ દેખીતી આંખના આંધલા છે, જેઓને ભેજીું છે પણ વીચાર કરી જાણતા નથી, આંખ છે પણ જોઈ શકતા નથી, કાન છે પણ સાંભળી શકતા નથી ! એવા દાહ્યા એવકુરો તેમની સઘલી ચાણપત છત્રાં એક કમીના કુત્રાં સરીખા છે, ને તેવો અએ મારા જંગી સરદાર, હવણા તારો હાલ છે, કે જે હાલપર એક નજર નાખવામાંજ મારાં અદેખાં જીગરને માટે જોઈએ એવો ભર્યો મુભ સધીવારો અને સંતોષ છે એ શીકર થણ હા ! એ સુધીમાં આવેછે (વાંકા વળીને) સરદાર, સરદાર.

[ઝેબનેઝર સાવધ થાયછે અને ઉઠીને પુરશીપરુ માફ નાંખી પડેછે—સામેય જાંહાંબખશ આવતો જણાયછે.]

કેકસ—(ગભરાઈને—ખાનુએ) અરે એ પાપ ક્યાં અહીં નીકળી આવ્યું ! (તેની આગળ જઈને) રશીક જાંહાંબખશ શું છે ?

જાંહાંબખશ—દોરત, હું આપણા સરદાર પાસે ખાનું શીરીનની સ-દલાહથી પેતે મારા એદાની માંગણી કરવા આવ્યો છું. (સામે જોઈ) પણ આપણા સરદારને એ શું છે ? એ પુરસીપર માંયું નાંખી કેમ પડેછે ?

કેકસ—એનો જીવ બગડી આવ્યો છે. હાલ તો તું ખાનુ થઈ જા. તને એવામાં જોઈ તો વધારે ચીરડશો. એ હવણાં હયાંથી ખીબ્બ એર-ડામાં જશે ને હું તને તેડીશ.

જાંહાંબખશ—ઠીક રશીક ત્યારે, તું મને ખોલાવજે. હું ત્યાં બા-નુએ ખોટી છું. (જતો રહેછે)

કેકસ—(ખાનુએ) કહી દેખાડવા કરતાં કરી દેખાડવાની આ એક અચ્છી તક છે. (ઝેબનેઝર આગળ જઈને) સાવધ, અએ શુરા સરદાર સાવધ થા. હયાં પેલો નાપેકાર જાંહાંબખશ આવ્યો છે. તું પેલાં ખુણામાં પુરત વેસા છુપાઈ જા, અને તું સાખીટી માંગે છે તો હું તેનાસે તારી શીરીન વિષે

વાત છેડીશ. હું દુરથી ઉભો રહેજો. તે શું કહે છે તે તને કદાચ સઘળું સંભલાશે નહીં, તોપણ તેના ચાલા ઉપરથી તું તારી ખાતરી કરી શકશે.

ઝેખનેઝર—ખેશક મારા ભલા ખેરખાહા. (હડીને છુપાઈ જાય છે.)

કેકસ—રશીક જાંહાંખખશ, સરદાર સાથ વાત કરી લેવાની આ તક સારી ન હતી માટેજ મેં તને અટકાવ્યો. તે છેરાયલો હતો—તેનો જીવ ખગડેલો હતો તેટલાં તું દેખાવ દબ તને ખેવડો ખીજવતે. તોપણ તારાં ગયા પછી તારા લાભનું મારાથી જેખી ને જેટલુંખી કહેવાઈ શકાયું તે સઘળું મેં કહ્યું છે. હું તો એ મક્કસદ્યું એને અવાર નવાર રોઝખરોઝ સમજાવતોજ રહું છું.

જાંહાંખખશ—તારી મેહરખાંની શું ઝોાછી છે મારા દોસ્ત !

કેકસ—પણ રશીક, મેં સાંભળ્યું કે તારાં ઘરમાં કોઈ પહોંચેલો આવ્યો હતો ?

જાંહાંખખશ—હા. એક મારો પુરાણો પણ નક્ટ દોસ્ત મને મલવા નહીં પણ મારી માહતાખચેડેર ખાલુંના દીદાર જોઈ લેવાની આશામાં આવ્યો હતો ખરો, હા ! હા ! હા ! (હસેછે.)

ઝેખનેઝર—(છુપાયલો) હા તે ચંડાલ હસે છે.

જાંહાંખખશ—હું તેણીના ખ્યારમાં સુખી છું દોસ્ત કેકસ, અને તેમાં એવા પાપીઓની નડ વચ્ચે આવેલી જોવાને હું કોઈ રીતે રાજી થાઉ નહીં.

ઝેખનેઝર—(છુપાયલો) ઓ સઘળું આ વેલાએ ખરાખર સંભલાયું ! ખુરા નાપેકાર !

કેકસ—(ઝેખનેઝર સાંભલે તેમ) પણ શું તે ઓરત ખુખસુરત છે ?

જાંહાંખખશ—(હસીને) ખુખસુરત પ્રેરેછે મારા દાદખાંદ રશીક ? અરે તે નખરાંદાર નાજનીન આકાશનો હુરોને હઠાવે એવું હોસાન મારે મનથી ધરાવે છે ! હા ! હા ! હા ! (ખન્ને હસે છે.)

ઝેખનેઝર—(છુપાયલો) ઓ ! તેઓ હસે છે ! તેઓ મને હસે છે ! મારી તેઓ ટેકડી કરે છે ! (જાંહાંખખશ રૂમાલ કાઢી મોં નુછે છે—ચોંકીને) હા, આખાદ મારોજ રૂમાલ. મારોજ—મારી ખેવફા ઓરતને આપેલો ખક્ષીશ રૂમાલ ! હવે ખીજી શી સાખીટી જોઈએ ?

કેકસ—(હસીને) હા ! હા ! હા ! પણ દોસ્ત જાંહાંખખશ મને કહેવા દે કે તું તે ઓરતની ખુખસુરતી અંજાયલી આંખે જુએ છે. શું તું કહે છે એટલી ખધી તેણી ખુખસુરત છે ?

જાંહાંખખશ—મારે મન તે રૂપ અને રંગમાં ઝોરતોનો સરદાર છે. તેણીના સોનેરી કસબ સરીખા જીલકાંદાર પેચ અને વસ ખાઈ કમર વેર વીખરાઈ પડેલા ખાલ, તેણીનું પોહોલું અને ખુમસુરતીનાં તેજથી ચલકવું કપાલ, જીની ને તીણી કાલી આંખ, ફડકતાં નેણ, આણીયાઈ, નાખ, ગોલાખી રોખસાર, દુધ સરીખા દાંતોની હાર, પરવાનાં સરીખા હોઠ એ સઘલું સાથે મલી તેણીના પ્યારમાં મને દેવાનો બનાવે છે.

ઝેવઝનેર—(હાથ મારીને) ઓ ચંડાલ !

કેકસ—(હસીને) ઠીક છે દોસ્ત જાંહાંખખશ, હાલ તો હું લગાર કામમાં છું માટે તું રૂખસદ લે. (હસીને) કુરસદ મલીને એ વિષે આપણે વધુ વાત કરીશું.

જાંહાંખખશ—મારે કબુલ છે. (જતો રહે છે—ઝેવઝનેર ખાહેર આવે છે.)

ઝેવઝનેર—કેકસ, ખાત્રી થવામાં કરીજ ખાકાત રહી નથી. તે ચંડાલનું છેલ્લું ધણું ખર્ચ બલકે સઘલું ખોલવું મેં ઉપર દમે ખોલેખોલ સાંભલી લીધું છે. મેં મારી ઉકલતી છાતીની ખફગી વચ્ચે મારાં ખંજરપર હાથ નાંખ્યો ખરો, ને ચાહ્યું કે પછવાડેથી છુપ્યો નીકલી આત્રી એક ઝટકે તે નાપેકારને જાંનથી ખેજાન કરી નાખી મારો ખાર અને ખંગ લેઈ, પણ મારા હાથ ઉપડી શક્યા નહીં. મારું દીલજ ચાલી શક્યું નહીં.

કેકસ—તે વાત વિષે તું ખેશીકર રહે. એ નાપેકારને જાંનથી ખેજાન કરવાનું તે પુરા વિશ્વાસમાં મને સોંપ્યું છે તો તે હું આશાન ધાર ઉતારશ. તું તારી બદકાર અને ખેવફા ઝોરતનેજ તેના પાપની ફેજ પુગાડ.

ઝેવઝનેર—તું રાસ્ત કહેછે મારા અઝીઝ દોસ્ત. તે નાપેકાર ઝોરતનો આંકો લાવવાની તો હું વેતરણમાં છું. (ખંજર કાઢી) આ હથીયાર તેણીનું મુવાલું ગલું વિંધી આરપાર જશે, અને પછી તેમાંથી કુટતી લોહીની શેરો મારાં બલી મરતાં જીગરની આગ જીભવશે.

કેકસ—નહીં, એ રસ્તો મને પસંદ નહીં આવ્યો. એ રીતે તો ખુન જાહેર થઈ આવતાં તારી ઝોરતની ખેવફાઈની વાત સારાં શહેરમાં આશકારા થશે, અને તને ખેહોરમત થઈ નીચું જોવું પડશે. માટે મારી સલાહ તો એ છે કે જ્યારે તે રાતના ઉંઘાયલી હોય ત્યારે તેણીનાં ખીજાંણમાંજ તેણીને યુંગલાવીને પુરી કરી મેલવી.

ઝેખનેઝર—એ તારી સહ્યાદ વહી ખેડેતર છે, પણ ઝો ! તે ઉપર અમલ કરવાને માફ દીલ કેમ ચાલશે ? તેણીને ગુંગલાવી નાખવાને મારા હાથમાં કહિયત ક્યાંથી આવશે ? અરેરે, જોને આવા ખ્યારથી સદા ચાહી છે તેણીને એવે નાતરસપણે—એવાં કમકમાટભરેલાં માહતે મારી નાખવાના ખ્યાલોએજ મને દયાનાં ધુજરાં છુટે છે. (રડે છે.)

કેકસ—(ઉસ્કેરીને) અને તો પણ ઝરદાર, તારે યાદ રાખવાનું છે કે તેણીએ પોતાની ખેવફાઈમાં તારાપર કશી દયા કરી નથી. દયા અને વેર ખંને એક ઘરમાં સાથે વસી શકે નહીં, માટે તું જો નામદં થઇ દયા કરવાજ તૈયાર થયો હોય તો એક શેરમદને છાજતા દબદબાથી જો વેર લેવાને તું તૈયાર થયો છે તેને તારે છેલ્લી સલામ કરવી જોઈશે, અને એવી હીચકારી દયા કરી જાણનારા નામદો જગતના શીટકારનેજ લાયક છે.

ઝેખનેઝર—(ઉસ્કેરાઈને) પણ હું તેઓના તે શીટકારને લાયક થઈશ નહીં. હું મારી ખેવફા ઓરતને ધાર કરી કુલે ખેવફા ઓરતોને ચોંકાવી તેમના ભરથાર તરફની વફાદારી શીખાડશ. (સાંમે જોઈને) પણ કેકસ, સામિથી મારી એ બદકાર નારની દાસી તારી ઓરત આવે છે, ને મારે તેના જોડે કાંઈ વાત કરી લેવી છે માટે તું તે વખતે હયાં ન રહે.

કેકસ—જેવો હોકમ. (નમીને જતા રહે છે—મેહરસીમીન આવે છે.)

ઝેખનેઝર—(સાંમે જઈને) દાસી, ક્યાં જાય છે ? સજુર કર. ખરું કહે, મારી ગેરહાજરીમાં અને શું કોઈજ આવતું નથી ?

મેહર૦—કોઈજ નહીં, મારા નીમકપરવર.

ઝેખનેઝર—કોઈજ નહીં ? કોઈ દહાડે નહીં ? જરા ફરીને ધ્યાંનથી યાદ કર.

મેહર૦—કોઈ દહાડે કોઈ નહીં મારા શોક.

ઝેખનેઝર—(ગુસ્સાથી) હજી તું જુલું ખોલે છે. અએ ઠગારી ઓરત, તું તારી શેઠાણીની હોરમત સાચવવા જાય છે, પણ તેમ કરતાં તું જોઈ કેમ નથી શકતી કે તું મારી હોરમત લીએ છે—વેચે છે ? (સમજાવીને) ખોલ દાસી, ખોલ. હું તને નેહાલ કરશ. તારા બરથારને સ્વતંત્ર બનાવશ, તમને ખંનેને સુખી કરશ, કહે ખરું.

મેહર૦—હું ખરુંજ કહું છું મારા સુરખી. મારી તે શેઠાણીના સાહ્યા ઉઠાલ હું કશી વાતે મોહતાજમદ નથી ને તે માટે એવી તુચ્છ લાલચોની મને કશી પરવાઈ પણ નથી, અને તેમ છતાં અએ સરદાર હું ખરુંજ કહું છું કે કોઈ જુરા અંડાણે તમને ભમાવાનું કીધું છે. મારી

શેઠાણી ખીલકુલ પાકજાદ છે. તે તમારા ખ્યારને પુરેપુરી લાયક છે. તે તમારાં દુઃખે અતીશે દુઃખી છે.

ઝેબનેઝર—દાસી, હજી કાંય તું જુઠું પકડી રહી છે? કહે વારં, શું જાંહાંખશ હયાં ન આવતો હતો?

મેહેર—આવતો હતો, પણ કાંઈ ખુરી વાસનાથી નહીં.

ઝેબનેઝર—અને તે તે કેમ જાણ્યું?

મેહેર—જાંહાંખશ અને મારી શેઠાણી વચ્ચેના મેલાપો વખતે હું હંમેશ હાજર રહેતી હતી.

ઝેબનેઝર—(ચીડથી) તું ઠગારી છે, કાણું કર તારં.

(મેહેર જતી રહે છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

(શીરીન વિલાપ કરતી પરેલી છે.)

ગાયણ.

“છીનકે લે ગઈ હુએ ખ્યારી”—એ રાહ.

“જીંદગી ખરબાદ છે કીસમતે મારી હાએ હાએ!

વક્ષની ઉપર ખી જક્ષ ખાવીંદે પાડી હાય હાય—જીંદગી.

પરીયાદ કરે—કોણને કહું દુઃખ મારં એ જાલીમ!

રકું છું હું જરોજર હાએ પુકારી હાએ હાએ—જીંદગી.

નસીબે તજી-તાતે તજી-ખાવીંદે તજી હાએ હાએ!

વાલી કોઈ વણુ તું વાલી ખીન્ને નહીં હાએ હાએ—જીંદગી.

દાદે પોંહાંચે અએ દાદાર તું—યારી આપે રે ખુદા!

જીલમ આ જરોજખરથી છોડાવે હાએ હાએ.—જીંદગી.

(ગાયણ પુરે યતાં) એ પરવરદેગાર! મારા દુઃખ વચ્ચે તું મને કાંએ છોડી બેઠો છે? જો ખુદાપામાં બાપને છોડી આવવાનાં અને તેને તેનાં મકાનમાં એકલો ખુરી ખુરીને મરવા દેવાનાં અજાણ પાપની આ મને સજા હોય તો રે દયાલું બાપ, તુંને મારો હાલ રોશન છે. આખો બવ ખોહાર અને રદ કરવા કરતાં એક લાયક ભરથાસે જોડાઈ રહેવામાં મેં સુખ માન્યું, અને તેમાં જો હું ઠગાઈ છું તો હું દાતાર! મારાપર દયા કર, અને મેં વગર વાંકે ખોહી દીધેલો મારો ખાવંદ અને તેનો

પ્યાર મને પાછો અપાવ ! ઝો જેમનેઝર મારા ભરથાર, ક્યાં ગયો તારો આગલો પ્યાર ? ક્યાં ગુમ થઇ ગઇ તારી એકવારની મોહબત ? ક્યાં—રે ક્યાં મેપ થઇ ગયાં તરાં વચનો અને કરારો ? રે મારા ભરથાર, મારાં દુઃખે હું દુઃખી નથી, પણ નાહક તું દુઃખી થાય છે તે જોઇ મારું કાલજી કપાઇ જાય છે ! (રડે છે—દાસી આવે છે.)

મેહુર—નેકકેરદાર શેઠાણી, આ તમારો રાતો દીનનો ચાલું વિલાપ અને સંતાપ તે હવે કેમ સેહેવાય ! ઉઠો, ખુદા એ દુઃખના દહાડા હવે પુરા કરશે, ધીરજ ધરો.

શીરીન—

ગાયલુ.

ગરબી.

શું જાય સખી દિનદિન નવ દીઠા દીઠા દેલદાર તણા ?

સુકાય સખી કાયા કોમલ વણુ દર્શન ભરથારના.

‘મુજ સરતણું સરતાજ ગયું;

મને લાડ લડાવતું કોણુ રહયું ?

દીલ આનંદી આશા ભંગ થયું’.—શું જાય.

દુઃખ આગ થકી મુજ દેહ બલે,

મજ અભાગ થકી દુઃખ નહીં ટલે,

નહીં ચેન નહીં આરામ મલે’!—શું જાય.

નહીં પાપી છતે હું પાપણિ ઠડી,

નહીં દીલે વસાવી ને વાસના કદી,

ભવ ગાલુ મારો દુઃખે રડી રડી !—શું જાય.

(કેકસ આવે છે.)

શીરીન—(રડતી) ભલા કેકસ, તારા શેઠ કેમ છે ? અરેરે, તેઓ મારા પાસે આવતા નથી ? મારો ચેહેરો જોવાને ના પાડે છે ? કેકસ, ભલા કેકસ, હું તે કીરતારને હાજરનાજર ગણી કહું છું કે હું ખીલકુલ નીરપરાધી છું.

કેકસ—બાઈ, તમારાં નીરપરાધીપણાં વિષે મને તો મુતલગ શક નથી.

મેહુર—હું તો માંડું છું કે કોઈ મારા ખુરાએ એ મારા શેઠના કાંન ભરી તેને ભમાવ્યો છે.

કેકસ—ચુપ ચુપ રાંડ અપટ, તું કેમ અમરથી વચમાં પટપટ કરે છે ? ચુપ રહે !

મેહુર—(ચુસ્સાથી) કાંએ ? શું કરવા ચુપ રહે ? મારો શક મળ-
જીત છે. એ મારો શક જેટલો બસો તેટલોજ ભાલો છે, અને તેથી કોઈ
અંડાલો તેનો લાભ લઈ આ મારી શીરેસ્તાઈ ખસલત આપને દુઃખી કરી
છે, અને જો તેમ હોય તો—

શીરીન—ખુદા મારા હાલપર દયા કરો !

મેહુર—હા, અને ખુદાનો કરડો કેહુર તે ખુરાપર વરસો ! દોઝ-
ખના ઉંડા ગારમાં તેનો વાસો યાઓ !

કેકસ—ચુપ, ચુપ ! કેટલી વગર સમજાવે બરખડ કરે છે ?

શીરીન—ભલા કેકસ, તું તારી ઓરતપર કફા ના યા. તે મારી
દાસી નથી પણ એક ખેહન જેવી છે. મારી દાસી મેહુર ખરેખરી મેહુર
છે. અને ભલા કેકસ, તું તારા સરદાર પાસ જા, ને તેને કેહુજે—રે
તને કેહુજે કે તે મને નીવારી મેલી છે, અને તોપણ એકજ યકીનથી
અને એકજ બ્યારથી જ્યાં તુલક છેલ્લી આંચકીથી મારી આ ધંડીમાંના
માંણુ નિકલી જશે ત્યાંવેર હું સદા તારી અને તારીજ છું. (રડેછે.)

કેકસ—ખાતું તમો બેશીકર રહો. તમારા બહાલા ખાવીંદનો બ્યાર
તમને મેલવી અપાવાને હું મારું સધલું અને ખનતું કરીશ, અને હવે હું
રૂખસદ ચાહું છું. (જાય છે.)

શીરીન—(દુઃખથી) જા ભલા મર્દ; તું તારી ઓરતનાં યકીન વિષે
શકમંદ નથી તેથી સુખી છે. ઓ પરવરદેગાર ! મારાપર દયા કર અને
મારા ભરથારને સુખ આપી મને સુખી કર ! (જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

જાહાંખશ્તાનું ઘર.

[શેહરીયાર સુતેલો છે—બારણું ઠોકાય છે.]

શેહરીયાર—(ઉઠીને—આંખ યોડી) યે ! વહી એ કોણ ? કોણ રાતે
તો લગમીક ઠરીને હુધ દેવા નથી મરતું તો નહીં, પણ દીદા દીદખી કોઈ
જરા જરા જપ લાગવા દેતું નથી એ હું ? (બારણું ઠોકાયછે) અરે હજુર,
હું થીઉં ? ઉઠું ઉઠું તેટરાં એવરે તાપની ટેરે હાંનો તણાઈ મરે ?

[ઉઠીને બારણું ઉઘાડે છે—પારસ અંદર આવે છે.]

કોણ પારહ ? પેલા પુનાના હકીમ રહતમ જંગલીનો પારહ ? કેમ રે વરી
તું કેમ કરી મારાં ઘરમાં આવેલો ?

પારસ—ધર તે તારું કે તારા શેઠનું ?

શેઠરીં—(છાતી ઠોકી) મારું, મારું, મારા બાપનું, હાત પાંચીએ ખોચેલું મારું.

પારસ—થુ, મારું મારું ? અરે હેમક, મારતાં માર ખાધ જશું.

શેઠરીં—હું ? હું ? તે તું મને મારનારો હું ? જોરે એ પારખ આ ઘેર મારું છે, ને ધક્કા કાંધ ચે'ચું કરેલું કેની તો મારતાં મારતાં—

પારસ—(તેનાં આંગપર જઈ) ચુપ રહે હેમક—

[તેને તમાચેલ મારવા ભય છે—બંને મરાઈ પડે છે—જાંહાંબખરા મળરાટમાં ઢોડી આવે છે—પારસ તેને વચે લાંબે છે અને આજુબાજુથી બંને ખુબ મારે છે—પારસ સેવડે નાહસી ભય છે.]

જાંહાંબખરા—(ખુબ પાડી) અરે કમખખત સજીર, મારાં પાસરાં ભાજી નાંખ્યાં !

શેઠરીં—(ગભરાઈને) અરે હાખ એ તો તમે દહું તો ! ઓલ્યો નાહી શીએલો હું ને ? તે તો ફેલતો તો કે હું ફેલતમ જંગલી તરફથી આવેલો ને તારા હેઠને કાપી લાખવાનો ને—પણ અરે આ બારણાં આગલ ગ-રખડ હાંની ?

[બે સખસો રસ્તમ જંગીને એક ઢોસાના લેખાસમાં ચલાવી લાવે છે.]

૧ શખસ—શેઠ આ બુજોર્ગ મર્દને તમારાં ઘરે આગલ ધણો ભ-યભરેલો અકસ્માત થયો, અને એઓને સુવાડી દેવાની અગત સમજી અમે તમારે ત્યાં—

જાંહાંબખરા—સુખે લાવો.

[રસ્તમ જંગીને એક ઢોચપર લાવી સુવાડે છે.]

રસ્તમ—(ઢોંગથી) ઓ: અરે ! શેઠ તમોને તજી—ઓ બાપરે !—મને આપવી—ઓ ! ઓ ! ઓ !—પડે છે તેથી માંફ—અર ! અર !

જાંહાંબખરા—કાંઈ નહીં શેઠ કાંઈ નહીં—મકાન તમારું સમજો, અને તમને આરામ થાય ત્યાંવરે હયાં સુખે રહો. હું હમણાં તપીયને તેજાવું છું.

૧ શખસ—નહીં શેઠ, અમારા તરફનું માણસ અમારા તપીયને તેડવા જઈ ચુક્યું છે, જે વખત ભય છે તેમાં આવતા હશે. (પરીખાંતું આવે છે)

પરીખાનું—(ધ્યાથી) કેવો દુ:ખભર્યો બનાવ ! (રસ્તમ આગલ જઈ) બુજોર્ગ ગ્રહસ્થ તમને આરામ તો છે ?

રસ્તમ—(તેનો હાથ પકડી) ધણા આરામ છે મારી બેટી. ઓ

અરર ! ઝો ! (બાળુએ) આ લુચ્ચો જાંહાંબખ્શ મારાં કર્યાં તાલ તલા-
વતમાં સરમ થવા માંગતા હતા પણ અંતે મેં એને હરાવ્યો છે, અને
મને મન ગમશે ત્યાંવેર હું હવે એનાં ઘરમાં ધામો નાંખી પડી રહીશ.
પેલો પારસ હજી નહીં આવી મુલો !

૧ રાખ્શા—ઝો લેઝો અમારા હકીમજી આવ્યા.

[પારસ એક હકીમના પાશાકમાં આવે છે.]

રોહરીં—(તેને ટીકી ટીકીને) યે, આ હકીમ કીકાથી નીકલી પડેલો !
મેં હંધા હકીમોને જોયલા પણ ઇને જોયલો કેમ ની મરે ?

પારસ—(રૂસ્તમની નાડ જોઈ) ઝોહો, જોખમ છે શેઠ !

પરીં—હકીમજી સાહેબ આ બુજોર્ગી ગ્રહસ્થને ઘણી ઇજા થઈ છે ?

પારસ—હાજી. એવણને અચબુચો આંચકો આવતાં એવનનાં પા-
સરામાં આકરાં મઠી આવ્યાં, ને તેથી એવણનાં આંતરડામાં આંધરા
પડ્યાં ને આંધરામાં કીડા પડ્યા, તેથી હવે એવોને હંધથી એક માસ સુધી
ખસાડી શકાશે નહીં.

જાંહાંબખ્શ—હકીમજી સાહેબ તમો શું કહોછ તે હું સમજી શકતો
નથી. શું એઓને કાંઈ સખત વાગ્યું છે ?

પારસ—વાગવાનું પુછોછ મારાં શેઠ ? એવણનાં તપ દબને તપકા-
વાથી એવણનાં કલેજાં થપ દબને થપકાયાં, ને કલેજાંનાં થપકાવાથી એ-
વણના ભેંજામાં પવન બરાયો, ને ભેંજામાં પવન પંથરાઈ જવે હવે એ-
વોની આગરી ચસી ગઈ છે. (પરીખાનું જોહાંબખ્શને બાજુ લઈ જાય છે.)

પરીં—હાલા ભરથાર, મેં આ ટરકતીઓનું તરકટ બારીક આંખે
પકડ્યું છે. આ હકીમનાં સઘળાં ખેવકુદી ભરેલાં ખોલવાથી મને શક પડ-
શે, ને બારીકીથી તપાસ કરતાં આ દોસો પેલો લુચ્ચો રૂસ્તમ જંગી ને
આ હકીમ તેના નોકર ખારસ તરીકે જણાઈ આવ્યો છે. તું કશું ખોલતો
ના. હું એઓનો ઘાટ ધડું છું.

[રોહરીંચારને બાજુ લઈ જઈ કાંઈ કહે છે—રોહરીંચાર જતો રહે છે.]

રૂસ્તમ—(બાળુએ) હા ! હા ! હા ! તેઓ મારેં કાવતું પારખી
શક્યાં નથી. મને એક માસ ઘરમાં રાખવાને વીશે તેઓ પોતપોતામાં
હવે સંપ કરે છે. (જોહાંબખ્શને) શેઠ તમારાં ઘરમાં મને એક માસ રે-
હેવાની—ઝો :—ઝો ! રજા આપશો ?—અરે !

જાંહાંબખ્શ—શેઠ, ઘર તમારું છે. સુખે રહેા. મારો ઝોરત ત-
મારી ખીજતમાં હાજર છે.

રૂસ્તમ—(ધણી મહેરબાની-ધણીજ મહેરબાની.

પરી.—ઓ લેઓ, હમારા પોતાના હકીમજી આવ્યા. શુઠ એઓ ગામડયા છે પણ ધણા પંકાયલા તખીય છે.

રૂસ્તમ—(ગભરાઇને-મનસે) ઓ તારે બાપ મરે તારે ! એ વલી કયાંથી કુટી નીકળ્યા ? સઘણું નખખોદ વલી જશે.

[શહેરીયાર હકીમના લેબાસમાં આવે છે.]

શેહેરી.—હાખ મહેરબાન હાખ. હું જાહનમખહ હેટ તમારે ઇફતા હૈ માંદાંને માંદાંજ કે ?

જાંહાંખખશ—હકીમજી સાહેબ, તમે વેલાસર આવ્યા. આ ગ્રહસ્થને મારાં ધર આગલ અકસ્માત થયો છે ને તેથી તેઓ મારાં ધરમાં ખીમાર થઇ પડ્યા છે.

શેહેરી.—એમ થીઉં ? (પારસ તરફ ટીકીને) પણ તેરે આ કોણ ?

પરીખાંનું—સાહેબ એઓખી એક તમારા જેવા તખીય છે.

શેહેરી.—એમ થીઉં ? ત્યારે એ હેટને એઓ હું થએલું જણાવે છે તેજ કીઓની કે પયગું.

જાંહાંખખશ—સાહેબ એઓ કહે છે કે આ ગ્રહસ્થનાં પાસરામાં આકરાં ચકીને આતરજમાં આંધરાં પડ્યાં છે.

શેહેરી.—એમ થીઉં ? ઓહો તેરેતા એ હેટની નહ ને ફહ બેઉ જોલાવી પડહે. બાવો હાખ, હંશ્રા સુકી દીધાથીલઈ કરીને તમને હમણાં આરામ થઇ જતો રહે. (તૈયારી કરે છે.)

રૂસ્તમ—(ધણો ધભરાઇને) નખખોદ ! (મોઠે) અરે નહીં રે હકીમજી સાહેબ હવે તો હું જરા જરા સારી પડે છું.

શેહેરી.—એમ થીઉં ? તેરે પણ હવે તમને પુગ હારા કરી બાખવાના કેની ? જરા થોથો—(તેની નસ જોલવા કરે છે)

જાંહાંખખશ—શુઠ, શેઠ, એઓ ગામડયા છે પણ ધણા કામેલ તખીય છે. એઓ જે કરે તે કરવા દેઓ.

પરી.—હાજી, જરા ધીરજ રાખો. એવાણુ તમને જલદી આરામ કરશે.

રૂસ્તમ—અરર કયાં કમખખતીમાં ફસી પડયો !

[શહેરીયાર બોહોસ કરી રૂસ્તમને પકડાવે છે અને નસ જોલવાની ધરપથ કરે છે—
રૂસ્તમ ખુમ પાડે છે. અને ગભરાટમાં ઉઠી ઉભા થાય છે]

રૂસ્તમ—(દાઢી કાઢી નાંખીને) દોસ્ત જાંહાંખખશ, હું હાર કબુલ કરેછું, અને તું ને અને તારી ઓરતને સત્તાવા આતર શરમીંદો થઇ માંક માંયુંછું,

જાહાંબખ્શ—રસ્તમ, મારી આ પાકદામાન ઝોરતે તને અચ્છો ધડો શોખબો છે. અમોએ તને ક્યારનો ઝોલખ્યો હતો. અને આ હકીમ જ્યારે તારો નોકર છે ત્યારે (શેહેરીયારને ખતાવીને) આ હકીમ આમારો નોકર છે.

શેહેરી.—હવે! હું પારખ મને ઝોલખેલો કે? તારા હેટને આને હું કાપીજ લાખતે, પણ મારા હેટ હેટાંણીના આ કાલાવાલાથીજ જતો કીધેલો.

પરી.—બહાલા જાહાંબખ્શ ત્યારે હયાં સૈને ક્ષડો લેવાનો છે. તું મારી દામાનપર શક લાવી મને બંદીમાં રાખવા માંગતો હતો તે જેટલું ખોટું હતું તેટલોજ પરાયાં ઘણી ઘણીઆંણીઓનાં શાંત સુખ વચ્ચે ખલલ કરવાના હલકા હેતુથી દોસ્તીપર અલાપ સેવા નીકલેલા આ તારા નફ્ટ દોસ્તની ચાલ ઠપકાને લાયક છે, પણ સૌ સારું જેવું સેવટ સારું, અને તેથી હવે જો તારો આ રશીક આ ખતાથી સુધરવાની કબ્જુલાત આપે છે તો મારી આશ ખુશી છે કે હવે એની ખુશીથી નહીં પણ આપણી ખુશીથી એને આપણે ત્યાં મહમાન રાખી થોડા દીવસ એની એક દોસ્ત તરીકે ખાતરદારી કરવી.

જાહાંબખ્શ—(હસીને) આ ખુશીથી હું કબ્જુલ છું મારી પાકળદ પરીન.

શેહેરી.—થીજ ત્યારે હું પારખ, મારો હેટ આ પુતાના હકીમ તારા હેટનીહે પાછો મરી ગીએલો, તો હવે તું ને હં કાં! ની પાછા મરીએ? માટે ચાલ આપણે પણ કહીએ ને પેલી મારી હેટાંણી કે' ને હું હારું જેવું—

પારખ—(હસીને) સેવટ સારું.

(સૌ જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

અંધારી રાત—એક મેદાંન.

[કેકસ દાખલ થાય છે.]

કેકસ—પેલા પોથી જંગાવેને મં હયાં આને તેડ્યો છે. ઝેબનેઝર જાહાંબખ્શને થાર થએલો જોવાને આજ્ઞામંદ છે, અને તેણે તને આને પુરો કરવાને મને ફરમાવ્યું છે, પણ હું જાહાંબખ્શ, ઝેબનેઝર અને જંગાવેને એક સરખી રીતે થાર થએલો જોવાને અજ્ઞામંદ છું. પેલા

બુબખ પોર્ણ જંગાવેને હુલકાવી હુલકાવીને મેં આજવેર આમલ પાડ્યો છે, પણ હવે તે ઉચ્છેરાઈ રહ્યો છે, અને તેને નામે શીરીનને નજર કરવાનાં બાહાનાંથી તેના પાસે મેં જે એક લાખનાં ધરેણાં કઢાવ્યાં છે તે હવે તે કમખખત પાછાં મેલવવાની તલપમાં છે, પણ તે મેં ગડાવી મેલ્યાં છે એટલે ગરમાગરમીમાં એ બુબખ પોર્ણ કદાચ કાંઈ આટો બાકી રહે, મોટે મેં તાલ તલાવતથી જાંહાંખખશને જેમ આ શેહેરના વેરાંન બાગમાં એક ધણાં ખાનગી કામને ખાતર મલવાતું કેહવડાવી બોલાવ્યો છે તેમજ એક નવી કુરતાજથી એ બુબખ પોર્ણનેબી આજે હવણાં હયાં તેડ્યો છે તો ખરો. તે આવતો હશે. તેનેજ હુલકાવી વધી હું આગલ પાકું, અને હું અલગ રહી તેના હાથે જાંહાંખખશને ચાર કરાઉ, કે જેથી જાંહાંખખશ મરે યા તે પોતે મરે, કે બેઉ મરે તોપણ કોઈબી રીતે મને તો આપદે લાભ છે. (સામે જોઈ) ઓ ! તેજ વાયદાપર અને ઠાંકણાંસર આવે છે.

[જંગાવે આવે છે.]

અરે વાહરે રશીક જંગાવે, મને કેટલી ખોટી કરાવે છે ? તારે ખાતર હું હયાં ડંડીમાં વાટ જોઈ જોઈને વટાઈ ગયો.

જંગાવે—પણ તું મને વધી કહે છે શું કેકસ ? હું હવે તારી કોઈ વાત માનનાર નથી. તું દગાખોર ડંડી ચુક્યો છે.

કેકસ—તું વધી મને ગેર ધનસાફ કરે છે દોસ્ત જંગાવે. હું શું કરું ? તે દીવસે જાંહાંખખશને મેં મારા વચન પ્રમાણે પુસ્કલ સરાખ તો પાપો, પણ તે લુચ્છો આપણા સપાટામાંથી તોખી ખચી ગયો તેમાં મારી શું કસુર ?

જંગાવે—બસ ત્યારે હવે વધારે શું માંધું ફોડે છે ? મારી ખાતી છે કે શીરીન મારે હાથ આવનાર નથી તોખી તું હજી મારી પુક કાંચે સુકતો નથી ? પણ વાર, પેલાં મારાં ધરેણાં તેં હજી મને પાછાં આપ્યાં નહીં ? તે એક લાખની મારી મતા મને પાછી આપ.

કેકસ—પણ પાછાં ક્યાંથી આપુ ? તેં તે મને તારે નામે શીરીનને નજર કરવા આપ્યાં હતાંની ?

જંગાવે—હા, તો પછી ?

કેકસ—તો પછી શું વધી ? તે મેં તારે નામે શીરીનને બેટ કીધાં.

જંગાવે—ઠીક છે, તો હું તે વાતની તલાસ કરી લઈશ.

કેકસ—(બાજુએ) પણ હું તને હવે તે તલાસ કરવાની તક આપશ ત્યારે તલાસ કરશે કેની ? (મોટે) રશીક જંગાવે તું દાનાવ છે. મને માફ

કર. હું ખરેખર શરમીદાહું કે મારા કરાર પ્રમાણે શીરીનને તું સે મેલ-
વી આપવામાં મેં આટલી બધી ધીલ કરી છે, પણ હવે હું ખાત્રી મા-
નુંહું કે તે સુખ તારા નસીબમાં લખેલુંજ છે.

જંગાવે—(ગમગીનીથી) નસીબમાં હોય તો આટલી ધીલ થાય નહી.

કેકસ—(તેને ઉસ્કેરીને) ધીલ થવા છતાં હજી કાંઈ મોઝું થયું નથી.
હજી જેવી જોઈએ તેવી તક છે.

જંગાવે—તે કેમ ?

કેકસ—હવણું જાંહાંખજીને મેં હયાં પાલાવ્યો છે તે આવતો હશે.
તું જઈને આ તલવાર લઈ પેલા કુવાની કઢાણમાં ભરાઈ રહે, ને ત્રે આવે
તો પછવાડેથી આવી એક છુપો પણ મનજીત હાથનો કારી ધા કરજે, ને
તે જો તારા હાથપર મુલો તો ખાત્રીથી જાણ કે કાલે સુરજ ઉગવા પે-
હેલાં શીરીન આંતે તારીજ છે.

જંગાવે—શું હું ખુની થાઉં ? એવું ડરામણું કામ કરવાને મારી
હીમતજ કેમ ચાલે ?

કેકસ—ત્યારે તું જેવા એક વગર હીમતના હીચકારાને માટે શીરીન
જેવી મુંદર નાર પેલા થઈ નથી એ તારે યાદ રાખવું. ઓરતો ઘણું ક-
રીને દલેરીપર મોહી પડે છે. શીરીન ઝેળનેઝર અને જાંહાંખજીને આ-
હતાં શીખી તે તેમની દલેરી ખાતર હતું, તો તે તેજ શીરીન તું જેવા
હીચકારાને કદીખી કબુલ રાખશે, એવી તારે સ્વપ્નની આશા રાખવી નહીં.

જંગાવે—(ઘણોજ ઉસ્કેરાઈ) શું હું હીચકારો ?

કેકસ—(ખભાં ચઢાવી) હું તો તેમ સમજુંહું. નહીં તો તું શીરીન
જેવી એક માહાતાબચેદર નારને એક એવી નજવી વાતસર જતી મેલે નહીં.

જંગાવે—(વિચાર કરીને) પણ જાંહાંખજીને થાર ક્રીધા પછીખી
શીરીન મારી થશે તેની જામીનગીરી શી છે ?

કેકસ—જાંમીનગીરી જોઈએ તે કરતાં વધતી મોજુદ છે. જાંહાંખ-
જીનાં મુવા પછે શીરીન ચાહી શકે એવું ખીજી હવણાંકોણુ સ્હડું ? શીહા
ઝેળનેઝરને જોઈ શીરીન ધીકારથી કમકમે છે તો જાંહાંખજી તારા રસ્તા-
માંથી દૂર થતાં શીરીન તારી થશે એમ માનવાને તને જરાખી થક છે ?

કેકસ—(ઉસ્કેરાઈ આવી) જો એમજ છે તો હું ફરી એક વાર તૈ-
યાર છું (અંદર જોઈ) ઓ, સાંમિથી જાંહાંખજીજી આવેછે. મને ભરાઈ
જવા દે. તું છુપાઈ જા.

કેકસ—હા, પણ તપાસજો. એકજ ડોલા હાથનો ઓસ્તવાર પ્રટકો, અને સઘલી કાસર નીકલી ગએલી જાણ.

[તેઓ ભરાઈ જાય છે—જાણીબપ્ત આવે છે.]

જાણીબપ્ત—કેકસે આ કેવી ભયંકાર જગ્યા ખાનગી મેલાપ માટે યસંદ કરી મને અધારી રાત્રે અતરે બોલાવ્યો છે? એને એવું ત શું કામ—

(જંગાવે નીકલી આવી જખમ કરે છે.)

જાણીબપ્ત—(જખમી થઈ) હા દગો ! હું જખમી થયો !

(તલવાર ખેંચે છે—જંગાવે નાહસી જવા કરે છે—જાણીબપ્ત પુઠે ઘોડી તને પણ ધા કરે છે—બંને પછડાઈ પડે છે.)

જંગાવે—ઓ મને લોહી જાય છે. હું મારતાં મુવો—કોઈ મારાપર દયા કરો ? હું હજીબી જીવશ.

કેકસ—(ભરાયલો નીકલી આવી) તારું હયાં કામ નથી.

(તને બીજો જખમ કરી નાહસી જાય છે.)

જંગાવે—(મરતો) કોણ ? કેકસ ? દગાબાજ કેકસ ! હવે મને સઘલું સમજ પડે છે. ઓ દગાબાજ ચંડાલ ?

જાણીબપ્ત—(ઉઠવાની કોશિશ કરતો) કોણ ? જંગાવે ?

જંગાવે—(મરતો) હા દોસ્ત જાણીબપ્ત, મને માફ કરજો. તારો જીવ લેવાને આ ચંડાલ કેકસે મને ઉસ્કેર્યો ને તારો જીવ લેતાં—તને મારતાં હું માર્યો જઈ છું.—હું મ—ર—છું. (મરી જાય છે.)

જાણીબપ્ત—રે મારો વખત હવે દુર નથી. મારી જખાં ખેંચાઈ જાય છે. મારો દમ બંધાઈ જાય છે. ઓ !—— (મરી જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

ઝેબનેઝરનો ઓરડો.

(એક બાજુએ એક પક્ષંગ ઉપર શીરીન ઉપાયલી નજરે આવે છે—ઝેબનેઝર હાથમાં બહતી બતી સાથે અતી ધીમા દમે ગાયણ ગાતો એક બારણાંમાં દાખલ થાય છે.)

ગાયણ.

“હા એ ગમ હો તું કમ” —એ રાહ.

અએ ગમ—થા તું કમ—ખુનખાર કરમ,

કર કરદે કસમ—થઈ જમ લેવા દમ.

અએ હાય તું ના થમ—રોક તું ના કદમ,

ખખત મારું ખરદમ—ખુન આખે સનમ.

(ધીમા સાદે) એ ઉંઘી ગઈ છે. સઘણું શાંત છે, પણ મારું દીલ શાંત નથી. તે ઘડકે છે. મારાં આંગમાં તાપ ભરાઈ આવ્યો છે. મારાં ગલામાં આગ લપ્પી ઉઠી છે. ઓ ! આજે એનો છેલ્લો દહાડો—રે બલકે છેલ્લો કલાક છે ! રે બેવફાઈ ! ઓ જુરા યુનાહ તેં એક સુખી જોડામાં બેઢીલી પેદા કરી, અને તુંજ હવે આજે મને ખુંની બતાવેછે. (આગલ જાય છે) કેવી શાંત મીઠી ઉંઘ ! અરે અરે આવી પાકીનેહ ખુખરતી માંખી સંભો ! હું માલુજ કેમ ? પણ પુરાવા કેવા મજબૂત છે. એને મારી નાંખવાથી એને એના પાપોથી હું છુટી કરશુ, પણ ઓ ! મારા હાથ ચાલશું કેમ ? રે દાદગર ! આ જુરી વાત મારે કાંને પડવા દીધી તે કરતાં મારા કાન કુટી કાં ન ગયા ? અરે, અરે, એ દેલરૂપા મુલખ-દનનો જીવ લેતાં મારે જીવ ધુજીને કમઠમે છે તો મુજ ખુનખાર ચશમે કુટી કેમ જતી નથી ? તું હંધે છે, પણ એ ઉંઘમાંથી તું હવે જાગશે નહીં, ને આ પાપી જોહાંન આવતી સહવારે જોવા પામશે નહીં. ઓ બદતર નસીબ ! (રડેછે) કેવું ભયંકર કરમ આ હાથે તું મારા પાસ ક-રાવે છે ! એજ હાથે એક વાર એને એનાં સઘણાં સંકટમાં સાહય થવાને પાક કોલ આપેલો છે તેજ હાથ—

(શીરીન જાગી ઉઠે છે)

શીરીન—એ કોણ છે ? ઓરડામાં કોણ છે ?

ઝેખનેઝર—તે જાગી ઉઠે છે. ઓ દાદગર મને સાહય થજો.

(ધ્રુજે છે—શીરીન ઉઠી આગલ આવેછે)

શીરીન—(હસીને) કોણ ? મારે ખાવંદ ? મારે ભરથાર ઝેખ-નેઝર ?

ઝેખનેઝર—(તેને દુર કરી) દુર થા અએ ઓરત, અને ઉતાવલી થા. તારી છેલ્લી ખંદગી કરી લે.

શીરીન—(ગભરાઈને) છેલ્લી ખંદગી ?

ઝેખનેઝર—(ખુંની સાદે) હા છેલ્લી ખંદગી. અએ ખુનેહશાર ઓરત, તેં એક વાર તારા ખાવંદ તરફ વફાદાર રહેવાને તારા ખુદાને ખાર એક પાક કોલ આપ્યો હતો; તે તેં તોડ્યો છે તો તે માહા અજીમ યુનાહની છેલ્લી તોત્તેશ—

શીરીન—(રડીને) અરે અરે ભરથાર હું તારી કેમ ખાત્રી કરું ? ને ખુદાની યાદ સનમ મેં તે પાક કોલ આપ્યો હતો તેજ ખુદા મારે સાહેબ છે કે તે કોલ મેં પુરેપુરે અદા કરેલોછે. (સમજાવીને)

ઝાચણ.

“મેંદો બીગાના ભોલા” — એ રાહ.

ખાવીંદ ભોલા-ભલા પાડેછે શું કામ મુજપર જકારે હાએ.

મુઢરે હું તો અભાગણી-વણુ વાંકે થાઇ ગુનેહગાર,

મુજ અપલાપર રેહમ નજરે થા નહીં તું ખુનખાર. — ખાવીંદ૦

સાફ છું હું તો પાક છું રે માન ભરથાર નેકબદ,

નાહક ના કર જીવ મારો ભોલા ભરથાર ખરબાદ. — ખાવીંદ૦

ઝેખનેઝર — હું એ કશું નથી માનતો. તારા કસમો ઉપર હે ગુનેહગાર મને હવે જરા એતખાર નથી, અને મારા ઠરાવથી હવે હું જીનહાર કરનાર નથી.

શીરીન — જો એમજ છે તો હું તૈયાર છું. એા ઉંઘી બુધ્ધીના ખુની ખાવંદ હું મરવા ખાતર ખીલીતી નથી. મારાં સાફ દીલે તે કીરતારની પાક દરગાહે જતાં હું જરાખી ખીલીતી નથી, પણ મરતી વખત મારાં નામને દાગ અને મારાં ચકીન વિશે મારા ભરથારનાં મનમાં શક મુકી જવાથી મારી કોમલ છાતી ફાટી જાયછે. રે ઝેખનેઝર, તું કેહે કે હું નીંદોશ છું; ને હું તારે હાથ મરવામાં પણ સુખ સમજશ.

ઝેખનેઝર — અએ ખોરત, હવે એ તારો સઘલો ફરેખ મને છેતરતો નથી. હું ફરમાઉ છું કે વેક ને તારા ગુનાહની તોજેશ કરી લે.

શીરીન — જો એમ છે તો —

(ગુહણપર પડેછે.)

ઝાચણ.

“જો દીલકુ ફુખાવે” — એ રાહ.

દૃદ ભયાં દીલે દાતાર આહું છું પનાહ,

સાહેદ તું સાહેબ ન કો કીધા રે ગુનાહ.

ભણી પાક વાણી ફાની જીઆનને સલામ.

ફરમાવી હું આઉં છું રે પાક તારી દરગાહ ! — દૃદ૦

થયાં હોય અજાણ પાપો-માફ કરજો આપ,

પાક પાંખમાં હું સાફ આઉં છું ખુદા. — દૃદ૦

(ગમગીનોથી) અએ ખુની ખાવંદ, આ દુનીયા મને હવે દોજખ જેવી જણાયછે, અને હું મરવા તૈયાર છું.

ઝેખનેઝર — તો હવે આ દેખાવનો અંત મારે પણ ઉતાવળો લાવવો છે. જા હે ખોરત. (તેને નાંખી દીએછે) તું જેવી ગુનેહગાર તું

આ દુનીયામાં કામ નથી. બેવફાઈનાં પાપની સજા તરીકે—

(તેને નાંખી દઈ યંગલાલો નાંખે—શીરીન યંગલાઈને છેલ્લાં દયકાં ખાયછે, અને તફડી તફડી મરી જાયછે—ઝેબનેઝર બાહરે આવી આંખે હાથ દઈ ધુલે છે.)

થઈ ચુક્યું. આ સંસાર હવે મારે મન-દોઝખ છે. શીરીનનો પાપી જીવ ઉડી ચાલ્યો, અને તો પણ ને જીવને મેં મારા પ્યારથી અધીક ચાહેલો તે જીવનો જન્મ થતાં મેં મને પોતાને જીવથી માર્યો છે.

(ફસડાઈ પડે—બારણું ઠોકાયછે.)

મેહર—(અંદરથી) નામવર સરદાર બારણું ઉઘાડ.

ઝેબને—(ચોંકીને) દાસી મેહર બારણું ઉઘાડવેછે. તે આ ખુન નોશી, પણ મને કોણનો ડર છે ? મારે આ નેહાનમાં હવે રહેવું જ નથી તો મને કોણનો ડર હોય ? દાસી મેહર, અંદર આવ.

(મેહર બારણું ઉઘાડી અંદર આવેછે.)

મેહર—અમ્મે સરદાર (ચોંકીને) પણ અરે આ શું ? મુડદું ? રે મારી ભલી શેઠણી ! (શીરીનની લોઠ આગલ ખેસી જઈને) અંતે તારા આવા હાલ થયા ! અરેરે મારી માયાવંત બાઈ— (રડેછે.)

ઝેબને—(રડતો) દાસી મેહર, તું રડ ના. એ તાજનીનનાં મોહોતપર રડવાને મને એકલાનેજ હક છે. કુલે જગતનાં આંસુ મારે એકલાએજ એનાં હીણાં મોહોતપર વરસાવાં જોઈએ છે.

મેહર—ને તોખી રે આ આંધલા સરદાર, તેંજ—રે તેંજ એનું ખુન કીધું !

ઝેબને—હા દાસી, મેંજ એણીને વધુ પાપ કરતાં બચાવી છે. એણીનાં પાપથી મેંજ એને છુટી કરી છે.

મેહર—રે આ દોઝખી સરદાર તેં કેવી પાકબદ નારનો જીવ લીધો છે તે તને ખબર નથી. આ ખુરા, હવે મને તારો કશો ડર નથી. તે તારી ઓરતનું ખુન કીધું છે, પણ મારું ખુન તું કરનાર નથી. (બારણું આગલ દોડી જઈ) ખુન રે ખુન ! મદદ !

(કેકસ ત્રભરાટમાં દોડી આવેછે.)

કેકસ—(બાળુએ) અરે નખખોદ, હું કયાં હયાં દોડી આવ્યો.

ઝેબનેઝર—અમ્મે દેવાની ઓરત તું શું હજી ના પાડે છે ? તારી શેઠણીની બેવફાઈની સાહદત—એક મારો બક્ષીશ—રમાલ તે આ તારા ભરથારેજ મને બતાવ્યો. એણેજ તારો શેઠણીની સઘલી બેવફાઈ મને પેહલી જાહેર કરી.

મેહેર૦—ઓ ત્યારે હવે મને સધલું સમજ પડે છે. એ ચંડાલ કાંઈ પાપી દાવ સાંધ્યો છે. રે ઉંઘી બુધ્ધીનાં કમબખ્ત હબસી આ ક-રપીણ કેકસે તે રૂમાલ તો મારા પાસે ચોરાવ્યો હતો.

ઝેબને—(ચોટી ઉઠી) ચોરાવ્યો ?

મેહેર—હા કાલાવાલા કરી તે એણે મારા પાસ મારી બાંધતી હરસે લીધો.

ઝેબને—ઓ હું આ શું ગજબની વાત સાંભળું છું ! (પછડાઇ પડેછે)

કેકસ—(ખંજર કાઢી) અએ નાપેકાર તું મારું ઉધું મારે છે. તું જીવવી જોઇતી નથી.

(મેહેરને ખીજવાઇને ખંજર મારેછે અને નાહસી જવા કરેજ-
ઝેબનેઝર પુઠે દોડી તેને હુઠે નાંખી તેનો છાતીપર ચઢી બેસી
તેને ખંજર મારવા કરેછે.)

ઝેબને૦—એ જોરી અઝદાહા, એક ઝપાટે તારું સધલું પાપ ઉંઘાડુ પડ્યું છે તો—પણ નહીં. (તેની છાતીપરથી ઉઠી જાય છે) રે મુજી હું તને મારતો નથી. મારે મન મરવામાં તો મુખ્ય છે. તું જીવજે ને જકા જોજો.

મેહેર—(જખમી) ઓ ના, ઓ દાજખી દેવ તું જીવ ના, અમારી જોડે તે ક્રીરતારની દરઘાહમાં તારું કામ છે. (તેને ઉઠીને ખંજર ભાંગી દીએછે-અને પોતે પણ પછડાઇ પડેછે.) ઝેબનેઝર હું મરું છું. સ-લામ. (મરી જાયછે.)

કેકસ—(જખમી થઇ પડતાં) રે ખુનનો ખલ્લો ખુન ! હું સેહ-તાનનો રશીક થયો, અને આંતે આ ફેજે પોંહોંચ્યો. રે આ શું ? દાજખના દરામણા ગાર મારી નજરો નજર ખુલ્લા થાય છે ! રે ઝેબનેઝર હું તારો અપરાધી છું. અપરાધી-કુલે જગતનો અપરાધી છું. જામારપની જગ્યા તેં મને નહીં આપતાં જાંહાંબખ્શને આપી તેથી મારાં અદેખાં આંધલાં જીગરમાં વેર વસ્યું, અને તેના કીનામાં તારો નાસ સોધતાં જ તે મારી બદકાર નેમમાં ફાવવા શીરીનને, જાંહાંબખ્શને, જંગાવેને અને મેહેરને મારેને કાલા દાવાથી જાંનથી બેજાંન કીધાં, અને તમ સંઘલાંનાં ખુનનો બોજ મારી આંધપર છે. હું માંશી આહવાને કોઇ રીતે લાયક નથી. મા-રો-પા-પી-જીવ— (મરી જાયછે.)

ઝેબને૦—(દુઃખની ચીસ પાડી) ઓ જોરી અઝદાહા તેં પેહેલાં મનેજ કાંએ નહીં મારી નાંખ્યો, ને આ મારી ગુલબદન નારને કાંએ નહીં બચાવી ? ઓ મારી શીરીન, આ મેં તારાપર શું સેતમ વરસાવ્યો ! રે હું ચંડાલ તારા કાલાવાલા-તારી સમજવતોથીની નહીં. સમજવો !

હું આધારો, બેહરો, સંગઘીલ તારી આજીજીથીની નહીં પીગદ્યો ! રે તારો છેલ્લો દમ, તારું છેલ્લું દમકું હજી મારા કાનમાં વાગે છે અને મને ધ્રુજાવે છે. (ધ્રુમ રડે છે) શીરીન ઉઠ, મને મારી બચ્ચ. જગ હે મારી પાકબદ નાર, અને તારી લોથ ઉપર માહેતમ કરતા તારા કમન-સીખ ભરથારની મીનતજરીભરી મારી કબુલ રાખ. તારી સદાની મીઠી મહેર ને મીઠાસથી હસી એકવાર મને માંક કરીને મર ! એ તું ને યુગલાવી તારો ખ્યારો જીવ લેતાં મારો જીવ નીકળી કાં નહીં ગયો ! મારા હાથ ભાગી કાં નહી ગયા ? (ધણાજી જીરુસાથી) એ જગો, જગો કુલ જગત અને જગીને જગાડો ફક્ત એકજવાર આ મુજ નીરદોશ નાચાર નાર ! એ જગીને તું નો મારી પાકબદ નાર તારા ખુની ભરથાર તરફ કે ને હવે પોતાના માહેતમના ગજબનાક પોકારથી કુલ જગતને જગતી કરી દે એમ છે. એ શીરીન ! રે શીરીન ! ! (તેની લોથપર પડે છે)

ગાયણ.

“વતનથી છોડીને વસ્તી.”—એ રાહ.

બની ખુનખાર એ મારી નાર ! લીધો તું જીવ મારી શીરીન ખાતર તું મુજ ખ્યારી દેલદાર ! યથો હું અંધ મારી શીરીન. કરું શું હું કાંઈ જાઉં—પતો તારો નહીં પાઉં ! અએસો આરામ છોડી આઉં હું તુંજસે રે મારી શીરીન. ભવાં ચહડાવીને નએનોથી કરે જખમી હું યુનેહગાર, તોજેશ તોપ્પાહ જોડી મુજ હાથ કરું તારી મારી શીરીન. સોંપું હું જાંતી તું ને જાંત—મારો કરી તું પે કુરખાન, એ કરજે માશ—અરે કરજે—સલામ એ સાફ મારી શીરીન. સલામ કુલ દોસ્તાને સલામ—સલામ કુલ જીહી ને આ જેહાંન, સલામ યારો—સલામ મુજ જાંત આપુ તું પે મારી શીરીન.

(ખંજર લોકી વીંધાઈ પડે છે અને તકડીને મરી જાય છે—ધીધું ગયગીન વાજત વાગે છે—ડીપ ધીમે ધીમે ઉતરે છે.)

છપાઈ બાહર પડશે.

ધીરજનું ધન

યાને

સંકટ અને સપુરી.

—••—
એક વારતા.

—•—
બનાવનાર

બાહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી,

“ઝેબનેઝર અને શીરીન” છત્યાદીનો કર્તા.

આ વારતા એક આખું સંસારી ચિત્ર છે, અને પૈસાની આગમાં દુન્યામાં થતા કાવાદાવા વગેરે તેમાં જે સમાવામાં આવ્યું છે તે વાચનારને પુશકળ રસ ઉપજાવે એવું છે. આ વારતા અતી આનંદ ઉપજાવનારી ને નીતીનો સાર મેલવવા લાયક છે, ને તે લગભગ ૩૦૦ પાનાનું મુંદર છપાઈ અને બાંધામનું એક મોટું પુસ્તક થશે.

કીંમત આગમઅથો રૂ. ૨ અને પાછલથી રૂ. ૨૫.

ગ્રાહકોએ પોતાનાં નામો નકલ સહીત કોટમાં ગનબાવાના કુવા આગલ શ્રેઈ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં અથવા પારસી બજારમાં મી૦ જી૦ બે૦ કરાંણીની દુકાંણમાં નોંધાવાની તજવીજ લેવી.

આ નાટકની ચોપડી ફોટમાં પ્રેટ પ્રીટીઝ પ્રેસમાંથી
અથવા ત્રીં નેહાંત્રીર બેઝનજી કરાંણીની દુકાણેથી
વેચાતી મળશે.—કીંમત રૂ. ૦૧.

છપાઈ બોહર પડી છે.

દેલ જંગ દલેર.

એક વારતા.

બનાવનાર

બહુમનજી નવરોજજી કાબરાજી,

“ઝેબનેઝર અને શીરીન” ઇત્યાદીનો કર્તા.

આ અતી રસીલી અને આનાક આપનારી વારતાની ૭૦૦ નકલો
છપાયા પેહલાંથીજ આપી જવાને સંબંધે હવે ફક્ત ૩૦૦ નકલો વેચવાની
છે. આ વારતા સુંદર છપાઈ અને બંધાઈ સાથની લગભગ ૩૦૦ પાનાંની
એક ચોપડી થઈ છે, અને તેમાં નેક્રી અને બદીનાં બે જુદાં જુદાં ચિત્રો
આપી તેમનાં જુદાં જુદાં સેવરો મનપસંદ રીતે ચિતારવામાં આયાં છે.
એમાં એક માહાપરાકમો હુદારાની આલીસ વરસની વય પછીનું વાંચવા
જોય જન્મ ચરીત્ર છે, ને તેનાં ભારે કરપીશુ કરમો અને પાપના
પ્રપંચો વાંચનારને પુશકલ રસ ઉપજાવે છે. એક નીતીમાન “નાવેલ”
તરીકે આ વારતા શાકીન ખાનુઓ અને ગ્રહરચોને એકસરખી રીતે પસંદ
પડે એવી છે, ને તે દરેક કુટુંબમાં રાખવા જોય છે.

કીંમત રૂ. ૧૧

ઠેકાણું—ફોટમાં ગ્રનખાવાના કુવા આગસ્ટ પ્રેટ પ્રીટીઝ
પ્રેસ અથવા પાવલી બજારમાં ત્રીં જાં. બે. કરાંણીની
કાંણીમાંથી મળશે.

